

203495

Imprimat legal.

3. SEP. 192

SIMION BĂRNUȚIU

ROMÂNII ȘI UNGURII

DISCURS ROSTIT ÎN CATEDRALA BLAJULUI

2 (14) MAIU 1848

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CU INTRODUCERE ȘI COMENTAR

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

1924

IMPRIMERIA BORNEMISA, CLUJ

E. O.

202/100

SIMION BĂRNUȚIU

ROMÂNII ȘI UNGURII

DISCURS ROSTIT ÎN CATEDRALA BLAJULUI

2 (14) MAIU 1848

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CU INTRODUCERE ȘI COMENTAR

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201801586

1924

IMPRIMERIA BORNEMISA, CLUJ

Bibl. Univ. Cluj

Introducere.

În ziua de 16/28 Maiu 1924, la ceasul opt dimineața, se împliniră șaizeci de ani de când *Simion Bărnuțiu* a închis ochii în Valea Almașului, fiind bolnav, în drum dela Iași spre Sălagiu, spre Bocșa română, la care râvniă, ca să moară în satul său.

Bogată vieață trăise omul acesta : Profesor în Blaj și om cu rost însemnat în administrația episcopiei greco-catolice, *S. B.* avuse prilej să cunoască toate nevoile vieții naționale și să încerce a pregăti vindecarea lor pregătind națiunei o generație de cărturari îndrăsneți, care să înlătore iute răul și să apropie națiunea de acea vieață liberă, pentru care, de pela 1830, luptă tot Apusul luminat al Europei. Propunând filosofia, *S. B.* avu prilejul să desvoalte generației viitoare principii și ideale, despre care Ardealul, învăluit în întuneric clerical și perdut într'o liniște de moarte a unei administrații nepăsătoare, sau și dușmănești, nu mai auzise de mult : Idealele și principiile erau ale *dreptului natural*, adică : ale dreptului războinic împotriva nedreptăților seculare, răsturnător fără milă al despotismului, al clericalismului aliat cu el, al sclaviei economice. Profesorul eră cald, tinerimea eră fierbinte. Profesorul cerea ca, pe temeiul acelor principii, să se facă împotivire Ungurilor, care începuseră opera de maghiarizare ; și ea se făcu întâiu la anul 1842 ; el mai cerea ca energia națională veche, fie și numai în forma bisericească a soborului românesc, să reînvie, — eră tot la 1842 și 1843 ; el cerea ca Blajul, năvălit de valurile unei primejdioase împrieteniri cu limba și cultura Ungurilor, să se trezească încă odată la vieață națională și să aducă la respectul acestei vieți chiar și pe episcopul vremii, care, nici în această privință, nu gândia ca *S. B.*, ca prietenii săi tineri și profesori, ca tinerimea. Din procesul dela 1843—1846 ieși însă biruitor episcopul ! *S. B.* plecă din „Mica Pestă“, cum uneori i se zicea pe-atunci Blajului ; și se adăposti la Sibiiu, la Academia săsească, unde, studiind dreptul, se pregăti pentru anul 1848, pe care lumea îl aștepta.

Din cugetul său sfredelitor, din pătimirile vicții sale, din grija de nația sa și din cunoștința suferințelor ei, se alcătuiuse în sufletul lui *S. B.* o sete de răzbunare, de biruință națională, de desrobire a iobagilor români, de isgonire a negurei care se lăsase peste sufletele cărturarilor. Cu setea aceea veni el la Blaj, la marea adunare din anul 1848, unde nația îl așteptă ca Evreii pe Moise cel urcat în muntele Sinai, să stea față cu Domnul și să-i primească legea. Așa îl așteptară și pe *S. B.* Români — cei 50000 de Români — cari primiră legea *lui*, ideile *lui*, și apoi porniră înainte contra fălosului dușman crud, pe care voiau și trebuiau să-l biruească.

Legea lui *S. B.* este discursul dela 2/14 Maiu 1848, rostit în catedrala dela Blaj, spus să-l audă: cei de față, ceice au venit după ei și — încă destulă vreme — ceice vor mai veni mult timp după noi; este discursul cuprins în volumul de față, revizuit după întâia sa ediție și comentat amănunțit, pentruca nimic din el să nu rămâie neînțeles, nici celui mai tinerel cetitor, nici cetitorului cu puțină carte.

Discursul lui *S. B.* trebuia să înlătore o mare primejdie de moment: eră primejdia ca națiunea românească să primească uniunea Ardealului cu Ungaria, pe care o cereau viforos și Ungurii ungureni, și Ungurii transilvăneni. Primirea uniunei ar fi însemnat: părăsirea luptei contra Ungurilor și, după aceea, o prelungită, înceată moarte sigură a națiunei române. Ca un leu se ridică *S. B.* și se împotivă uniunei. Armele lui au fost luate dintr'o istorie tristă, din istoria nației sale asuprite: *S. B.* dovedi că toate uniunile făcute cu Ungurii, în curs de o mie de ani, au fost pentru Români nenorociri. Unirea cu legendarul Tuhutum, după moartea lui Gelu; unirea nemeșilor români cu nemeșii unguri, la 1437/1438; unirea cu calvinii; unirea cu romano-catolicii; la rând, toate unirile frânseseră neamul, îl scăzuseră, îl amărăseră. Și acum ni se cere încă o unire! Și acum unirea cerută la 1848 eră *mai* primejdioasă decât toate celelalte. A o primă acum, la 1848, ar fi însemnat a deveni călăul națiunei. Erau și „bărbați“ cari nu-și dau seamă că, voind unirea cu Ungaria, luau roluri de găde! *S. B.* se însărcină să împiedece păcatul; și îl împiedecă. Acesta a fost marele succes al discursului său.

De-atunci, în loc ca drumurile națiunei noastre să meargă alătura sau împletindu-se cu ale celei urgurești, au mers în direcțiuni contrare; de-atunci, noi, Ardelenii, am primit să ducem o luptă grea, să suferim, pentruca rămânând liberi de frățietăți compromițătoare, să ajungem la unirea națională, la care am ajuns.

De pe culmea cucerită este o datorie să privim înapoi, la mor-

mintele luptătorilor rămași în drum, pe care numai ușurința ignoranței i-ar putea lăsa uitărei.

Să-l cetim încă odată pe *S. B.*, în anul acesta, al aniversării de-a șaizecea oară a morții sale. Să-l cetim cu multă atenție, deoarece el vorbește încă și *viiforului!*

Ca să-l cetim *bine* înțeles, eu i-am scris un comentariu, care vrea să-l explice *tuturor* Românilor; de-aceia comentariul a primit și câteva note care pentru cărturarul nu au nici o valoare, dar au pentru cei *mulți* din *toți* România, pe care mi-i închipuesc cetitori.

Comentariul îl recomand îndeosebi tinerimei din licee și universități,
Cluj, 15 April 1923.

G. BOGDAN-DUICĂ.

Postscript.

Textul meu (puțin modernizat) l-am controlat, pentru înțeles, după edițiunea dela Viena, care a fost publicată și în A. Papiu Ilarianu, *Istoria Romanilor din Dacia superioare* (Viena, 1852), tom. II, p. 307—363, dar și ca broșură separată, și anume ca anul al VI-lea din *Magazinul istoric pentru Dacia*.

Ca dicționar: am jertfit unele, câteva, vorbe curioase, ca de ex. *deve*=trebuie, pentru latiniiși ușor de redus la *debeo*, dar fără nici un gust pentru nelatiniiși; cele mai multe vorbe le-am păstrat, pentruca să păstrez astfel coloarea latinisătoare a vremii, Despre limbă mai observ numai că Bărnuțiu dispunea de un dicționar bogat și nuanțat, calitate de preț în arta oratorică; la *B.* sentimentele puternice de iubire, de adorare, de dispref, de ură au aglomerat multe cuvinte proprii și variate, care au dat textului putere.

Sfătuiesc pe cetitor să fie foarte atent, dacă înțelege bine, tot; dacă nu înțelege, să caute în comentariu, unde va găsi celece nu le va fi înțeles. Dar cetitorul care voește să-și deie bine seama de toată personalitatea lui Bărnuțiu — și de *sistemul cugetării sale* întregi — va ceti tot comentariul.

G. B. D.

*Tipărirea acestei cărți a făcut-o cu puțință
ajutorul generos al Ardeleanului*

IGNATIE MIRCEA, din Cața,

*căruia îi mulțumesc public pentru bunul
serviciu adus cultului lui Simion Bărnuțiu.*

G. B. D.

Frați Români!

I. Cine să nu se închine înaintea înălțimii omenești, când se uită la această adunare măreață, care face să salte de bucurie inima fiecărui Român bun și însuflă respect și spaimă celor ce nu vor libertatea oamenilor și urăsc pe Români! Cine va mai putea zice, că Românul nu dorește o stare mai fericită, că pe el nu-l mișcă nici versul cel dulce de libertate, nici chiar sentința de moarte, care i se prepară în adunările ungurești?

II. Ce judecați, fraților!, au dacă presimțesc rândunelele apropierea verii și a iernii, și animalele furtuna cea grea, și dacă unii oameni își spun mai înainte chiar și ora morții, o gînte întreagă să nu presimtă pericolul ce i se amenință, un popor întreg să stee nemîșcat ca peatra, când îi bate ora fericirii și să tacă ca un surd și mut, când i se trage campana de moarte? — Aceasta ar fi un lucru în contra naturii și de tot cu neputință; inima Românilor a bătut totdeauna pentru libertate, și eacă-i vedem și acum, cu multă bucurie, cum s'au deșteptat, și cu ce uniune minunată s'au legat, că nu vor mai suferi, ca să-i calce în picioare alte națiuni; ei se adunară cu cuget de a-și vindica drepturile, care le usurpă Ungurii, Sîcuii și Sașii de cente de ani, și ca să-și apere de perirea viitoare acel drept neînstrăinabil, de care nici Gotul nu cuteza a se atinge, nici Unul cel sălbatic, nici Turcul necredincios, ear acum cei Unguri liberali ne-o spun în față, că vor să-l iee astăzi, în epoca frăției și a libertății.

III. Și cine să nu se miște acum, care popor să nu se aprindă de acest spirit dumnezeesc, ce anunță căderea servitutei la toate popoarele, renașterea Europei prin libertate? Iacă și Viena încă i se închină, și preabunul nostru Împărat împlini dorința poporului, dându-i constituțiune în 25 de zile ale lui Prier; câtă schimbare, ce bucurie! Acum nu mai e censură: a perit amica întunericului dinaintea razelor libertății și patroana despotismului s'a stîns cu rușine din împărăție; de acum înainte nu va mai aștepta scriitorul cu lunile și cu ani întregi după oarecâte foi, care le dedese în mîna unui omorător de minte omenească; nici poporului nu-i va mai fi oprit a se uita în cărțile dirigătorilor; nici a descoperi scăderile guvernelor cele strătoare fericirii omenești nu-i va mai fi păcat; privilegiile și monopolul vor cădea; după titluri numai secii vor mai umblă; legile și udecățiile se vor face de aleșii popoarelor, dar nu întru ascuns, ci la vederea tuturor; mișcarea metropolei e mișcarea a toată împărăția.

IV. Știți ce schimbare se făcu și în vecina Țară-Ungurească de vre-o două luni încoace. Astăzi nu mai sunt legate mâinile Ungurilor, cum credeau ei că erau legate mai 'nainte, de guvernul din Viena. Ei au acum ministerul lor; singură persoana împăratului ca Rege, îi mai leagă de împărăție. Asta însă nimic nu-i împedecă, ca să nu sboare cu răpejuinea vulturului către ținta doririlor ungurești, către opul cel mare al ungeririi tuturor popoarelor. Ei au publicat, că vor să reverse bunătățile constituțiunei preste toți locuitorii țării, fără căutare la religiune sau la naționalitate; toți locuitorii țării, zic ei, vor avea voe și iertare să vorbească, să scrie, să se apere și să-și descopere sentimentele în orice chip legiuit, adecă censură nu va mai fi, ci va fi libertate de tipar pentru toți. Miniștrii Ungariei nu vor governa țara numai după capul lor și după plăcerea lor, cum fac miniștrii statelor despotice, ci o vor guvernă după legile, care le va pune țara în dietă; și dacă s'ar abate cu guvernarea dela legile și dela scopurile țării, atunci vor fi răspunzători, adecă se vor trage la judecată ca și alți răi, și vor fi certați după măsura relor, ce au făcut. Apoi dieta nu se va strânge numai atunci, când i se va părea principelui, ci în tot anul; și la dietă nu vor trimite deputați numai nobilii și oarecâte urbi și sate, ca până acum; în dietă nu vor ședeă numai comiții, baronii, prelații și episcopii, ci vor alege și vor trimite deputați toți oamenii, care vor avea calitățile cerute de lege; și aceasta pentru aceea va fi așa, pentrucă de aici înainte toți oamenii vor fi cetățeni liberi; până acum numai nobilii și popii catolici erau liberi și oarecâte urbi și comunități de unde urmă, că numai aceștia puteau trimite deputați. Tot din astă causă a libertății tuturor, de aci înainte greutățile țării le vor purtă toți oamenii, vor da dare toți, și ostași; și vor luă parte la făcutul călilor; dela greutățile aceste nu vor fi scoși nici domnii, cum eră până acumă. Se va ridică o bancă națională pentru înaintarea, înlesnirea și înflorirea industriei și a comerciului în toate părțile vieței de stat. Dar mai e încă un lucru minunat, de care și morții încă vor salta de bucurie în morminte, când se va înființa și pe pământul Ardealului; ast lucru e ștergerea iobăgiei. Libertățile aceste mari se vor scrie toate în cartea constituțiunei pentru mai mare țarie, și pe constituțiune vor jură și ostașii. Afară de aceste lucruri minunate, ministerul a mai publicat încă un punct: *uniunea Ardealului cu Țara ungurească*. Ce ferbere și ce turburare a căsunat în țară uniunea aceasta, nu e de lipsă a mai spune, că o știu toți, asta însă bine să o însemnăm, că această uniune nu e nimic mai puțin, decât *contopirea*, care o doresc Ungurii de mult; adecă Ungurii vor, prin uniune, să șteargă deocamdată privilegiile Ardealului și împreună cu privilegiile să stângă pe toate popoarele neungurești, ca să facă din toate numai o națiune, care să se numească *națiunea cea mare și tare ungurească*. Ungurii leagă toate bunătățile vieții constituționale de uniunea cu Ungaria; ei zic, că în uniune se cuprind toate și că fără ea nu e cu puțință nici o libertate. Și acum uniunea asta e la ușă; ce se facem?

V. Ca să-mi pot da părerea, cum să iasă odată gîntea noastră din

acest labirint, în care o au băgat Ungurii înainte vre-o nouă cente de ani, și tot mai mult o încălesc, vă rog, fraților, dați-mi voe, ca să spun mai înainte pe scurt raporturile Românilor cu Ungurii, de când sunt sub domnirea ungurească, pentrucă eu consider pe două popoare ca pe doi oameni; precum doi oameni nu se pot ajuta unul pe altul, dacă nu-și cunosc lipsele, nici nu se pot feri unii de alții, dacă nu-și cunosc firea și caracterul, chiar așa vin de a se considera și două popoare. Dați-mi voe ca să arăt ce legătură este între naționalitatea și libertatea, cultura, chiemarea și toată vieța unui popor, ca de aci să cunoaștem, ce să judecăm de uniune și ce să judecăm de libertatea aceea, ce ne-o promit Ungurii preț pentru naționalitate. O! de v'ar face cuvântul meu, ca așa să simțiți cei 944 de ani ai umilirii Românilor, cum simte șerbul o zi de domnesc, în care a lucrat de dimineața până seara flămând, ars de sete și bătut! O! de v'ați înfioră de această leșinare lungă a națiunii noastre, cașicând ar fi căzut nu mai ieri la râul Căpușului domnul nostru Gelou! Atunci eu sper, că la lumina istoriei și a libertății va peri și năluca uniunii, cum pere negura dinaintea soarelui, acea năluca ce ne amenință moarte națională după o leșinare îndelungată. Iară experiența părinților noștri cea de o mie de ani ne va arăta ce cere astăzi dela noi onoarea națiunii române, și ne va învăța totdeodată ce să facem, ca să punem fundament sigur la fericirea ginteii noastre pe viitor!

VI. „*Senatus et populus Romanus beneficium et injuriam esse solet. Coeterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit, foedus et amicitia dantur cum meruerit*“, (Sallust, Iugurtha, cap CIV.); adică „*Senatul și poporul Roman țin minte facerea de bine și nedreptatea; lui Boch, fiindcă-i pare rău, îi iertă fărădelegea, fedul și amicitia i-se vor da, când le va merita*;“ cu aceste cuvinte răspund Romanii regelui Mauretaniei, când cerea acesta uniunea cu Romanii și amicitia lor. Cam asemenea, mi se pare, s'ar cădea cu puțină distincțiune, să răspundă și senatul și poporul daco-român, când îi chiamă Ungurii la uniune pe Români. Așa e, senatul și poporul daco-român încă țin minte facerea de bine și nedreptatea, chiar de i-o ar fi făcut cineva înainte de o mie de ani. Senatul și poporul daco-român țin minte, cum a intrat Ungurul Tuhutum în patria noastră mai întâiu ca o vulpe, după aceea ca barbar cu războiu, fără să-i fi dat Românilor vre-o cauză de războiu; țin minte cum a căzut domnul Românilor după o luptă sângeroasă, și cum au legat Ungurii cu Romanii alianță de pace prin jurământ, care Ungurii l-au călcat de multe cente de ani. Senatul și poporul daco-român țin minte, cum au luat Ungurii pământul Românilor din Timiș, și dintre Murăș și Tisa. Senatul și poporul daco-român n'a uitat că numai dela incursiunea Ungurilor se trag toate relele, care le sufer Ardelenii de o mie de ani; de aci se trag și suferințele Românilor din Timiș, dintre Mureș și Tisa dela descălecarea Ungurilor pe pământul Daciei până în ziua de astăzi! Senatul și poporul daco-român țin minte, că Ungurii și atunci încă făuriau catene pentru Români, când aceștia își vărsau sângele pe șesurile Moldovei și ale

României în luptele cu Turcii, cei mai neîmpăcați dușmani ai națiunii ungurești; și acum iară urzesc plan nou ca să-i cucerească!

135 VII. Inșă câtă mirare trebuie să ne cuprindă, fraților!, când ne arată istoria, că Ungurii nu erau atât de sălbatici, când veniră asupra pământului Românilor, cum s'au făcut după aceea, mai târziu; cum că ei, putem zice, sunt mai barbari astăzi decât înainte de o mie de ani! Căci, ei după ce câștigară bătaia, nici măcar la atâta nu-i con-

140 strâng pe Români, ca să-l cunoască domn pe Tuhutum, ci Români și-l aleseră domn de bună voe în locul domnului lor celui căzut; ei nu le iau nici pământul, nici drepturile politice, nu-i contrâng la datini barbare. Ci chiar din contră, Ungurii se fac creștini după legea bisericii răsăritului, de care se ținea toată biserica Românilor; ei fac

145 legătură de pace cu Români și de egalitate, așa cât și pe la 1291 încă îi vedem șezând împreună cu Români în dieta țerii, și împreună judecând asupra lucrurilor pământului; Români locuiesc pe acest timp în districtele lor românești nesupărați de nimeni, pentru-că Ungurii niciodată n'au umplut țara, peste care își aroagă domnire, ei au fost

150 totdeauna mai puțini la număr, și nici nu le trecea prin cap ca să persecuteze naționalitățile celelalte, ba încă Stefan, cel dintâiu rege al Ungurilor, zice că *regnum unius linguae imbecille est*. Atât erau de toleranți Ungurii pe acele timpuri! Păcat însă, că această purtare blândă a Ungurilor nu ține mai mult decât cam până pela 1291. De aci în-

155 coace ei încep a fi tot mai tirănoși atât cu poporul, cât și cătră alte națiuni, încât pela anul 1437 poporul nu mai putea suferi batjocurile marilor ungurești, aleargă drept aceea la arme, ca să stoarcă cu puterea respectul, cu care îi erau datori domni pământești; și întru

160 adevăr, putea să creadă cineva, că marii ungurești vor cugeta cum să împace inimile nemulțumite, prin ridicarea relelor apăsătoare; ci ei lucrară chiar din contră, că făcură sfat între sine, ca să stârpească pe

165 popor, nu cauzele răului. Mijlocul cel mai bun la acest scop îl aflară maimarii Ungurilor în unirea celor trei națiuni, a nobililor dimpreună cu Săcuii și cu Sașii. Când s'ar fi unit Tătarii cu Turcii asupra Românilor și ar fi mai chemat la aceea uniune încă pe un popor măn-

170 cător de oameni, n'am trebui să ne mirăm; dar când vedem, că se unește astfel floarea unei națiuni creștine asupra poporului creștin care o nutrește în pace și o apără în războiu, de aceasta ne mirăm. Nimenea nu poate să ne spună relele, ce s'au vărsat din astă fântână înveninată preste tot poporul și în parte preste națiunea rom-

175 mână. Durerile lor, noi numai atunci le-am putea cunoaște, când s'ar scula Români din morminte cu lacrimile pe față, care le-au stors uniunea celor trei națiuni dela anul 1437 până acuma. Ajunge că uniunea aceasta n'a fost decât o conspirațiune în contra poporului, care face și acceptă legi și instituțiuni inimice libertății lui, și priveghiază cu ochi neadormiți, ca să nu i se mai roadă catenele servituței.

VIII. Încă nu născuse Verböczi pe lume, și uniunea celor trei națiuni înfloriă; nobilii cei mari dimpreună cu Săcuii și cu Sașii jurau mai în tot anul, că nu vor suferi niciodată ca poporul să ajungă la

180 drepturi egale în țară. După ce văzû lumina zilei acest advocat al ti-

râniei, care nu trebuia să iasă niciodată din iad, cele trei națiuni îndată îl cuprinsă cu brațele deschise și sărutară legile lui ca evangelia dreptății pe pământ; ci poporul se îmbracă în jale, căci Tripartitul pentru popor nu e evanghelie de bucurie, ci îngerul morții celei mai rușinoase în jugul aristocraților.

IX. Decretul Tripartit — așa se chiamă cartea legilor scrisă de Stefan Verböczy, — despre o parte nimicește personalitatea poporului, făcându-l șerb domnilor pentru todeauna, iară despre altă parte îi răpește mijlocirea de a-și câștiga cele de lipsă spre traiul vieții (Decr. Trip. p. III. tit. 30, §. 7); și așa îi stoarce toate puterile, ca să nu se mai poată scoate din servitute. Pe popor îl împarte în *nobili* și *rustici*, nobililor le dă drepturi și putere nemărginită peste popor, fără de nici o datorie către acesta, iară datoriile le încarcă toate în spinarea poporului; pe popor îl desbracă de drepturile omenești și îi ia toată puterea de a se apăra în contra cruzimii domnești, zicând că rusticul nicidecât nu se poate legiui cu cel nobil (D. T. part. III. tit. 31); poporului nu-i este iertat a-și alege judecători și alți diregători, cum alege nobilii; judecătorul lui e domnul său, care îl mână toată ziua. Acesta lucră cu el după plăcerea sa, că nu e nimenea, care să-l apere de dânsul; apoi la comitat îl judecă iară tot domnii pământești, și așa mai în sus, pretutindenea, tot judecători de aceia sunt puși asupra lui, cari sunt jurați a nu suferi ca să se ridice din pulbere vreodată. Pentru popor nu vorbește nimenea nicăiri, căci el nu există ca popor. În adunările marcale și în cele de țară nobilii nu vorbesc de popor, fără numai de oamenii lor (*az én emberekim*). Poporul dreptăcea e condamnat prin lege, ca sau să sufere orice nedreptate i-ar face domnii, sau să-și răsbune asupra lor tirănește, când poate. Ca să nu poată scăpa nici într'un chip de furia domnilor acest popor nefericit, legea l-a legat de glie (*glebae adscripti*) (D. T. part. III. t. 25, § 2) și prin această măsură i-a asigurat pe domni, ca să poată face ce vor voi cu poporul, fiind convinși, că nimenea nu va cuteză să-i deie loc de scăpare, când va cădea în acea fărădelege, ca să părăsească locul domnului său. Nu se mulțumește legea numai cu atâta, că-l leagă de locul domnului său, ci afară de aceasta îl supune domnilor pământești cu rusticitate absolută pentru toată eternitatea, ca să nu mai aibă nici o rază de speranță, că doară vor scăpa de jug oarecând măcar nepoții sau strănepoții lor. (Decr. Trip. p. III. 25, §. 2.)

X. Prin legi de aceste și-au ridicat Ungurii constituțiunea lor cea faimoasă, paladiul privilegiilor sale, pe ruinele libertății poporului. În puterea constituțiunii ungurești numai nobilimea are drept de a pune legi cu popii cei mari și cu oarecate urbi rău reprezentate; poporul e scos afară cu totul, el e dator numai cu ascultare oarbă, cu supunere pasivă. Nu se află nici o instituțiune rea în dreptul roman și în legile barbarilor, care să nu o fi luat Ungurii în constituțiunea lor; ordinațiunile și decretule regilor, ungurești sunt documentele barbariei celei mai de jos. Constituțiunea ungurească cea egoistă și inamică libertății poporului nimicește industria și comerțul, stânge artele și științele; școalele, care steteră până acum în tot ținutul coroanei un-

gurești, n'au fost decât cuiburi de neștiință și de despotism aristocratic, în care s'au crescut împilători de popor. Subt această constituțiune s'a stîns pe încet și religiunea cea creștinească a carității frățești; ba, dacă compară cineva legile cele răpitoare de proprietatea poporului, dacă compară șerbitutea, care încă stă, cu purtarea Ungurilor când au venit ca barbari în acest pămînt, află că religiunea creștină n'a adaus nimic la îmblînzirea sălbătăciei aristocratice; din contră, ei, îndată ce se făcură creștini, începură a-i supune la șerbitute și pe Ungurii lor, cari, fiind păgâni, erau liberi. Nu află la Unguri nici un Ambrosiu, nici un Crisostom, care să apere proprietatea poporului și a văduvelor în contra împăraților și a aristocraților; din contră episcopii și prelații ungurești șed în dietă împreună cu aristocrații, de pun legi asupra poporului, țin județe domnești, ca ceialalți aristocrați, și cu dreapta dau binecuvîntare poporului, iară cu stînga îl bat ca domni pămîntești. Cine nu știe, că curțile episcopilor catolici sunt locuri privilegiate de tortură, dar' cine ar cuteză să zică, că unele purtări ca aceste ale lor ar fi lucruri nelegiuite, când sunt întemeiate toate bine pe constituțiune, pe Tripartit, pe uz de cente de ani, pe privilegii, pe diplomate regești și împărătești?

XI. Verbōzî numește și gințile, pe care le fulgeră cu anatema rusticității eterne și a acestui despotism înfricoșat; el zice, că unii sunt Unguri, Sași, Germani, Bohemi și Schiai de legea creștină, alții-s Români, Ruteni, Sârbi și Bulgari de rătăcirea Grecilor ș. a. Dar fie deajuns aceste trăsuri, ca să cunoască ce este șerbitutea și acei ce nu i-au purtat niciodată greutățile, ca să știe toți, cum se fac legiuite și fărădelegile cele mai mari, când sunt apărute de legi; cum calcă în picioare dreptul unguresc pe o mulțime de ginți, cum le desbracă de demnitatea omenească, cum le răpește toate mijloacele de cultură și de apărare, cum dă toate bunătățile și onorurile țării aristocraților; iară pe popor îl încarcă cu greutăți și-l dă legat în mâinile aristocraților, ca pe o vită!

XII. Să ne întoarcem acum dela aceste legi și instituțiuni de jale pentru popor și de rușine sempiternă pentru aristocrația ungurească, să ne întoarcem cătră acel mormânt, ce se numește Aprobate și Compilate, în care zace națiunea noastră din Ardeal; să culegem oarecâte flori galbene din florile morților, care cresc pe acest mormânt infiorător, ca să le dăm Românilor, care vreau să vîndă limba și naționalitatea română pentru bunătățile uniunii ungurești, să-și pună cocardă la piepturi întră aducere aminte, că au conclurat la îngroparea națiunii lor însăși. Intr'un loc Aprobatele declară pe națiunea română scoasă din numărul statelor țării cu aceste cuvinte: „Cu toate că națiunea română în patria aceasta nici nu s'a numărat între staturi, nici religiunea ei nu e una dintre religiunile cele repute, totuși până când vor mai fi suferiți pentru folosul țării, statul bisericii române să se țină de acestea.”¹⁾ Intr'alt loc zice: „Cu toate că națiunea română s'a

¹⁾ Noha az oláh natio ez hazában sem a statusok közzé nem számláltatott, sem vallások nem a recepta religiokközül való; mindazáltal propter regni emolumentum, miglen patialtattnak, az oláh egyházi rendek ehez tartásuk magokat etc. A. C. I. 8. 1. (Nota lui Bărnuțiu).

admis în patria aceasta pentru binele public, totuși neluând aminte la starea sa cea de jos¹⁾; într'alt loc zice: „Că pe Români numai până²⁷⁵ atunci îi sufer în țară, până când le va plăcea principilor și locuitorilor, Ungurilor, Săcuilor și Sașilor: „ceice se țin de secta Românilor sau Grecilor, cari în timpul prezent se sufer, până când va plăcea principilor și locuitorilor țării“; și iarăși: „Fiindcă nici religiunea națiunii române încă nu e dintre cele 4 religiuni recepte“.²⁾ În urma²⁸⁰ acestor legi numai atât mai adaug, că legile acestea, după care se guvernă Ardealul și astăzi, s'au întărit la stăruința celor trei națiuni și după venirea Ardealului sub domnirea casei austriace prin așa numita diplomă Leopoldină; și Români se scoaseră de nou dela toate diregătoriile, declarându-se de neabili numai pentrucă sunt Români,²⁸⁵ cu aceste cuvinte: „La toate diregătoriile, cari sunt de lipsă spre administrarea poliției, sau a dreptății, sau a economiei, ne vom folosi cu indigeni transilvani, adecă cu Unguri, Săcui și Sași, fără de nici o căutare la religiune, și de câte ori se va întâmplă să fie în vacanță vreo diregătorie, niciodată nu vor precumpăni națiunile cele străine,²⁹⁰ sau acele, pe care ei, dimpreună cu Noi, le numără între străine, și neabili la purtarea diregătoriilor“.

XIII. Iată anatema înfricoșată asupra unei națiuni întregi. Ci, înainte de ce aș desluși cum a pătruns acest fulger prin toate clasele națiunii române, nu pot să nu observ, că Ungurii nu se mulțumesc²⁹⁵ numai cu cât lipsesc de libertate pe națiunea română, ci încă o și calomniează, zicând chiar prin organul legislativ, că e o națiune de jos, și această o zic numai despre Români, cu toate că se poate zice pe aceste timpuri și de Unguri, precum și de alte națiuni, care gem sub aceste legi draconice; pe aceste timpuri barbare nu se poate lauda³⁰⁰ cu cultura sa nici o națiune de sub coroana Ungariei; nu se poate lauda nici cu cultura aristocrațiilor, care numai într'aceea sta, că aceia se nutriau și se îmbrăcau mai bine decât poporul, și erau deprinși mai bine la măiestria de a împilă poporul; nici cu cultura poporului, pentrucă poporul eră desbrăcat de libertate, care e condițiunea cea³⁰⁵ dintăiu a toată cultura omenească; ci dacă se alegeau niște bărbați din oarecare națiune, cum au fost Corvinii, cum a fost Mihai-eroul, Stefan-cel-mare și alți Români, de care s'au mirat și parte s'au temut contemporanii, se miră și se va mira toată posteritatea, cu unii ca aceștia s'a putut gloriă pe drept națiunea, care i-a născut, cum se³¹⁰ poate gloriă fiecare mamă cu fiii săi cei înțelepți. Cum poate însă să defaime cineva pe o mamă nobilă ca aceasta, fără să cadă însuși în judecata lumii, ca un calomniator fără de rușine?

¹⁾ Noha az oláh nemzet propter bonum publicum admittátatott ez hazában, mindazáltal nem vevén eszében állapotjának alacsony voltát. A. C. I. 9. I. (Nota Bărnăuți).

²⁾ Az oláh vagy Görögök sectáján lévők, kik pro tempore szenvedtettek, beneplacitum Principum et regnicolarum. A. C. I. 1. 3. A minthogy az oláh nationak vallása is nem a négy recepta religiok közzül való. A. C. III. 53. 1. (Nota lui Bărnăuți).

XIV. După această observațiune mă întorc la influența legilor
315 unghurești spre toată națiunea română, spre toate clasele ei. Mai întâiu
legea se apucă de bate pe toată națiunea în genere, ca fiind vulne-
rată toată, să nu rămână sănătos nici un membru; apoi se apucă de
biserica și de preoți, pe biserică o declară numai tolerată, pe preoți
ii supune la toate greutățile, și lipsindu-i de tot ajutorul, numai dela
320 preoții români pretindea servicii pentru stat, fără salariu și onoare;
demandă ca la orice prepus să-i prindă ca pe niște lotri și furi, căci
știa legea că nu-i va apăra nimenea, fiind oprită națiunea prin lege,
ca să n'aibă diregători din sinul său; asupra arhiepiscopului Românilor
da putere fiecui ca să-l caute cu legea, unde va vrea, zicând că n'are
325 reședință, ca să-l cerce la fumul său. Din aceste și alte măsuri asupra
bisericii și preoților români au curs rîuri de lacrimi peste toată na-
țiunea, și încă curg. Dacă se mai află vreo rază de lumină în preo-
țimea Românilor și printr'nsa în națiune până la finitul secolului al
17-lea, aceea au de a o mulțumi Români Turcilor, cari le mai da de
330 lucru Ungurilor, de nu-și puteau executa după inima lor legile cele în
contra Românilor; și fiind deschisă comunicațiunea Românilor de
dincoace cu cei de dincolo de munți, Ardelenii învățau în România,
unde se hirotoniau și arhiepiscopii nostri; Maramurașenii și Selăgenii și
ceialalți Români vecini cu Moldova învățau aici, până ce s'a tăiat
335 comunicațiunea cu încetarea războaielor turcești și prin alte împrejurări.

XV. Mădularul tăiat de cătră trup nu mai poate trăi, și trupul,
tăindu-se vre-un mădular, pătimeste și dacă nu pere. Acest scop l-au
avut Ungurii, adoperându-se a tăia pe nobilimea română de cătră tru-
pul național. Cu cărțile de nobilitate au vărsat o sumeție în inima no-
340 bililor români, ca să creadă cum că sunt Unguri, gen mai ales decât
genul Românilor; iară la frații lor să caute cu despreț, și când intră
în biserică să se aleagă de ei. Pe lângă aceasta Ungurii purtau grije,
ca nu cumva să apuce robilii Românilor la diregătorii cardinale, se
câștigate posesiuni mai mari prin donățiune împărătească, fie fost cât
345 de meritați pentru patrie, și așa să apuce la vreo putere mai însem-
nată, temându-se ca să nu facă aristocrație română. În secolul trecut
a fost Meheși consilier de curte, și în secolul present Alexiu Nopcea
cancelar; cu Meheși s'a încheiat secolul trecut, cu Nopcea se va în-
cheia poate secolul present; ci și aceste minuni nu se fac, fără numai
350 după ce s'au lăpădat unii ca aceștia de biserică, prin urmare și de na-
țiunea română și au trecut la catolicism și la naționalitatea unghurească.
În comitatele unghurești robilii români nu pot ajunge la diregătorii, cu
toate că cea mai mare parte a nobilimii e română, în comitate un dire-
gător român e raritate, care face epocă în istoria Românilor, și numai
355 câte unul se naște într'un secol, ca genii; în pământul Făgărașului
e română toată nobilimea, iară diregătorii sunt Secui, afară de câte un
Copăceanu sau Boeru; numai în Cetatea-de-peatră și în Maramures,
care se țineau mai înainte de Ardeal, sunt mai mulți diregători ro-
mâni, cari se țin încă de biserică națională, dar pe aceștia îi prive-
360 ghiază Ungurii cu o mie de ochi și se adoperă în tot modul a-i un-
guri, cum au unghurit pe Zeicani, Golescii, Păgănescii ș. a. din

Hațeg, ca să aibă prin cine să stoarcă pe popor și să-i țină în întunec pe nobilii Români din aceea țară, dacă nu pot să-i unguerească.

XVI. Onoarea nobilimii române e subordinată pre tot locul sumeției ungurești, nobilii români la adunările marcale stau numai pe 365-afară. La masa verde numai Ungurii au vorbă și intrare, ca să proiecte legi și măsuri în contra Românilor; legile ungurești pe nobilii români nici nu-i numesc pe numele națiunii lor, ci numai „*azon sectân lévő atyánkfiai*“, adică: „frații noștri de secta aceea“, însă care e această sectă? Fără îndoială cea condamnată de Aprobate. Iată în 370-ce stă frația Ungurilor, că și credința și chiar pe Dumnezeu fratelui său îl declară numai tolerat, pentru că crede în Dumnezeuul tuturor ginților, nu în Dumnezeuul Ungurilor.

XVII. Sub atari augurii rele nobilimea română nu va apucă niciodată la valoarea, ce i se cade în stat, pentru că valoarea fără cultură, 375-cultura fără de libertate și libertatea fără de existență și onoare națională nu e cu puțință. Ci nobilii români au început a se pătrunde de sentimentul gradului lor celui umilit în raport cu Ungurii, căci sentimentul de onoare, de se și asupește până la un timp, nu se stinge. Când va cunoaște acest ram nobil al națiunii noastre, că ramul numai 380-fiind în legătură cu arborele înverzește; despiciându-se de cătră arbore, nu mai înflorește?

XVIII. Dacă îi bate anatema aceasta politică și pe preoții românești, de cari tot mai aveau frică Ungurii că le vor răspunde cu anatema preoțească, așa cât trebuie să se apere prin lege de ei (*az oláh 385-popók ne afuriszáljanak*) — dacă îi bate bruma constituțiunii ungurești chiar și pe nobilii români, cari au asemenea drepturi cu Ungurii aristocrați, ce vor face acești aristocrați cu poporul, pe care nu-l apără nici o lege, după ce l-a desbrăcat de demnitatea personală și de proprietate însași legea, ceea ce i-ar fi datoare cu apărare? Iată, că după ce 390-și scot pe iobagi — așa se chiamă acum poporul aservit — la sapă, la secere sau la alte lucruri, îi pun coardă ca de aici în Veza; spanii și județii domnești îi mână cu alunul dindărăt, de se înalță pulberea în urma lor, ca în urma carelor ce fug pe drumul țerii; când e bărbatul la cărat de grâu, de fân, de vin domnesc sau cu aratul în alo- 395-diul domnesc, atunci femeea e în curte la cernut, la dires, la scos de cânepă, la tors; casa colonului e rămasă numai în grija pruncului din leagăn; când e timp frumos, colonul lucră la domni, când plouă vine la lucrul seu, atunci ziua numai jumătate i se știe; când a finit lucrul domnului, îndeșert își aruncă și el sămânța în pământ, pentru-că 400-acum a trecut timpul sămănăturii; când vine acasă dela domni, atunci îl mână la drum și la comitat și la poștării, apoi când să mai facă clacă și popii, că nici fără popă nu poate fi? Cine ar avea inimă de a pune pomi și a planta vii; fiind astfel îngreunat, cine s'ar îndemna să înfrumseșteze pământul cu grădini, când știe, că numai ațâța 405-pofta domnului său, ca să le iee cu puterea când va vrea? Să tăcem prestațiunile cele multe: găinile Crăciunului, mielul Păștilor, puii și ouăle și cupele de unt și zeciuellile; să trecem cu vederea vacile cele grase și pieile de vulpi, cari le dau mai înainte popii românești.

410 Dacă nu-și poate închipui cineva greutatea, care le suferiau oarecând Iudeii dela Faraon în Egipt, să se uite la Faraonii din Ardeal, cum nu se mai mulțumesc aceștia acum cu ziua de lucru, ci dau cu ruptul clăile, de e constrâns colonul a face ziua din noapte și a lucra cu toată casa sa, ca să poată plini numărul cel preste măsură; sunt 415 și aristocrați, cari îi bagă în jug pe oameni și grapă cu ei!

XIX. Cum au trecut însă atâtea secole peste Unguri, fără să ridice greutatea aceste de pre umerii poporului! Dar ce vorbesc eu de ridicare, au nu-i văzurăm numai în dieta din urmă, cum se întreceau ca să răpească cu urbariu nou dela popor și proprietatea care o are? 420 În Germania începe a se șterge servitutea încă pe la anul 1688, în Prusia se scoate de sub domnesc proprietatea colonilor încă pe la începutul acestui secol, dar Ungurii i-ar vinde și astăzi pe oameni, dacă n'ar fi fost Iosif al II-lea; nici măcar de ștergerea aviticității n'a vorbit nici un Ungur în vre-o dietă din Ardeal, până la baronul Dionisiu Kemény, ci părăsi și acesta dieta cu inima frântă de durere, 425 căci nu putu să scoată nimic la cale în contra mulțimii domnilor pământești. Schimbarea, care o proiectă dieta ungurească pe la anul 1832, eră să-l vândă a doua oară pe popor la domni pământești; și ștergerea șerbitei cea de astăzi o înveninează cuuciderea naționalității!

430 XX. Cu toate acestea Ungurii nu se credeau asigurați deajuns din partea Românilor numai cu uniunile încheiate până acum, pentru că cea dela Asculeu fusese prea liberală pentru Români, uniunea celor trei națiuni numai pe nobilii cei mai de frunte ai Românilor îi trăsese la complot, iară cealaltă nobilime română eră legată de națiunea și 435 biserica română, cum este și astăzi; deci după întrarea reformatiunii în Ardeal atâta lucrură Ungurii până ce-i traseră pe Români la uniune religioasă cu sine, de ținură cu Unitarii mai bine de o sută de ani, iară cu reformații sau calvinii aproape la două cete de ani. Multe avură de a suferi Români dela Unguri pe acest timp, și mulți 440 Români de frunte se lăpedară atunci de legea și limba părintească și se făcură Unitari, Calvinii și Unguri. Pe aceste timpuri trimeteau Ungurii pe la Români cercători din casă în casă, și la care Români nu afla oala cu carne la foc, pe acela îl pedepsia; pe acest timp îi făceau pe popii românești să ierneze câinii domnilor; și protopopii 445 purtau pe umeri pe superintendentul calvinesc; cărțile bisericesti se traduseră de pe limba scheească în cea română, și le făceau Românilor și alte cărți cu dogmate reformate în limba română, ca să-i poată unguri mai ușor; asta însă avu urmare fericită pentru Români, peste voea Ungurilor, că se scoase limba scheească din biserica română și 450 întră cea națională. Ce minune! că Români, și expatriați de Aprobate, și în astă formă asupriți, își ținură încă și pe aceste timpuri puterea judecătorească în județele protopopești și puterea legislativă în sino document, că au avut odată existență și viață națională: fie încercările Ungurilor cele de astăzi, să se frângă în credința Ro- 455 nilor cătră naționalitatea lor și în bărbăția lor!

XXI. Cătră finitul secolului al 17-lea calamitățile Românilor întrec toată măsura, poporul se strâmbase de jugul cel greu, nobilimea ro-

mână încă n'avea mai nici un folos de privilegiul nobilității, că aristocrații cei mari o despoae de proprietate cu puterea, o asupresc și o batjocoresc, și nobilii români, neștiind ungurește și neavând apărători aleși din mijlocul lor, nici la dietă, nici la comitate, scaune și magistrature, nici la curtea principilor pe nimenea, nicăiri nu se pot apăra. Românilor nu le eră iertat a umblă la școală, fiind servi și legați de pământ; abia se puteau răscumpără unii, pentru-ca să se facă preoți, dar și ca preoți încă n'aveau nici o prerogativă, care să-i scutească de anatema Aprobatorilor. Iertarea decimelor dela principele Bethlen și alți, de-i și ușură puțin, dar nu-i putea apăra de batjocurile marilor ungurești; în Aiud nu eră iertat nici unui preot românesc a intra să boteze și să îngroape; se zice, că doi preoți români mânând porcii domnilor la câmp, fură întâmpinați de arhiepiscopul Teofil; acei preoți văzând că e arhiepiscopul, căzură în genunchi și lacrimând strigară: „Sfinția Ta, ajută-ne, că suntem de perit!“ Dar cum putea să le ajute, când principii reformați îl făceau și pe arhiepiscopul Românilor să boteze cățai în loc de prunci, și dacă nu voia, îl băteau cu toiege și cu vână de bou, cum au făcut cu arhiepiscopul Sava. O, timpuri barbare! O, tiranii neauzite! Periți din istorie, stângeți-vă din memoria oamenilor, ca să nu mai creadă cei viitori, că ar putea degenera familia omenească la atari sălbătăcii! Ci să vedem anumit cum se desfășură din aceste catastrofe un raport nou între Români și Unguri.

XXII. Când se luptau Români cu calamitățile aceste, Ungurii catolici ardeleni încă scăpătaseră foarte tare și scăzuseră cu numărul sub domnia principilor reformați, nu puteau scoate nimica la cale nici în diete, nici airea în favorul catolicilor. Deci ei se folosiră de împrejurarea cea favoritoare, în care se află acum supt domnia casei de Austria, și chiamară pe Români la uniune nouă, legându-le toate drepturile, privilegiile și bunătățile bisericii catolice, dacă vor părăsi catolicismul sau ortodoxia bisericii răsăritene și vor îmbrățișa catolicismul bisericii apusene. Așa Români, ca să scape de batjocurile cele multe, se plecară de acceptară această uniune cu Ungurii, zic într'adins cu Ungurii, nu cu Roma, pentru-că credința catolică și ușurarea Românilor nu eră scopul Ungurilor, ci aceste erau numai niște împrejurări favoritoare, de care Ungurii se bucurau și se folosiau ca de împrejurarea domniei austriace, ca să-i poată trage pe Români în partea lor, că nici nu-i dorea de suflete Românilor, nici nu le doria fericirea, ci îi dorea numai de aceea, că ce poartă protopopii Românilor pe umeri pe superintendentul calvinesc și nu pe episcopul dela Abalulia, sau pe rectorul Iesuiților din Cluj; de aceea zisei, că uniunea aceasta au făcut-o Ungurii singur pentru binele lor, nu în folosul Românilor, și cu această declarațiune asigur pe toți custozii Sionului odată pentru totdeauna, ca să nu se teamă, că voiu să mă ating de natura cea dogmatică a uniunii, când o cern numai din respect politic, ca un raport profan între Unguri și Români; numai despre uniune în acest înțeles zic eu, că Strigoniul o a motivat în favorul bisericii ungurești și spre subjugarea și căderea celei române; Strigo-

niul o a plantat în inima împăratului Leopold și a Românilor; Strigoniul o a udat prin Iesuiți; Strigoniul o a crescut: Strigoniul o a și smuls după aceea tot prin Iesuiți din inimile unei părți a Românilor, și poate că tot Strigoniul o va smulge și din inimile celeilalte părți, dacă nu se va lăsa de metropolitură, de protectorat, de primatie și supremație și de orice domnire și influență asupra bisericii Românilor. Sub înalta protecțiune a acestui Strigoniu fabrica iesuiții diplome false; scoteau rescripte dela curte și bule dela Roma pentru noua subjugare a bisericii române sub titlul de episcopat al Făgărașului; numai simplitatea preoților români apără demnitatea metropoliei Românilor de n'a apus cu totul, că nu luară întru nimic atari bule și rescripte, ci continuară și după uniunea aceasta, ca și înainte de ea, a cânta în toate bisericile române tot pe arhiepiscopul lor, ca și mai înainte. Ce folos putea să aibă Roma, desbrăcând de demnitatea arhiepiscopoească pe arhiereul Românilor, care acum își întăriseră legăturile cele naturale și cu legătura religioasă, dacă nu lucră Strigoniul ungu-resc la umilirea bisericii românești?; eu cred, că asta nu o făcea nici curtea împărătească, nici Roma, dar Strigoniul manducea toate lucrurile uniunii la curte și la Roma, și fără influența și voea lui nu se făcea nimic în lucrurile bisericii române, cum nu se face nici astăzi.

XXIII. Să zicem însă, fiindcă Românilor ține minte facerea de bine și nedreptatea — *beneficii et injuriae memor esse solet*, — să zicem cumcă din fântâna uniunii au curs niște mijloace materiale pentru Români, cu cari nu puțin s'au ajutat, fiind cu totul despoiați de averile bisericesti supt principii calvinești; să zicem că din uniunea a ieșit privilegiul preoților Români de a nu sta la judecată, încât pentru persoanele lor, fără numai înainte sinoadelor bisericii române; să zicem, că uniunea a născut și școalele Blajului, din care au răsărit o mulțime de lumini între Români; să zicem, că uniunea a dat ocaziune unor Români, de ne-au adus memoria începutului și a sângelui nostru din Roma și au sămănat de nou virtuțile străbune în pământul Daciei; să zicem în urmă, că uniunea i-a înviat pe Români din leșinare, uniunea i-a deșteptat din somn și le-a însuflat spirit de viață, ca să lucre la îndreptarea sorții noastre dela Inocențiu până în ziua de astăzi; să nu uităm însă a pune în cumpănă și vulnerile înfipte națiunii noastre prin uniune, dacă voim a ne cunoaște raporturile noastre cu Ungurii și în acest respect.

XXIV. Indată la începutul uniunii vedem în sinoadele noastre pe patrele rector al iesuiților presidând în locul superintendentului reformat; și pe alt iesuit îl vedem neîncetat în coastele episcopului nostru priveghiându-l că pe un făcător de rele. Acum spuneți-mi, ce diferență este între superintendentul de Tofeo și între iesuitul Barányi, care din amândoi a fost mai bun pentru Români? Indată după unire, episcopul catolic din Alba-Iulia încalecă peste arhiepiscopul nostru și și-l face vicar, îl înfruntă, îl dojenește, îl vizită până ce îl scoate abia bula papei din 1721, *ab omni admonitione, correptione, visitatione* celui episcop din Alba-Iulia; iar arhiepiscopul din Strigoniu îl desbracă de demnitatea arhiepiscopoească și și-l face sufragane; și biserica noastră

o bagă în jug nou unguresc. Cu servitutea aceasta nouă se introduce în clerul român un servilism nou, împreună cu o îngâmfare miserabilă, 555
mai ales în referință către cei neuniți, cari n'aveau privilegiul uniților. Acest spirit necurat locuiește în mănăstirea din Blaj, sub călugări; face advocat de iesuiți și pe un Petru Aron; dă lucru de ajuns episcopului Inocențiu și inimosilor protopopi de atunci; murind călugării rămâne ereditate capitolului succesor în funcțiunile călugărilor; și de aci se 560
strecoră la cler: episcopii, capitolul, protopopi și vicari lucrau pe întrecute, spre cea mai profundă durere a clerului și a toată națiunea, ca să nu mai scape biserica română niciodată de sub această subditelă rușinoasă; fii nefericiți!, cine vă va apăra, dacă părinții voștri dau mâna cu străinii în contra voastră? Ce ar zice episcopul Inocențiu, 565
când ar vedea, că acum n'are iesuitismul numai un advocat în biserica lui cea laservită și sfășiată de iesuiți? Ce a păcătit biserica noastră? — întrebăm și noi cu episcopul Inocențiu —, dacă cumva n'a păcătit unindu-se, de se pedepsește cu infamia de desertoriu? Cu uniunea deodată a intrat o ură între Români care a ținut mai bine de 80 de 570
ani. Iertați-mă, fraților! să trec cu vederea furiile iadului, care i-au sfășiat pe Români în aceste timpuri nefericite, nu postulareți ca să descriu cum se certau fiii cu părinții: cum se băteau frații cu frați fără să știe pentru ce; cum se afuriseau preoții noștri unii pe alții; cum lucrau marii ungurești și mai ales episcopii lor înaintea Curții, 575
ca să-i facă uniți cu puterea pe Români; cum întărita pe episcopii uniți și pe călugări, ca să facă proseliți din Români; și aceștia nu vedeau că sunt numai unelte, cu cari se folosia invidia ungurească, ca să tulbure pacea între frați. Cine ar putea spune suferințele Românilor supt acele tulburări? Cei neuniți n'aveau nici preoți, nici 580
episcop, până ce căzură supt jug sârbesc; nu-i apăra nici o lege în țeară și pe deputații ce-i trimiteau la curtea împărătească dușmanii lor făceau de-i puneau la prinsoare. Atât erau de mari relele, care le suferia națiunea română în urma uniunii, încât încă pe la anul 1735, așadar numai peste 35 de ani după făcuta uniune, se plânge amar 585
protopopul unit Nicoară Beianul către episcopul Inocențiu cu aceste cuvinte: „*Tare mă tem, că nu vom avea alt folos din unirea aceasta, ce o am făcut; ci vom rămânea numai cu ura dintre frați și cu muștrarea cugetului*“. Nu mult după aceasta, alt protopop predică în biserica aceasta, că „*i-au înșelat pe Români cu unirea*“; însă acum 590
era târziu, pentru că ura acum era rădăcinată între frați, și dușmanii Românilor, cari nu dorm niciodată, priveghiau ca să nu se stingă vreodată din mijlocul lor acest foc infernal.

XXV. Au nu meritau preoții Românilor, pentru serviciile lor către stat, pământurile și salariile acele, care le-au căpătat numai 595
supt titlul uniunii? Apoi spuneți-mi, cu cât e mai invidendă starea preoților uniți luându-i preste tot, decât a celor neuniți, cari trăesc din agrii lor, pentru cari fac zile la domni? Cine nu știe, că episcopii noștri dela uniune încoace numai cu numele au fost episcopi, iară într'adevăr au fost notari sătești, cari fac instanțe pentru câte o porțiune canonică, fără să simță clerul vre-o îndreptare adevărată a stării 600

sale; că deși sunt constrânși domni pământești aore să le arunce
popilor noștri câte un pământ pe o coastă rea, și aceasta încă numai
pentru-ca să mai astupe gura episcopului, însă pe de altă parte se
605 pun de măsură teritoriul satului și fac ce fac de iau locurile cele
mai bune dela preoții Românilor, și atunci iară dau de lucru nota-
riului-episcop, ca să scrie la curte, la guvern, unde tot aceia judecă,
cari și răpesc și cari decretează în diete, ca domni pământești să
610 iee toate pădurile dela comunitățile române desdaunare pentru por-
țiunile canonice. Dar apoi au nu puteau merge Români la învățatură
la Roma și ca neuniți, acolo unde merg Sineni și Iaponi, Iudei și
Protestanți, Mahomedani și Păgâni; au nu-și puteau ridica școale și
ca neuniți, cum își ridicară domnire preste Români niște Sârbi venetici
tot sub Împăratul Leopold, dacă își concentrau toate puterile preoții,
615 nobilii și cetățenii și tot poporul român, și dacă lucrau cu un cuget
și cu o inimă la toate împrejurările pentru libertatea și fericirea Ro-
mânilor; au nu făcea totdeauna mai mare întipărire în inimile Ungu-
rilor o ginte conjurată pentru apărarea drepturilor sale, decât o na-
țiune sfâșiată în partide neunite?

620 XXVI. Cine va putea zice, că uniunea a muțat inima Ungurilor, ca
voească binele națiunii noastre și să-i deie îndărăpt drepturile răpite?
Să ne uităm, rogu-vă, la episcopul Inocentiu Micul, cum rugă toate
puterile cerești și pământești pentru Români; dar când cerea ca să
se receapă și națiunea română, ca cele trei națiuni, staturile și ordi-
625 nile îi răspundeau, că se va răsturnă casa țării pe ei, dacă-i vor lăsa
și pe Români să intre într'ansa. Când se rugă, ca să facă loc și
episcopului unit între consilierii guvernului, pentruca să aibă și Ro-
mâni măcar un apărător, cel guvern catolic arată la curtea împără-
tească, că episcopul Românilor „nici e jurist, nici statist“, și din astă
630 cauză nu poate fi consiliar! De națiunea noastră zicea, că n'are așe-
zământ și căpătâiu în țară, nu dă dare, nu poartă greutate, e plecată
la sediiuni și pentru acea nu merită considerațiune. A trecut mai-
jumătate de secol, când își reînnoesc Români cererea pentru naționa-
635 litatea la 1791; dar staturile și ordinile, afară de răspunsul lor cel
ordinar, mai adaug, că Români nu sunt culți deajuns pentru drepturi
politice; să se cultiveze mai întâi clerul, apoi și poporul, și apoi vor
vedea; deci însărcinară pe un Antoniu Iosika, ca să facă plan pentru
cultura Românilor. Ce cugetați că s'a ales din această comedie? La
anul 1816, adevă 25 de ani după dietă, a ieșit decret de curte, în
640 urma acelu plan, că unde vor fi doi preoți într'o comunitate, unul
catolic, celalalt unit, acolo numai celui catolic să se deie porțiune
canonică *ex nexu unionis!* Aci vede fiecare, că uniunea nu i-a plecat
pe Unguri spre fericirea Românilor, nici nu i-a oprit ca să nu le iee
în bătaie de joc rugămintele lor cele mai drepte. Care preot se va
645 putea cultiva, când nu are ce mânca; care națiune s'a cultivat, fiind
subjugată? De ce n'au învățat Români din relele suferite dela cele
trei națiuni, ca să se ferească de uniunea cu calvinii și cu unitarii;
de ce nu i-au învățat sarcinile cele grele ale acestei uniuni, ca să nu
pășească la uniune cu Ungurii catolici? Așa este, Români n'au în-

văfat, ci s'au unit odată cu calvinii, arătând că biserica română e 650
mai rea decât a calvinilor; de altădată cu unitarii, arătând că e mai
dejos decât a unitarilor; și la urmă cu Ungurii catolici, arătând de
nou, că e mai dejos decât cea ungurească. Cine să prețuească biserica
română, dacă se rușinează Românii de ea, cine să-i fie stîmat pe
Români, dacă ei nici nu-și respect biserica, nici pe sine? Cine se 655
poate plînge căci îl calcă în picioare, dacă se face verme? Acum ce
vom zice de toate uniunile acestea și de toate bunătățile lor, când
vedem, că toate acestea au fost numai niște lațuri, cu cari ne-au prins;
furii cu cari ne-au încăierat; spaime, cu cari ne-au înfricat; șerpi, cu
cari ne-au întopsecat. Să jurăm, că nu ne vom lăsa ca să ne mai 660
înșele; să jurăm, că nu vor mai putea turbura pacea și bunăînțele-
gerea noastră nici iesuiții, nici călugării sârbești, nici misionarii Stri-
goviului, nici agenții națiunilor străine, chiar și când s'ar îmbrăca în
vestminte de preoți și episcopi românești; să jurăm că nici diavoliile
iadului nu vor mai putea rumpe legăturile amoarei frățești, cu care e 665
legată adunarea aceasta și printr'ânsa toată națiunea română.

XXVII. Să jurăm, fraților!; și ca frați de un sânge să ieșim la
luptă în contra celui dușman al naționalității noastre, ce vine cătră
noi cu flamura de uniune nouă dela Țara Ungurească!

XXVIII. Știți, că Ungurii, mai ales de 12 ani încoace, și-au propus, 670
ca să topească într'una pe toate națiunile cele de sub coroana ungu-
rească și să facă din toate numai o națiune tare și mare și un regim
tare și mare unguresc. Acesta e un lucru foarte mare, bine să însemnăm,
că e întru adevăr mai mare decât toate victoriile lui Atila și ale lui
Árpád, pentrucă aceștia au supus cu puterea niște popoare blânde și 675
le-au ținut în ascultare tot cu puterea, până ce se stânsară ei; după
perirea lor națiunile acestea au rămas cu datinele, cu limba și cu
religiunea lor, căci acei cuceritori barbari aveau lipsă numai de bra-
țele, iară nu de limba națiunilor subjugate, de averea, nu de religiunea
și datinele lor naționale. 680

XXIX. De tot altmintrelea cugetă Ungurii din zilele noastre.
Aceștia au aflat că Atila și Árpád, Stefan și Matia Corvinul au făcut rău,
de ce nu i-au unгурit pe toți locuitorii Panoniei și ai Daciei și de
ce au lucrat ei după principiul „*regnum unius linguae imbecille est*“.
Așadar Ungurii de astăzi de oare câți ani încoace lucră la unгурirea 685
Schiailor, Românilor s. a. cu o însuflețire, care ar produce fapte demne
de mulțumita omenirii întregi, când ar pune atâta osteneală pentruca
să introducă libertatea cea adevărată nu numai la națiunea ungurească,
ci la toate națiunile, de a căror egalitate nu vor să știe nimica.

XXX. În ce chip se apucă un econom bun cu toți ficiorii și do- 690
mesticii de cultura agrilor săi, împarte lucrul la toți, le dă mijloacele
cele de lipsă și stă de ei, ca să se poată bucura la timpul său de un
cules bun, de un secerat mănos; așa s'au apucat și Ungurii cu toate
puterile de lucrul lor, ca să-i facă Unguri pe toți. Dieta Ungariei dela
1836 puse lege, ca să se ducă ungurește toate negoațele administrațiunii 695
publice și să se bage limba ungurească în toate școalele din Ungaria;
jurnalele ungurești din ambe patriile ungurești — așa numesc ei Țara

ungurească și Ardealul — lătesc de mult planul ungeririi pretutindenea, învață pe toate națiunile, că nu e salutare într'alt nume, afară
700 de cel unguresc. De este vreun Român aci de față. care n'ar fi cetit gazeta de Pesta (*Pesti Hirlap*), pentru acela mai repețesc, că decând începù a ieși această gazetă, redactorul ei Ludovic Kossuth strigă neîncetat cu versul tunetului către toți Ungurii: „*Să properăm, să properăm, să ungerim pe toți Croații, Românii și Scheii, că de nu perim!*”
705 În ce chip se repede un torent din munte după frângere de nor, desrădăcinează arborii, ucide oameni și vite, spală sămănături și sate, duce și răstoarnă tot: așa se repezi acest bărbat în contra națiunilor ungurești și cu atâta furie amenință, că le va stânga și nu va suferi „*in secula seculorum*” ca să facă măcar învățături morale în limba
710 națională prin seminările lor, încât comitele Széchenyi, cel dintâiu apostol al ungeririi, e constrâns a-i dumeri furia și a-i strigă: „*Ne kényyszerítsük tüzzel, vassal, hanem vegyük bé az alkotmány szántzai közzé, hogy ökis bé vegyenek minket magokba, tudnillik nyelvünket*”, adică: „Să nu-i constrângem cu foc și cu fer, ci să-i recepem în constituțiune, ca și ei să ne receapă pe noi, adică limba noastră”
715 *Nicolae Wesselényi* dă sfat Ungurilor, ca „*numai acei Români să capete drepturi de cetățean, cari se vor face Unguri*”, și-i pare rău că Ioan Bob, episcopul Românilor, a făcut toate fundațiunile sale în interes național. Așa cugetă și lucră toată nobilimea cea înaltă. Ce să zic de
720 corifeii inteligenței Ungurilor? Unul din cei mai renumiți învățați ungurești, scriind memoria despre apărarea pruncilor mici, arată că lășirea limbii ungurești peste toți locuitorii țării e mai nainte decât libertatea și fericirea țării: „*Faceți ca să vorbească ungurește toți locuitorii țării*” — strigă acest Ungur învățat — *atunci eu nu voi cere*
725 *dela voi ca grație libertatea și fericirea țării*”. Altul provocă mai an pe episcopii Românilor deadreptul, ca să se apuce numai decât de traducerea cărților bisericești de pre limba română în cea ungurească, ca să se bage în biserica Românilor. Cine să nu fie auzit, cum fierb și cum se frământă Ungurii de oare câți ani, ca să facă școale apără-
730 *toare de prunci*, în care să se ungurească mai întâiu pruncii Românilor, învățând limba ungurească dela 2 ani până la 7, apoi în vreo douăzeci de ani să se ungurească satele și comunitățile române pe calea aceasta? Care Român nu știe, că înainte cu șase ani se acceptă planul ungeririi și de cătră dieta din Cluj, și se făcù proiect
735 de lege, ca să se pună restimp de 10 ani națiunilor neungurești, ca să învețe ungurește, pentrucă după aceea vor curge toate în limba ungurească. Să spună venerabilul consistor din Blaj, care se află de față în biserica, câtă frică și cutremur i-au cuprins pe toți, când au înțeles de acest proiect al dietei, și cu ce însuflețire se apucară, ca
740 să întoarcă răul acesta dela națiunea română!

XXXI. Iată ce voesc ungerii și care e scopul lor! Până în 15 Martie încă nu știau ce să facă, pentrucă le erau legate mâinile și picioarele de cabinetul din Viena și nu puteau procedea contra Croaților și a Schieilor, cum doriau, nici nu puteau apuca toate mijloacele, cari
745 erau de lipsă la acest scop; acum au ministerul lor, acesta cunoaște

mijloacele și pot zice, că locul prim între mijloacele acestea îl ocupă *uniunea*, — nu e de lipsă a mai adănge că *uniunea Ardealului cu Țara-Ungurească*, pentru că cuvântul acesta se înțelege dela sine. De ai întreba pe vre-un Ungur ce este uniunea: s'ar miră de neștiința-ți, și dacă ai mai întreba: ți-ar mai răspunde, că uniunea e fericirea, e libertatea însași, uniunea e cornucopia, care cuprinde toate bunătățile pământești; cine are uniunea are toate; uniunea ne dă toate; pentru aceea de acest cuvânt misterios sunt pline toate gazetele; uniunea e materia de conversațiune în toate cercurile societății; uniunea e scrisă pe toți păreții; flamura uniunii e plantată pe case, pe biserici și chiar și pe carele călătorilor.

XXXII. Eu însă cu toate aceste nu sunt mulțumit cu uniunea, nici nu mă topesc de bucuria cea universală, ci vreau să cerc mai cu deamănuntul, ce este uniunea pentru Unguri și ce este uniunea pentru Români?

XXXIII. Ce se ține de întrebarea primă: *Ce este uniunea pentru Unguri?* aceasta o poate cunoaște fiecare, fără să fie politic; știm toți, că Ungurii vreau să facă țară ungurească din pământul Ardealului; vreau ca să nu mai fie *două patrii ungurești mici*, ci să se facă din amândouă o *patrie ungurească mare*. Ungurii simt că proprietatea, care și-au arogat până acuma asupra pământului Românilor, nu stă pe temeiul sigur; pentru că din dreptul războiului cuceritor nu se naște proprietate, ci numai posesiune, până se simte în putere națiunea subjugată ca să scuture jugul. Asta bine o știu Ungurii; ei știu, că Maurii nici în 700 de ani nu și-au câștigat drept asupra Ispaniei; pentru aceea vreau acum a-și câștiga proprietatea, care în adevăr nu o au avut până acum; prin uniune vreau a-i plecâ pe Români, ca să și deie din mâni proprietatea părintească, bunătatea cea adevărată pentru nește *bunătăți părute și înșelătoare*; încă până acum numai urmele tirăniei ungurești sunt tipărite pe pământul Românilor, ca și pe fețele lor; dreptul lor nu e întulbat nicăiri; cu Verbőczy, cu Aprobatele și cu diplomatele regilor Ungurii nu pot probă proprietatea asupra pământului altor națiuni, fiindcă aceste, ca niște documente fabricate de Unguri pe partea lor, n'au putere înaintea județului umanității; iară dacă iar putea plecâ pe Români la uniune, atunci învoirea Românilor le-ar da document nou, cu care și-ar consolidă posesiunea cel puțin încă pe oarecâte sute de ani, nu pentru totdeauna, fiindcă nici o generațiune n'are drept, ca să pună jug pe grumazii generațiunii viitoare.

XXXIV. Când ar locui pe pământul Ardealului numai Unguri și Sași, și împreună cu aceștia, în loc de un milion și jumătate de Români, ar locui pe atâți Japoni, au altă limbă, atunci eu n'aș avea să zic nimic în contra unirii Ardealului cu Țara-Ungurească; însă pământul acesta nu-l țin Japoni, nici Arabi; ci afară de o mână de Sași și Unguri mestecați printre Români, Ardealul e proprietate adevărată a națiunii române, care o-a câștigat cu bună dreptate înainte cu vre-o mie șapte sute de ani, și de atunci până astăzi o ține, o apără și o cultivează cu multă sudoare și osteneală. Deci eu zic, că nici un Român nu poate fi cu nepăsare, când este întrebarea: al cui să fie pământul?

mântul acesta, care până acum a fost al Românilor: nu ne este tot
795 una și nu ne poate fi tot atât, ori să fie al Românilor, ori al Ungu-
rilor, și apoi Români iară să fie numai tolerați în pământul lor. Prin
urmare, înțelesul cel adevărat al întrebării acesteia: *să fie uniune sau
să nu fie? este: să ne dăm pământul nostru Ungurilor, sau să nu-l
dăm; să ne vindem țeara Ungurilor, sau să nu o vindem; să fim și de
800 aci înainte numai lipiturile altor națiuni, au să fim liberi?* Ce va răs-
punde adunarea la aceste întrebări; ce va răspunde tot poporul român,
când va fi de față?

XXXV. Știu ce zic patronii uniunii, că adecă uniunea nu numai
că nu ia proprietatea dela nime, ci din contră voește să facă proprie-
tari și pe aceia, cari până acum nu erau. La aceasta eu observ, că
805 Ungurii numai lor își dau proprietatea, care se fac că o dau Ro-
mânilor; pentrucă în oara când se va proclamă uniunea, stergându-se
servitutea, se vor șterge totodată și națiunile, afară de cea ungurească;
numai aceasta va rămâne vie și proprietară înaintea legii, și
810 proprietatea națiunilor omorâte prin lege va servi Ungurilor de spese
pentru îngropăciunea acestor națiuni. De ar voi Ungurii să dea îndărăt
proprietatea la domnii cei adevărați, precum se laudă că o vor da,
atunci ar recunoaște mai întâiu existența națiunilor, care locuiesc îm-
preună cu ei, căci aceste sunt domnii cei eminenți ai pământului, ca
815 celece sunt nemuritoare, apoi individele oamenilor muritori; ci Un-
gurii nu vreau să știe nimica de alte națiuni, afară de cea ungurească,
prin urmare nici de proprietatea altor națiuni, afară de a celei un-
gurești; așadar, când se fac că dau proprietate individelor, atunci
într'adevăr o iau dela națiuni și fac donațiune nouă națiunii ungu-
820 rești, cu proprietatea Românilor și altor națiuni.

XXXVI. Să considerăm drept aceea, că uniunea donează Ungurilor o
țară întreagă fără de nici o osteneală; că Ardealul e patria aurului și
a metalelor nobile, care vor curge toate în punga națiunii ungurești;
că sarea și toate bunătățile patriei noastre vor adauge tesaurul Un-
825 gurilor și paupertatea Românilor; iară ficiorii Românilor vor formă
legiuni, cari se vor bate pentru gloria celor-ce le-au șters numele cel
glorios și i-au botezat pe nume barbar; că patria noastră e cetate
încunjurată dela natură cu muri cumpliți, fără de cari Ungurii de pe
câmpiile Panoniei sunt expuși la toate atacurile inamicilor, ca nește
830 iepuri pe șes; că tăindu-se Ardealul de cătră statul unguresc, acesta
rămâne ca un om fără de picioare, ciung și desfigurat, de nu poate
să se miște mai ales cătră Moldova și România, ca să le cuprindă;
că dacă nu se face uniunea cu Ungaria, se rupe legătura, care leagă
pe Ungurii din Ardeal cu cei din Panonia, și atunci Ungurii din Ar-
835 deal firește că se vor stinge pe încet, fiind tăiată comunicațiunea lor
cu creerii ungurismului din Panonia. Din contră, dacă se face uniunea,
națiunea ungurească cea mică mai crește cu un milion și jumătate de
Români și cu vre-o două sute mii de Sași, pe cari îi face Unguri
uniunea, îndată cum se va proclamă; să considerăm în urmă, că afară
840 de emolumentele acestea, uniunea le dă Ungurilor o putere nemărgi-
nită peste Ardeal, de a pune legi, de a comandă, de a administra țara

numai în folosul națiunii ungurești, fiindcă după uniune legea nu va mai cunoaște alte națiuni; să le considerăm aceste toate bine, și vom afla *ce este uniunea pentru Unguri* și pentru cei ce așteaptă ziua mai tare decât imperatorul oastei ziua de triumf!

XXXVII. *Ce este uniunea pentru Români?* Decă ne aducem aminte, ce au folosit Românilor toate uniunile de până acum, politice și religioase, și vom considera, că și uniunea cea de acum numai spre binele Ungurilor se urzește, putem prevedea, ce va fi uniunea pentru Români. Cu toate acestea să o cercetăm ceva mai cu deamăruntul, ca să vedem și să ne convingem, că sub larva libertății și a frăției, cu care ni se înfățișează uniunea, ea nu acopere pentru noi libertate, nici frăție, ci numai servitute și o fiară sălbatică, care mănâncă națiuni.

XXXVIII. Eu zic, că *libertatea cea adevărată a oricărei națiuni nu poate fi decât națională*. Care om nu se va simți vătămat până la inimă, dacă îl vei opri să nu vorbească, pe unul pentru-că l-a făcut natura mai târziu, pe altul mai repede la vorbă, pe altul pentru-că l-a făcut natura Ungur, pe altul Sas; dacă îl vei opri să nu umble, pe unul pentru-că are mers mai lin, pe altul căci pășește mai repede decât alți oameni; au nu li se va turbura fierea, când își va auzi unul: „taci târziu!“, altul: „taci moară de vânt“, altul: „ține-ți gura, Ungure, Sasule“ etc.; într-adevăr toți vor ferbe de mânie, pentru-că tot omul are voe să vorbească și să meargă cum i-a dat natura și cum poate; și când i-ai atacat libertatea aceasta, i-ai vătămat totdeodată sentimentul de onoare, adică: libertatea oricărui om e legată de persoana lui cu cea mai strânsă legătură, e proprietatea lui cea mai personală și poartă tipul persoanei fiecărui om, așa cât nimenea nu se mișcă, nu cugetă, nu vorbește, nu umblă ș. a., decât fiecare în formele sale. Acum să trecem dela persoana omului la persoana națiunii, care încă are personalitate. Dacă e drept că persoanele nu-și perd natura, când se leagă într'un corp național cu limbă și daține comune, și iată că tot aceiași vom fi constrânși a zice și de națiune, ce zicem de o persoană singură: că libertatea națiunii încă e legată strâns cu persoana ei, ca și a persoanelor firești, dacă nu mai strâns; libertatea națiunii încă poartă tipul națiunii, cum poartă libertatea personală tipul persoanei omului; națiunii încă i-a dat natura forme precum persoanelor firești; cu persoana națiunii deodată se naște și libertatea ei, ca și a persoanelor singurate și cu persoana dimpreună se stinge; tot ce ajută și împedecă persoana, ajută și împedecă libertatea națiunii; tot ce lățește libertatea, aceea crește prețul și înalță demnitatea națiunii, cu cât își prețuește mai mult persoana sa oarecare națiune, cu atât își prețuește mai mult, cu atât își amă mai ferbinte și libertatea și cu atât are mai mare preț și respect înaintea ginților, face și pate lucruri mari pentru onoare, nu suferă nici un scăzământ din libertatea sa, pentru-că ea simte, că fără de libertate nu e onoare pe pământ, și vieța națiunii fără onoare e mai amară decât moartea; pentru libertate își pune averea și vieța, libertatea e coarda inimii ei cea mai personală, proprietatea ei cea mai națională, inima ei, sufletul ei, ornaamentul ei!

XXXIX. Ce ar face Ungurii, când le-ar cuvântă încă odată de pe

890 tron împăratul Iosif în chipul următor: „Ungurilor! acum este epoca libertății, eu am pus filosofia, ca să fie dătătoare de legi în împărăția mea, fiți liberi toți, vorbiți ce vreți, însă numai nemțește; ridicați-vă școale și învățați, însă numai nemțește; ridicați-vă teatre și tipografii, faceți și tipăriți ce vă place, însă numai nemțește; lăpădați-vă portul național și limba voastră cea necultă, pentrucă așa cere unitatea și saluța statului, ca să fie numai o limbă în școale și în teatre, în case și în piațe, în biserică și în județe.” Au n’ar ridica Ungurii earăși furci ca să spânzure portul nemțesc, cum au făcut după moartea împăratului Iosif? Ce ar zice și cum s’ar purtă Germanii, când i-ar face alt Napoleon Bonaparte ca să-și lapede limba cea aspră și când le-ar impune limbă, legi, gubern și datine frâncești, fire-ar acestea cât de liberale, chiar și până la gradul cel mai înalt republican? Cum s’ar mulțami cu rusismul cabinetele, dietele și universitățile dela Pesta până la Beriin și Goti: ga, când i-ar mai constrînge Rusul pe Unguri și Germani la limba și la religiunea ortodoxă, apoi să-l îmbrace de o sută de ori mai liberalmente decât e îmbrăcat maghiarismul? Acum închipuiți-vă, că vin niște deputați dela dieta ungurească în mijlocul acestei adunări și încep a cuvântă în chipul următor: „Românilor! Astăzi e ziua libertății tuturor, pentru voi încă sunt puse scaune la masa libertății, veniți de ședeți și voi, judecători dela comitate până la cancelaria de curte, și luați parte la toate onorurile politice și militare, însă numai ceice știți ungurește ca Ungurii născuți; acum e ziua dreptății pentru toți, veniți toți cei asupriți și dăunați, de luați dreptate ieftină și repede, însă vedeți ca să vă fie scrise instanțele ungurește și să vă luați totdeauna câte un Ungur lângă voi, ca să vorbească pentru voi la judecător, pentrucă știți, că mama noastră cea dulce, patria comună, nu mai suferă în județe altă limbă, fără numai cea ungurească, nici să i se plângă cinevă, fără numai cu lacrimi ungurești; astăzi e ziua luminii, școalele țerei sunt deschise și pentru voi, nu ca înainte de împăratul Iosif, învățați drept aceea toți și vă luminați, însă numai ungurește, pentrucă așa cere unitatea statului!” Nu vă întreb, dacă s’ar află Români, cari să accepte vre-o diregătorie, în care văd, că le caută să lucre în contra națiunii sale, pentrucă vânzătorii au fost la toată națiunea și vor fi; nu vă întreb, dacă vor merge Români la judecători, când vor vedea dreptatea legată de limba ungurească, și la școalele ungurești, când va fi acoperită lumina cu limba ungurească; ci vă întreb: Au este aceea libertate, care leagă onorurile țerei numai de o limbă în țeara aceea unde sunt mai multe limbi; au dreptate e aceea, care o face statul numai celor ce știu ungurește, lumină adevărată e aceea, dela care oprește statul pe toți cei ce nu știu ungurește? Eu zic, că aceasta nu e libertate, nici dreptate, ci este o calamitate mare pe acelu popoare nefericite, care au căzut în astă groapă întunecoasă ce poartă nume de stat.

XL Ce folos va avea națiunea română de libertatea de tipar, care o promit Ungurii, când tipografia cea liberă nu va umbra fără numai pe folosul ungurismului, și dacă va cuteza vre-un Român a apăra interesele națiunii sale, tiparul unguresc îl va notă înaintea lumii ca

pe un criminal și județele îl vor certă? Ce-i vor folosi ministrii cei responsabili ai națiunii ungurești, care nu vor suferi în sîmul lor nici un element străin neasemănat? Ce-i vor folosi chiar și la aceea în- 940
tâmplare, când ar fi Români toți ministrii din Budapesta, dacă aceștia
nu înfățișează națiunea română și interesele ei? Apoi dieta cea anuă
au nu va fi aceea dieta țării și a națiunii ungurești, legiferă, perse-
cutătoare și stângătoare de națiuni? Care Român poate crede, că
dieta asta va purtă grije pentru înflorirea Românilor prin cultură na- 945
țională, când ne-o spun în față că sub coroana ungurească nu pot
fi mai multe națiuni?

XLI. Egalitatea civilă? Aceasta atunci ar avea loc în stat, când
ar apăra legile statului într'o formă pe toți cetățenii și le-ar face 950
dreptate, fără ca să-i întrebe, dacă sunt nobili sau prebei, miseri sau
avuți, creștini sau păgâni, albi sau negri, barbari sau Români și când
le-ar deschide calea spre câștigarea mijloacelor vieții și spre cultura
tuturor într'o formă; însă lucrurile nu merg așa, ci din contră vedem,
că la județe își face dreptate sieși fiecare națiune, și afară de acestea
își cearcă fiecare numai fericirea și cultura sa; și în specie Ungurii 955
și Sașii, de când locuiesc împreună cu Românii, numai într'aceea
se adoperă, cum să le iee locurile și cum să-i țină în paupertate și
în întunec. Deci nu poate să zică nimenea, că Românului tot una
îi e, dacă îl va judeca județ unguresc sau săsesc, sau din contră un
județ ales și așezat de Români. Știu că Ungurului și Sasului nu-i e 960
tot atât, de cine să fie judecat; pentru aceea și-au apărât ei totdeauna
cu atâta furoare privilegiile chiar și asupra altora; pentru ce au
cuprins ei toate direcătoriile lângă împăratul, la guvern și la toate
județele, și pentru ce vreau să le facă acum toate ungurești? Doară
ca să facă dreptate și ușurare Românilor? Nici-decum; ci chiar din 965
contră, ca să-și facă singuri dreptate loruși, și Românului să nu-i
rămână nici-un mijloc de apărare; ei știu, că dreptatea e cum o fac
oamenii, și fiind oameni și judecătorii, judecând fiecare după plecarea
și patima sa, ca toți oamenii, de i-ai îngrădi cu o mie de legi, totuși:
„plus valet favor in judice, quam mille leges in codice”; de unde ur- 970
mează, că nici o națiune nu poate spera dreptate pentru sine și pentru
fiii săi, când e supusă la județele altei națiuni, căci dreptatea nu de-
pinde numai dela legi bune, ci și dela judecători buni și drepti; și
precum nu poate fi nimeni judecător drept în cauza sa, așa nu poate
să fie nici o națiune judecătoare dreaptă peste alte națiuni. Îndeșert 975
vorbesc de independența județelor, pentru-că fiecare județ va judeca
totdeauna după plăcerea și în folosul acelu ce l-a așezat, temându-se
ca să nu-l răstoarne; îndeșert se zice, că judecătorului se cade a fi
mai presus de toate respectele de confesiune, de naționalitate, de
naștere și alte asemenea; îndeșert, pentru-că această lege morală nu 980
garantează dreptate nici plebeului la județul aristocraților, nici iudeu-
lui la județul creștinului, nici Românului la județele ungurești și să-
sești; acestia vor face totdeauna plăcere și vor cerca folosul particu-
lar al castei, confesiunii și națiunii de care se țin. Lu județele aceste
ungurești, firește că și limba încă va fi ungurească; Românul nu va 985

puta duce nici un proces în limba lui; mărturisirile Românilor sau ale altora mărturisiri și documente asupra Românilor acestea nu le vor înțelege; nu se vor putea înțelege nici cu advocații, nici cu judecătorii, nici aceștia cu Români; și Români numai atunci vor ști cum le-au curs legea pe la județe, când vor vedea pe executori că le iau ereditatea și-i duc la furci.

XLII. Acum judecați, cum va putea fi Românul egal cu Ungurul înaintea legii în asemenea împrejurări, când Românul numai cu gura Ungurului va putea vorbi cu judecătorii și aceștia vor judeca toți după plăcerea ministrului dreptății ungurești, acestei dreptăți de cabinet, care îi ucide de 904 de ani pe Români!

XLIII. De egalitate religioasă nici nu mai voi să vorbesc. Ce egalitate pot să aștepte Românii în a. 1848, când încă în anul 1842 deputații Ungurilor în Cluj stau de episcopii Românilor, ca să traducă numai-decât cărțile bisericești în limba ungurească? Frăția asta nouă a Ungurilor către ministrii bisericii române va sta numai într'aceea, că-i vor mulțumi preunii, episcopi sau preoți mai de frunte, ca prin aceștia să-i tângânde și să-i înșele pe toți cu vorbe bune și speranțe mincinoase. Văstu-ați numai înainte de oare-câți ani biserica unită din Boian coperită cu tului de cucuruz și altarul îngropat în nea; văstu-ați casa popii unit din Abuș, mai umilită decât o colibă de munte, desgrădită cu totul și fără de nici un edificiu de economie? Cine să creadă, că după unirea asta nouă politică vor fi mai bine provăzuți preoții, mai bine coperite bisericile și casele lor? Domeniul bisericii române din Oarda, poses în sute de ani, l-a pierdut biserica română la 1714, sub uniune, cu proces de o zi. Iată ce egalitate a produs uniunea religioasă! Dacă a produs o egalitate ca aceasta uniunea cea sacră, ce egalitate se poate aștepta dela uniunea cea profană, care se urzește acum!

XLIV. Se promite mai încolo ridicare servitutei, vindu-se Ardealul cu Ungaria. Asta o cred. Ci eu cred că se va ridica și dacă nu se va uni, pentrucă i-a venit timpul ca să cadă. O putere cumplită și nevăzută, care lucră în contra despotismului pretutindenea, lucră demult și la surparea acestei cetăți barbare și murii ei se vor răsturna amuși pe aceia cari nu vor să o dărâme din amoare către omenire. Vedem că ea s'a șters în Ungaria; și va cădea și în Ardeal; dar dacă se va face Ardealul țară ungurească prin uniune, atunci libertatea Românilor nu va costa doară nici un an, și iarăși va cădea în servitute; și pentru-ce? pentru-că în țara ungurească și libertatea încă va fi ungurească, și aceasta va fi legată de condițiuni, care Românul nu le va putea împlini sau nu le va împlini după așteptarea și plăcerea Ungurilor; Ungurii vor da libertate numai celor ce vor voi a se face Unguri, pe aceștia îi vor ajuta la diregătorii politice, scolastice, bisericești etc., le vor face venituri și îi vor lăuda în public; iar din contră pe cari îi vor simți că nutresc sentimente naționale, îi vor depărta și îi vor certă. Care cunoaște firea Românilor, poate prevedea că nu se vor supune așa ușor la măsurile ungaritoare; Ungurii îi vor lua cu răul, ca să-i ungurească prin școală, biserică și prin toate mijloacele

cele mai egoistice, cari îi pot veni în minte unui guvern teroristic și tirănos. Românii nu vor asculta, le vor sta în contră, și așa îi vor lipsi de libertate, cum i-au lipsit în secolii trecuți nu numai pe Români, ci chiar și pe frații lor. Ce cugetați, dacă scrie Wesselényi înainte cu oarecâți ani, că numai acelora Români să se dea drepturi de cetățeni, cari se vor face Unguri, au nu o va pune condițiunea asta ministerul și dieta ungurească acum după ce va avea putere nemărginită peste Români? Ba o va pune fără îndoiță; și eu cred, că și ștergerea servitutei cea de acum, e numai o rămă în unghița a tot înghițătorului ungurism, cu care vreau să-i prindă pe Români ca pe niște pești fără de pricepere.

XLV. Ce e drept, garda națională, care se apromite în punctele ungurești, e cetatea cea mai tare a libertății și onoarea fiecărei națiuni, așa cât fără de aceasta și fără representațiune națională, poporul e numai o ciurdă de vite, o turmă de oi, pe care le mulge, le tunde și le ucide un tiran de păcurar, fără să se poată apăra de el; însă ce bucurie vor avea Românii, când își vor vedeă ficiorii înșirați în gardele naționale și în regimente, când aceste toate vor fi ungurești? Garda națională, paladiul libertății popoarelor celor culte, pentru Români încorporați cu Țeara-ungurească va fi numai instrument de asuprire, de stoarcere și deucidere în mâna comandantilor ungurești. Pe Românii din un sat îi vor ridică asupra altui sat român, care nu va voi a se unguri; la urmă îi vor face să și jure, că vor apăra constituțiunea ungurească și vor custodi cu sanctitate legile ungurești, care sunt făcute și se vor mai face pentru stângerea națiunii române.

XLVI. Inșă la ce să memorăm mai multe libertăți ungurești: când nu numai în 12, dară nici într'o mie de puncte ca aceste nu vei află nici măcar o libertate, precum nici într'o mie de trupuri moarte nu se află nici măcar o vieață, pentrucă a ieșit sufletul din toate; așa scoate și uniunea sufletul din toate libertățile, omorând naționalitatea; pentru aceea ziși, că *libertatea fiecărei națiuni nu poate fi decât națională, și că libertatea jără de naționalitate nu se poate înțelege nici la un popor de pe pământ.*

XLVII. Dacă e nimicită libertatea poporului fără de naționalitate, e nimicită totdeodată și cultura și fericirea aceluia, fiindcă fără de libertate nu e cu puțină cultura; deci observațiunea asta singură ar ajunge ca să vedem unde ne duce uniunea, periclitând naționalitatea; ci, fiindcă cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii și a sigurițății lui doară mai mult decât a fost oarecând, să cercetăm mai de aproape legătura culturii și a libertății naționale.

XLVIII. Poporul, care cunoaște, că lumina științelor și a artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun a toată națiunea, acela trebuie să facă din cultură negoț comun a toată națiunea. Să cercăm la popoarele luminate, care sunt mijloacele culturii? și vom află, că acele sunt școalele și institutele *naționale* pentru științe și arte, iară mijlocul culturii politice în specie îl aflăm în universități; universitățile nu sunt nicidecum mijloc arbitrar, ci sunt un mijloc necesar, dictat de aceeași indegință firească

a popoarelor chemate la viața politică, care i-au învățat pe oameni a sămână și a coace pâne ca să trăiască: numai dela universități se poate aștepta jurisprudență luminată, dela școale și institute naționale cultura națiunii; însă chiar pentru că cultura e puterea cea mai tare pe pământ și e o cetate nouă a unității naționale, națiunea întregă trebuie să-și împreune puterile întru ridicarea acestor așezăminte și să facă negoț comun din cultură, de vrea să se bucure de fructele ei ca de un bun comun; însă cum se va putea apuca națiunea de acest negoț comun fără de limba națională? Să luăm de exemplu, că guvernul republicei francești demandă învățătorilor de prin institutele țerii, ca să nu mai facă învățăturile în limba francescă, ci în cea latină; să zicem, că tot asemenea demandă și guvernul anglesc, guvernele italice și germane: ce ar urmă din această strămutare? Nu zic, că învățătorii acestor națiuni luminate n'ar fi în stare a face învățături și în limba latină, dar mă leg, că n'ar trece mult și universitățile acestor popoare n'ar fi mai luminoase decât liceul catolicilor din Cluj; îndată ai vedeă, că nu le e îndemână nici învățătorilor, nici învățăceilor a cugetă în limba lui Cicerone ca în limbele lor, mintea s'ar osteni subt greutatea cea străină, știința din zi în zi tot mai mult s'ar întunecă, s'ar face mai grea de învățat și mai ușoară de uitat, toate regiunile ei, și cele mai luminoase, s'ar umplea de erori, cum eră pe timpul despotismului limbii școlastice, și rătăcind odată mintea dela calea cea adevărată, ar trece cente de ani până și-ar veni în ori, ca să-și cunoască rătăcirea; religiunea s'ar îngropă în fanatism și filosofia n'ar fi în stare să ridice peatra de pe ușa mormântului; invențiunile și descoperirile în arte și în știință ar încetă îndată; industria și comerțul, cari numai la lumina științei înfloresc și numai arta le poartă, mult s'ar împedecă și parte ar cădeă cu totul; starea cea înfloritoare a omenimii de astăzi s'ar vesteji, sentimentul de libertate ar amorți și la națiunile libere, de n'ar mai rămâneă cine să lucre pentru desjugarea națiunilor aservite. Inșă eu vă asigur, că națiunile aceste luminate niciodată nu vor luă limba străină pentru învățatură; ci vor demonștră totdeauna cu consens universal, că natura pentru aceea i-a dat limbă fiecarei națiuni, ca să se folosească cu aceeași în toate negoațele vieții, precum i-a dat picioare omului ca să umble pe picioarele sale, urechi ca să zuză cu urechile sale, ochi ca să vadă cu ochii săi; vai de omul, pe care îl poartă altul, vai și de națiunea care nu umblă pe picioarele sale, sau nu vede decât cu ochii altei națiuni: niciodată nu va pătrunde raza de cultură la creerii acestei națiuni, ci va rămâneă pururea întunecată ca orbul și servă națiunilor răpitoare.

XLIX. Așa vor păți Români, dacă vor băgă limba ungurească în școalele naționale; și cu atât vor merita mai mult desprețul lumii, fiindcă trăim în secolul luminilor, vedem descoperirile ginților luminate, ne spun toate acestea, că cultura lor cea adevărată numai de atunci se începe, decând au început a învăță în limbele naționale. Anglii ne arată, că cultura lor nu se poate înaintă decât anglește, a Francilor francește, a Italianilor italienește, a Germanilor nemțește, și în urmă Ungurii strigă de răsună toată lumea, că națiunea ungu-

rească nu se poate cultivă decât ungurește; ce absurditate ar fi din 1130
partea Românilor, când ar zice în contra consensului tuturor ginților:
Așa este, că Romârul încă nu poate învăța, nici i se cade a se
cultivă, fără numai ungurește. Dacă vor învăța tinerii Românilor la
școale ungurești, nu vor fi nici de un folos națiunii române, pentru că
în școalele Ungurilor se vor deprinde ca să-i învețe pe Unguri, nu pe 1135
Români. Știm câtă împedecare a fost până acum pentru cultură limba
latină, ca limba învățământului, și, afară de aceasta, pentru Români
lipsa școalelor naționale; cât asudau tinerii Românilor și ne miram
de unde vine, că au atât de puține cunoștințe; și până acum Români
tot au mai învățat și în limba lor, cel puțin în Blaj; dar dacă se vor 1140
propune toate științele în limba străină, ce lumină poate să aștepte
națiunea noastră dela atari școale? E lucru cunoscut, că preoții Un-
gurilor reformați sunt mai buni oratori decât ai catolicilor și ai Ro-
mânilor, pentru că învață științele și arta retorică în limba națională
din tinerețe: câți oratori și poeți cu renume ar fi creat școalele Bla- 1145
jului, când ar fi învățat a peroră tinerimea noastră nu numai *pro Mi-*
lone și *pro domo sua*, ci și pentru națiunea noastră, nu numai lăți-
nește contra răpirilor lui *Verres* și a conjuratului *Catilina*, ci și ro-
mânește asupra tirăniei sub care gem Români! Ci să nu vă îndoșiți
câtuși de puțin, că dacă nu vor avea Români școale naționale, cu 1150
limba lor pentru toate ramurile cunoștinței omenesti, nu vor avea în
etern nici politici, nici juriști, nici advocați buni, nici oratori și poeți,
cari să răspundă numelui lor; literatura noastră încă nu va apuca nici
odată peste mediocritate, ca și cunoștința limbilor clasice; și tot te- 1155
saurul cunoștințelor anticității și al lumii de astăzi numai cu ajutorul
limbii naționale se poate câștiga. Cum va detună deputatul națiunii
în contra despotismului în adunări, dacă nu se va învăța din tinerețe
a-l cunoașteși a-l urî; cum se va aprinde de amoarea libertății, când
se va naște serv altei națiuni? Școalele ungurești vor smulge din piep-
turile tinerilor națiunii noastre și amoarea aceea, care o plantase în- 1160
tr'însele matrele române; și cu cât vor învăța mai mulți Români la
școale străine, cu atât va perde națiunea mai mulți fii; lăcomia ono-
rurilor și folosul privat îi va trage cătră străini, ei vor amă numai
limba ungurească, se vor încântă de frumsețile acesteia și vor admiră
faptele națiunii ungurești, pentru că numai aceste le vor cunoaște, toată 1165
vieța și dorul lor va fi legat singur de națiunea care-i va amăgi cu
frumseța și cu bunătățile sale, de națiunea română nu-i va mai legă
nimic, rupându-se odată legătura cea dintăiu și cea din urmă a limbii
naționale.

L. Drept aceea, dacă-și vrea cultura oarecare națiune, să se 1170
unească, ce e drept, însă nu cu altă națiune, care vrea să-i iee na-
ționalitatea dimpreună cu cultura care o are, ci să se unească mai
întăi cu sine însași, ca să se apuce de cultura națională cu puteri
unite. Ce se ține de Români, ar fi nebulie, dacă s'ar lăpăda de na- 1175
ționalitate-și și s'ar unî cu Ungurii pentru cultură. Înțelepciunea spune,
că Românil să se unească cu Român, Germanul cu German, Schiaul
cu Schiau, pentru înaintarea culturii. Așadar Români mai întăi să se

unească între sine spre acest scop dela Nistru pân' la Em, și dela Em pân' la Tisa; apoi să se unească cu celelalte familii române, pentru identitatea limbii și cumnăția cea firească a cugetelor și a sentimentelor. O însoțire ca aceasta poate să aibă loc, și fiind oarecare națiune împărțită subț mai multe guverne, fiindcă n'are fire și tendență politică, ci este destinată singur spre înaintarea culturii umanității, pe calea cea firească a naționalității oricărui popor. Așa îi vedem pe Germani și Italiani foarte uniți întru înaintarea științelor și artelor, cu toate că sunt despicați în mai multe guverne; însă unitatea limbii îi leagă pe toți, fire-ar sub guvern de sultan au republican.

LI. Iată ce însemnătate are limba națională la toate gințile: ea regulează mișcările vieții la toate, ca creerii mișcările trupului, le însuflețește și le înalță, dacă o stimă cum se cade; lipsa ei le duce la barbarie, dacă nu știu să se servească cu ea, numai în brațele ei crește arta și știința, numai cu aripile artei și ale științei zboară industria și negoțul, numai în aceste grădini înflorește fericirea națiunilor, deci care zice, că națiunea română se poate cultiva și în școlile streinilor, acesta va ca să rămână oarbă și serbă altor națiuni: „*hic niger est, hunc tu Romanecaveto*“.

LII. Acum să vedem, cât adevăr cuprinde în sine acea teorie faimoasă a politicilor din Budapesta, și a celor dimpreună cu ei advocați ai uniunii, cari zic că, precum cere unitatea statului uniformitate de drept, așa cere neapărat și uniformitate de limbă pentru legi, pentru înlesnirea guvernării, pentru știință, și cum că celelalte limbi nici din aceea cauză nu se pot suferi, pentru că acele nu sunt culte deajuns.

LIII. Un guvern de fiare sălbatice ia numai zeciuieala din inimile cele blânde, și apoi le lasă să cânte, să răgească, să sboare și să se guberească fiecare după firea speciei sale. Deci un guvern de oameni e mai sălbatic decât fiarele, dacă nu suferă limbile altor națiuni, și pe aceste a se gubernă fiecare după natura și indigențele sale. Inșă mintea cea sănătoasă nu poate aprobă atare stat. Dacă e de lipsă ca să fie state pe pământ, și dacă e statul tocmai o necesitate dela natură, atunci statul fără de îndoiță numai pentru aceea e de lipsă, ca, fiind în stat, oamenii să se poată apăra mai ușor întrînsul, decât afară de stat; adică: statul e un așezământ omenesc spre apărarea persoanei și a bunurilor omenirii. Când zic că e așezământ omenesc, atunci voiu să înțeleg, că nici nu e așezământ îngeresc mai presus de fire, nici nu trebuie să fie instituit diavolesc, iad înghițitor de libertate și spaima ginților neputincioase; când zic spre apărarea persoanei, atunci înțeleg totdeodată și libertatea și onoarea, căci oamenii fără libertate și onoare mai mult sunt vite, care acum trag în jugul unui, acum într'al altui tran, decât oamenii; când zic spre apărarea bunurilor, atunci înțeleg nu numai mâncarea și beutura, îmbrăcămintea și locuința, ci, afară de libertate, înțeleg și limba, căci cine va zice, că limba e numai un lucru de prisos pentru oameni și națiuni, și că ar fi mai bine de oameni când ar fi muți?; când vorbesc de omenire, atunci înțeleg toate națiunile, căci cine va zice, că națiunile nu sunt părțile omenirii?; în urmă, când zic națiune, atunci înțeleg persoana unui popor întreg, care e legat între sine cu aceiași limbă și datini, căci cine va zice, că na-

tura i-ar fi desbrăcat pe oameni de demnitatea de persoană, când i-a unit într'un corp național cu legăturile frăției acestei minunate?

LIV. Dacă odată e persoană fiecare om, atunci nu poate să fie un om mai persoană decât altul, prin urmare nu poate să zică cătră alți oameni: „Eu sunt statul, voea mea e lege pentru toți.” Dacă e persoană oricare națiune, atunci o națiune nu poate fi mai persoană decât alta, prin urmare nu poate să zică către celelalte națiuni din același stat: „Numai eu sunt statul, numai limba mea poate fi limbă diplomatică, iar ale voastre trebuie să se smulgă ca neghina din grâu; eu singură voi pune diregători fără să întreb pe turmele neungurești ce păcurari să le pun, nu mă voi uita, dacă vă veți putea înțelege cu ei sau ba, dacă veți avea încredere în ei sau ba, pentru că eu am voe și putere să așez pretutindenea oameni credincioși planurilor mele; și voi n'aveți să mă întrebați, de ce fac așa, ci voi sunteți datori numai să ascultați și să dați dare și ostași.” Omul, ce umblă să ucidă pe altul, și-a pierdut dreptul de a fi suferit în societatea omenească; așa și-a pierdut dreptul de a fi suferită între națiunile de pe pământ și națiunea, care lucră spre stângerea altora după atare maxime; o națiune cuminte recunoaște drepturi și obligațiuni împrumutate, și nu provoacă pe altele, ca să se aperse de ea ca de o fiară sălbatică. Bine a dispus natura, ca libertatea omului să nu fie restrînsă, decât până când este aceasta sub guvernul cel firesc al părinților săi, care nu cade greu nimănui, tocmai pentru că este firesc; iar' dacă iese de sub guvernul părintesc, natura nu va ca să fie un om serv altui om, ci va să fie liber în toată viața, ea vrea, ca mai mulți oameni liberi să facă comunități, sate și state libere, și aceste să se gubneze de gubneze așezate cu votul tuturor liberilor, după legi puse de universitatea tuturor liberilor, nu cu mandate.

LV. Cu această egalitate a națiunilor e legată strîns libertatea lor de a se dezvoltă fiecare după firea sa în toate părțile vieții statului. De aci urmează, că pelângă toată unitatea statului nu este de lipsă nici uniformitate de drept, cu atât mai puțin uniformitate de limbă. Ce e drept, se zice, că dacă n'ar fi atâtea drepturi într'un stat, cum sunt de ex. în Austria: drept austriac, unguresc, săsesc, afară de cele bisericesti, al căror număr e și mai însemnat; ci dacă ar fi numai un drept în tot ținutul statului, prin aceasta ar crește amoarea cetățenilor cătră patria comună; din contră varietatea drepturilor particulare micșorează amoarea cătră aceiași și flăcesce statul. La aceasta au observat de mult politiciii cei mai mari, că sănătatea statului, ca și al altui corp organic depinde dela proporțiunea părților și a întregului, în care se face dreptate fiecărei părți. Un cetățean, o cetate, o provincie poate să-și uite de statul de care se ține, asta e o întâmplare de toate zilele, dar contranaturală; însă amoare adevărată numai cătră un stat ca acela pot să aibă cetățenii, în care toți iau parte la toate negoațele statului. Este o părere falsă, dacă crede cineva, că dobândește statul, dacă nimicește formele individuale; când ar putea creă cineva în toată urbea, în tot satul un sentiment, încât să se țină marea oricare că e membru al statului: prin aceasta întregul statului ar dobândi putere

nouă; așa dobândește și prin drepturile particulare, când aceste sunt
1275 puse de voia cea universală a popoarelor diferite; din contră, impunându-le un drept, care nu răspunde firii lor, înceată a luă parte la lucrurile statului, se înstrăinează decătră el și-l părăsesc. (*Savigny*).

LVI. Deci dacă unitatea statului nici atât nu cere, ca să fie
1280 același drept în tot ținutul statului, cu atât mai puțin cere, ca să fie numai o limbă acolo, unde sunt mai multe. Unde e locuit statul numai de o națiune, ar fi nu numai asuprire pe toată națiunea, ci și absurditate mare a adoptă o limbă moartă sau străină pentru legi și guvernare, cum eră până acum limba latină; asemenea asuprire și absurditate face națiunea, care cearcă a-și impune limba pe cerbicea
1285 altor națiuni într'un stat ca Ungaria, care nu stă numai din Unguri, ci din milioane de Schiai, Români și Germani. În specie legislațiunea statului poliglot tocmai nu cere unitate de limbă, din contră, chiar și despotul cel mai tirănos încă e constrâns a-și publica mandatele în limbile tuturor, ca să le poată urma; cu cât mai vârtos trebuie să
1290 recunoască libertatea limbilor un stat liber, dela care se cere mai mult și în căutarea aceasta, decât dela un despot; acesta pune legi singur după plăcerea lui; voia lui este lege pentru toți; iară în stat liber nu poate să fie legea aceea ce voește numai un om sau o națiune, ci trebuie fi lege aceia, ce voește numai un om sau o națiune,
1295 ci trebuie să fie lege ceea ce voește și dorește tot poporul, toate națiunile; putea-va însă națiunea să-și descopere voia și dorințele, fiind oprită să ne vorbească în limba sa, fiind încuiată gura reprezentanților sei cu lăcatul altei limbi? Fiecare națiune are interesele sale: asupra acestora trebuie să se sfătuească în adunările comunităților, în adunări mai mari naționale și în adunarea comună
1300 a mai multor națiuni; însă ce discuțiune poate să facă unde nu e libertate de vorbit în limba, care o scrie națiunea; poate-se combina cu scopul legislațiunii liberale această condamnare la tăcere a unei națiuni întregi? Nici nepracticitatea aceea n'are loc, la care provoacă unii zicând, că nu e cu puțință să se vorbească în mai multe
1305 limbi într'o adunare. De ce să nu se poată face în Ardeal și în Ungaria aceea ce se poate airea? În adunările Elveției se vorbește în trei limbi: francece, italesce și nemțește; în ale Belgiului iartă legea să vorbească în limba belgică și francesă; în Sardinia italesce și francesce. Și iată, că Ungurii nici sunt mai liberi, nici mai fericiți decât
1310 aceste popoare luminate, ba sunt foarte departe de ele cu toate cele.

LVII. Dacă și-ar propune cinevă, să se facă o carte de legi
precisă și frumoasă ca corpul jurelui roman, atunci putem zice cu
Savigny, că nici Germanii n'au limbă pentru acest scop măreț, cu atât
1315 mai puțin Ungurii; însă când vine vorba, că și acele națiuni au lipsă de guvernare în oarecare formă, care n'au limbă cultă ca latina, atunci nu e mai mare absurditate pe lume, decât apologia despotismului limbistic, că limba cutărei națiuni n'ar fi matură pentru legi și pentru
1320 guvernarea poporului; dacă ar trebui să aștepte cinevă cu punerea legilor și cu guvernarea până ce se va cultivă deplin oarecare limbă, atunci poate tot sta cu nebunul pe țermure, așteptând până va decurge

rîul ca să treacă, că rîul și cultura limbii vor curge în etern și niciodată nu se vor fini. Dacă nu sunt chemați încă nici Germanii la carte de legi, cu atât mai puțin sunt mai chemați Ungurii decât Români; să ne uităm la limba legilor din Aprobatele și din Compilatele Ungurilor; ce va să zică, *sectáján lévök, oláh natio, patidlatnak, recepta religio; exequaltassék, articulusinkat in toto et per omnia casualjuk, annihiláljuk, tolláljuk, ha impingdlának convincáltassanak toties quoties exequálják ez articularis poenát, a causansoknak causajokból emergálndo poenákból ríta portiojok a Decretum tartása szerént* etc.; apoi: „*causáiban proceddlni, contribuálni a civilis fundosokról*“ etc.; încă și: „*az oláh Vladica, oláh popák, czinteremjeket, beszerikájokat, articulus a lipitorokról*“ /ș. a., ce cultură de limbă va afla cineva în acest gallimatias, de care sunt pline Aprobatele și Compilatele oriunde le deschideși? Se pot Ungurii gloria cu acest amestec dela turkul Vavilonului, ca cu o Minervă născută de dreptul din capul lui Joe, ca să caute cu despreț la limbile altor națiuni mai culte decât a lor? Ce să facă dară Germanii, Ungurii, Români, Schiaii, neavând nici unii limbă matură pentru legi, acceptă-vor latina cea moartă au altă limbă străină? Aceasta însă n'ar fi înaintare, ci regres și asuprire; mîntea cea sănătoasă le îndeamnă pe toate, ca să se apuce de jurisprudență oricare cu limba sa; națiunile să se suferă una pe alta pentru binele comun al tuturor, ca să se guberne fiecare pe sine însași, și atunci își va afla oricare cuvinte pentru dorințe, și politicii încă vor avea limbă cultă de ajuns pentru carte de legi. Insa despotismul nu-și impune limba sa, pentrucă doară n'ar fi culte celelalte limbi pentru scopul public; căci de aci ar urmă ca să facă chiar din contră, adevă ca să le dea ocaziune de a se cultiva; ci el vrea, ca națiunile să-și uite cu încetul și de numele libertății, ca apoi la urmă să se stângă dintr'însele și sentimentul de libertate; pentru aceea oprește națiunea despotică pe celelalte, ca să nu-și ridice școale naționale, zicând, că: științele înalte nu se pot propune decât în limba ei, căci ea nu vrea ca să lumineze și altele, ci vrea să rămână oarbe și surde la toate măsurile egoismului ei; pentru aceea oprește adunările și le leagă de limba sa, ca alte națiuni să nu se poată consulta despre cele ce le-ar fi de folos; pentru aceea pune legile numai în limba sa, ca celelalte națiuni să nu le înțeleagă și să fie constrânse totdeauna a întrebă pe străini ce vor; pentru aceea pune dirigători străini, ca să nu se poată înțelege cu ei alte națiuni, ci să fie constrânse a alergă într'al zecelea sat, până vor da de cineva, care să le înțeleagă vorbele și să le traducă hârtiile: nū-i ajunge că dă dare și-i face leafă dirigătorului, pentruca să răspundă și el deplin numelui și datoriei sale, ci afară de aceasta trebuie să cumpere și traducerea hârtiilor, care ar fi obligat să le facă dirigătorul însuși în limba aceluia, pe care îl ating; într'adevăr atare guvern cu măsurile acestea nu dorește nimic mai puțin decât a ușură pe popor; el își cearcă comoditatea sa, nu binele poporului, și aceea o îmbracă în vestmântul binelui public, care nu i se șade, zicând că înlesnirea guvernării cere unitate de limbă, necutezând a sta înainte cu comoditatea asupritorului.

LVIII. Au nu s'ar conveni mai bine scopului societății, păcii și
1370 fericirii națiunilor conlocuitoare, ca, unde vor fi numai Unguri, acolo și
diregătorii să fie numai Unguri; unde vor fi numai Români, acolo diregă-
torii încă să fie numai Români; unde vor fi mestecați, acolo diregătorii
încă să fie mestecați, pentruca să răspundă lipselor poporului, fiindcă,
după mintea sănătoasă, diregătorii sunt pentru popor, nu poporul
1375 pentru diregători. Ce va zice poporul dacă îl va întreba cineva, care
dreptate îi este mai ieftină: cece se face într'ascuns cu scrisorile
de sute de coale, care nu le văd nici odată părțile litigătoare și se
tragă zeci și sute de ani; sau care se finește mult în două-trei zile,
vorbind părțile în limbile lor, în vederea și auzul tuturor; și care gu-
1380 bernare este mai ușoară: cu diregători și cu limbă străină, sau cu
limba sa și cu diregători aleși de popor din sânul său? De ce să nu
poată fi mai multe limbi în administrațiune de aci înainte, când știm,
că până acum au fost în us mai multe limbi la discasteriile acestei
țări, și nefericirea țării n'a venit dela mulțimea limbilor, ci dela mul-
1385 țimea privilegiilor. Eară ce se ține de limba română, aceasta e limbă
oficioasă de cește de ani la toate scaunele de judecată ale protopo-
pilor și la consistoarele Românilor din Ardeal (*Acı adauge Barițiu:*
„Și limbă politică în principatele române“); pentru ce să nu fie dar
matură pentru legi și guvernare, când sunt tipăriți într'insa codici de
1390 legi și mulțime de alte cărți?

LIX. Tăcem alte argumente mai mult curioase decât serioase ale
Ungurilor, precum sunt de exemplu: că unitatea limbii o ar cere și
unitatea coroanei ungurești, și datoria de a se conserva pe sine, și
1395 alte asemenea; le tăcem, deoarece coroana cea adevărată a țării, ce
se zice acum Ungaria, nu sunt cercurile de metal cele dela papa Sil-
vestru, care încă se văd a fi date dimpreună cu simbolul: *Regnum*
unius linguae imbecile est, așadar nu spre stângerea altor națiuni; ci
națiunile cari locuiesc pe pământul Daciei și al Panoniei: aceste sunt
coroana cea adevărată a țării, și ale acestei coroane sunt drepturile
1400 acele mari, de care nimănu-i este iertat a se atinge. Cu datoria
Ungurilor de a se conserva pe sine, ca să nu peară pentru puțină-
tatea lor, nu este legat dreptul de a-i înghiți pe Români și pe Schiaii;
cine poartă culpa, dacă a ajuns naia ungurească între Scila și Caribde;
ce ursi:ă rea îi împinge, ca să ridice asupra-și toate vânturile, când
1405 ar trebui să le aline: să mănîe pe toți zcii, când ar trebui să-i îm-
blânzească; ce politică e despre partea lor, de se pun cu atâtea puteri
în contra națiunilor, cu cari ar trebui să lege cele mai tarilegăminte,
ca să-și apere ființa comună de dușmani comuni?

LX. Din toate aceste urmează, că unitatea limbii în statul poliglot
1410 nu o cere nici unitatea statului, nici unitatea legislațiunii, nici înles-
nirea, ieftinătatea și rezeziunea guvernării, nici starea culturii altor
limbi; ci o cere, precum am zis, numai comoditatea despotismului și
cugetul lui cel nelegiuit, de a răpi libertatea națiunilor, ca să dom-
nească preste ele.

1415 LXI. Deci națiunea ungurească nu poate să pretindă privilegiu
preste alte națiuni nici în respectul limbii, ci trebuie să se mulțu-

mească și ea cu egalitatea și cu dreptatea. Numai până unde ține dreptatea e umanitate; dincolo de dreptate locuiesc fiare sălbatice. N'are națiunea ungurească nici un scop necesar, nici o indigență adevărată, care să nu le aibă în aceeași măsură și celelalte națiuni. 1420 Pofta domnirii preste celelalte nu e indigență adevărată, ci e numai proxomism de friguri, care lăsându-o odată, va peri și cel apetit spurciu de a înghiți pe alte națiuni. Dacă au lipsă Ungurii să vorbească ungurește în adunările lor, — și care tiran ar fi atât de nebun, ca să-i facă a vorbi în limba care nu o cunosc, — au și Românii tot 1425 aceeași lipsă; cum încape dar aci limba diplomatică? Dacă nu-și pot închipui Ungurii, cum să-i guverne oarecine cu dregători străini și cu limba străină, care nu o înțeleg; Românii încă nu văd, pentru ce să fie lipsa Ungurilor mai înțeptoare decât a Românilor și în căutarea asta; deci dacă e și aci tot aceeași lipsă și tot același drept egal, 1430 unde este temeiul privilegiului limbii lor? Dacă-i constrânge natura pe Unguri cu necesitatea cea mai imperioasă, ca să învețe în limba lor toate dela alfa până la omega, tot acea natură îi face și pe Români, și tot cu asemenea necesitate și tot pentru asemenea scop, ca să învețe românește. O natură le-a născut pe toate națiunile, o amoare 1435 le-a vărsat în inimă spre limba lor, un sentiment de onoare bate în inimile tuturor, și un scop le-a prefapt tuturor și acest scop nu se poate ajunge, dacă va domni una preste altă, ci numai domnind drept egal preste toate. Unde are aci loc privilegiul oricărei limbi până când va sta numele de drept și de libertate pe pământ?; sau doară 1440 Ungurul are privilegiul și spre a-și amă limba mai ferbinte decât Românul pe a sa, și ca să fie mai superb cu originea sa cea scutică, decât Românul cu cea italică? Până când nu se va stânge sentimentul de amoare și de onoare din piepturile tuturor Românilor — nici decum!

LXII. Așa este, fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăfri, ci pretutindeni numai catene, întunec și amorțire; ce este apa pentru pești, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru oricare popor; într'insa 1450 ne-am născut, ea este mama noastră, de suntem bărbați, ea ne-a crescut; de suntem liberi, într'insa ne mișcăm; de suntem vii, într'insa viem; de suntem supărați, ne alină durerea cu cântecele naționale; prin ea vorbim și astăzi cu părinții noștri, cari au trăit înaintea de mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste 1455 mii de ani; naționalitatea e îndemnul cel mai potent spre lucrare pentru fericirea genului omenesc; pe care nu-l trage inima a lucră nici pentru a națiunii sale glorie și fericire, acela nu e decât un egoist pentru umanitate, de care e păcat că l-a decorat natura cu formă de om; naționalitatea e libertatea noastră cea din urmă și limanul salutei 1460 noastre venitoare; numai libertatea aceasta n'a răpit-o până acum nici un barbar dela Români, după ce le-au luat toate; de 17 cente de ani se luptă genul român în depărtata Dacie cu toate turmele barbarilor, și ancora aceasta a ținut naia română în contra tuturor

1463 valurilor, de nu s'a cufundat în abisul peririi cu barbarii dimpreună. Și eată că uniunea cu Ungaria acum va să frângă și să smulgă această, ancoră de mântuire, va să strice acest organ al vieții româneștie, va să răpească dela Români și libertatea cea mai de pe urmă. *Asta e uniunea pentru Români!* Pentru Unguri e viață, moarte pentru Români; 1470 pentru Unguri libertate nemărginită, pentru Români servitute eternă. Unindu-se națiunea română cu Ungaria, nu va avea nici școale, nici dirigători naționali, cari să poarte grije de școale și de interesele naționale, nici chiar biserică națională; toate aceste se vor boteză a douaoară pe nume unguresc, toate se vor îmbrăcă în vestmânt ungu- 1475 resc; din oara în care se va declară națiunea pentru uniune, se va învoi la perirea sa însași; ea va începe îndată a se stinge și a peri ca un arbore fulgerat; atunci nici om, nici Dumnezeu nu-l mai poate scăpa pe Român de perire națională; pentrucă învoindu-se la sentența morții sale, va arătă, că preoții români erau trecuți de mai nainte la 1480 idoli ginte străine, patriciile lor erau cumpărați, poporul vândut și toată națiunea eră moartă mai dinainte, și Ungurii acum îi fac numai în-gropăciunea cea de batjocură.

LXIII. Și întru adevăr, cine ne-ar putea scăpa de perire, când Dumnezeu astăzi nu mai învie morți; doară se încrede cineva în cultura de astăzi a Românilor, că se va înfruntă cu toate atentatele ungu- 1485 rești; ci rău s'ar înșelă Românii, când și-ar cerca scăparea într'astă cetate fără de muri și părăsită de custozii. Sau nu pentru aceea vreau Ungurii să facă țeară ungurească și din Ardeal, ca apoi să poată preface toate institutele de cultură ale Ardealului în institute ungurești? 1490 Ce va fi de literatura noastră, când vor fi îndreptate în contra ei toate tunurile ungurismului, ca să o sufle în vânt „*ut corpora lente aucescunt, cito extinguuntur; sic ingenia, studiaque oppresseris facilius quam revocaveris*“ (Tacitus, Agric. C. III)? Sau doară să așteptăm până își vor uita și limba toți Românii, ca atunci să vadă și orbii și 1495 să zică: „Acum vedem și noi, că zeu uniunea asta a fost periculoasă pentru Români!“ Dar ce va folosi atunci strănepoșilor degenerați, că vor cunoaște rătăcirea părinților lor celor fricoși și ticăloși, ce le va folosi, când acum îi va fi răpit cu sine torentele ungurismului, de nu se vor mai putea întoarce înapoi; îndeşert se va miră posteritatea, 1500 cum de n'am cunoscut noi, că fiecare națiune numai atâta onoare și valoare are înaintea statului, câtă onoare și valoare are limba ei; îndeşert se va miră cum de n'am văzut noi în secolul luminilor și al naționalității ce este naționalitatea; cum n'am prevăzut perirea ginte noastre, când Ungurii ni-o spuneau cu zeci de ani mai nainte, că vor 1505 să-i stingă pe Români. Așa posteritatea română se va miră de nesimțirea noastră și ne va blăstămă în morminte, căci am ascultat cu nepăsare sentența de moarte a ginte noastre, căci n'am recurs chiar și la cele mai din urmă mijloace pentru apărarea numelui român, căci nu ne-am ridicat toți pentru unul și unul pentru toți, ca să depărtăm 1510 dela strănepoși această înfaime nemeritată; au nu eră lucru mai strălucit și mai măreț înaintea oamenilor și a dumnezeilor ca să ne oștim pentru nemurire și mai bine să descindem toți în morminte la părinții

noștri încoronați cu glorie, decât să lăsăm o infamie sempiternă ereditate nefericitorilor noștri strănepoți; ce limbă poate să spună amarul, care-l suferă numai în trei zile omul condamnat la moarte, dar apoi amarul unei națiuni cine îl va spune, pe care o ar vinde fiii săi cei înțelepți? Ce condeiu poate să descrie durerile celui îngropat de viu; iată el se deșteaptă în mormânt, își mușcă buzele și-și roade mâinile de desperațiune, că nu-i lucește nici o rază de scăpare în fundul mormântului; ci durerea acelu nefericit e scurtă; iară durerea unei națiuni ce merge spre perire va trece împreună cu istoria din secol în secol și dela generațiune la generațiune, când nu se va mai auzi nici o vorbă română între Olt, Murăș și Tisa, când sunetele cele dulci ale limbii noastre se vor fi schimbat demult în sunete barbarice amorțite, când nu se vor mai gloriă strănepoții celor de astăzi, cumcă sunt viță de sub cerul cel blând al Italiei, când le va fi rușine de memoria Scevolor, Brușilor, Scipionilor și vor jură poate că se trag deadreptul din turmele lui Atila; atunci sapa și aratrul barbarului va scoate din pământ câte o peatră romană, ca să mărturisească, cum că petritele au mai multă simțire de venerațiune cătră memoria națiunii celei dintâiu, care a fi-gurat odată în lume, decât milioanele de legionari, pe cari ne-au așezat aici Traian, ca să custodim nemoartă gloria numelui roman; și noi în loc să o mărim, o am micșorat, o am întunecat, o am vândut, și împreună cu națiunea o am îngropat în anul 1848!

LXIV. Deci să considerăm bine, dacă nu voim a lăsa atâta jale după noi, să considerăm, cum au petrecut părinții și străbunii noștri sub domnirea ungurească; cum n'au vrut Ungurii a respecta drepturile Românilor niciodată; cum s'au adoperat din contră totdeauna a-i turbură între sine cu tot genul de uniuni înșelătoare, cu tot genul de promisiuni mincinoase; și în urmă, cumcă libertățile uniunii ungurești pentru Români nu sunt libertăți adevărate, ci numai amăgiri, cu care îndulcesc veninul uniunii, ca să-l facă plăcut la beut; atunci urmează de sine, ce să facă Românii în aceste împrejurări. Mie mi se vede a fi de lipsă, ca:

LXV. (I.) Ce se ține de întrebarea uniunii: Adunarea să răspundă sărbătorește, după data marilor noștri străbuni, cumcă: *Senatus et populus Daco-Romanus beneficii et injuriae memor esse solet. Coeterum Ungaris, quoniam non poenitet, delicti gratiam non facit foedus et amicitia dabuntur cum meruerint*, adecă: „Senatul și poporul daco-român ține minte facerea de bine și nedreptatea. Pe Unguri, fiindcă nu le pare rău de relele ce i-au făcut, ci încă vreau a-i face un rău și mai mare, nu-i iartă; uniune și amicitie va legă cu ei, când o vor merită”. Așa, numai când o vor merită, atunci să lege uniune și amicitie Românii cu Ungurii, adecă când vor recunoaște libertatea națiunii noastre, cum pretind ei dela Români și dela alte națiuni, ca să le recunoască libertatea lor. Numai după ce va fi constituită și organizată și națiunea română pe temeiul libertății egale, atunci să facă federațiune cu Ungurii pentru apărare comună, cum face o națiune liberă cu altă națiune liberă. Fără condițiunea libertății egale, Românii să nu pășească cu Ungurii la nici un gen de uniune, ci să se unească cu

rațiunile, cari recunosc libertatea națiunilor și o respectează în faptă. Orice chemare la uniune afară de condițiunea libertății naționale e chemare de servitute, la care toată națiunea liberă va răspunde cu despreț, va protesta sărbătorește în contra ei și se va apăra. Așa se cade să facă și Românii.

LXVI. Acest lucru mi s'a părut cel mai greu, ca Românii înainte de toate să-și facă rațiunile cu uniunea aceasta și să se declare, că-i cunosc pericolul și nu-l vor. Dacă s'ar declara Românii pentru uniune, ar fi constrânși a merge orbește încătro i-ar duce Ungurii, de sine n'ar putea lucra nimica pentru binele națiunii române.

LXVII. (II.) Fiindcă națiunea, adunându-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății, arată, că nu mai va a fi supusă altor națiuni, mi-se vede a fi de lipsă, ca-conscienta și voea aceasta a națiunii, adunarea să o îmbrace în vestmântul cel mai sărbătoresc, adevă să proclame libertatea și independența națiunii române.

LXVIII. Aceasta așa o înțeleg: că națiunea română scutură jugul constituțiunii ungurești, care deoparte îi nimicează naționalitatea, de alta călcă în picioare libertatea poporului; națiunea română, proclamându-se, declară sărbătorește: că de aci înainte nu se va cunoaște obligată decât prin legile, cari se vor pune în dieta țării, unde va fi reprezentată și ea după dreptate și cuviință, și se va țineă datoare cu ascultare numai dirigătorilor aleși din sinul său; națiunea română dă de știre națiunilor conlocuitoare, că voind a se constitui și organiza pe temeiul național, n'are cuget dușman în contra altor națiuni, și cunoaște același drept pentru toate, voește a-l respecta cu sinceritate, cerând respect împrumutat după dreptate; prin urmare, națiunea română nici voește a domni preste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voește drept egal pentru toate: *Jus semper quaesitum est aequabile, alloquin non esset jus.* (Cicero). Mai încolo:

LXIX. (III.) Fiindcă națiunea, ajungând la conștiința libertății, de aci înainte nu se mai poate purta ca servitoarea altor națiuni; ci va a se țineă și a se purta ca o națiune liberă: mi se vede a fi de lipsă, ca obligațiunea aceasta și cu jurământ încă să o întărească, adevă: *Adunarea să depună jurământ în numele a toată națiunea, că niciodată nu se va lăpăda de naționalitate-și; ci o va apăra în etern cu puteri unite în contra tuturor dușmanilor și pericolelor, și cu puteri unite va lucra pentru viața, onoarea, cultura si fericirea ei în toți timpii viitori.*

LXX. Jurământul acesta nu este decât simbolul uniunii, cu care i-a legat matrea natură pe toți fiii națiunii noastre atunci, când li-a dat aceeași limbă, arătându-le, că precum sunt uniți cu limba, așa se cade să fie uniți și cu inima la toate lucrurile, cari sunt spre luminarea, libertatea și binele națiunii. Precum am arătat, națiunile conlocuitoare tot cu uniunile i-au stricat pe Români, odată cu uniuni politice, apoi cu uniuni religioare, și Românii au făcut totdeauna cea eroare mare, că nu s'au unit între sine, ci, spre scăderea națiunii noastre, cu străinii; aceasta nu trebuie să mai fie, precum nici aceea, că desfăcându-se adunarea, să se desfacă și această unire frățască,

care o serbăm astăzi cu atâta pompă și cu atâtea augurii ferici, pentru-că libertatea nu se poate revindeca numai într'o adunare; și revindecându-se, trebuie apărată și conservată în toate timpurile, așa-dară și unirea încă trebuie să înflorească totdeauna între Români, ca mijlocul cel dintâiu al revendicării și conservării libertății naționale, a cărui lipsă nu o poate plini nici un mijloc altul fără de uniune; de aci se cunoaște necesitatea, ca adunarea să se lege sărbătorește, cu jurământ în numele a toată națiunea, că precum e unită astăzi la un scop în această adunare, așa va rămâneă unită în sempitern: va apăra existența și libertatea și va lucra pentru cultura și fericirea națiunii întregi cu puteri unite; uniunea întărită într'acest chip va forma o putere națională, care va câștiga respect națiunii române și înaintea acelora, cari până acum n'au recunoscut nici o obligațiune către Români. (Aci strigară mai mulți din adunare: *Dar' să ne unim, să nu mai fie uniți și neuniți între Români*).

LXXI. Fraților! Să nu cugete cinevă, că aș înțelege uniune dogmatică, confesională, religioasă, prin uniunea de care vorbesc. Scopul meu nu e a chema pe Români la uniune *confesională*, ci la uniune *națională*, cu care au fost uniți între sine Români și atunci, când nu erau pe pământ formele religiunilor celor de astăzi, și vor fi și când nu vor mai fi aceste. La această uniune îi chem eu pe Români cu toată seriozitatea, pentru-că sunt convins din profundul inimii, că națiunea română nu s'a adunat aici, ca să se facă unită sau neunită, ci ca să se facă liberă înainte de toate, apoi cultă și fericită; libertatea însă nu e legată, nici se cade a fi legată de o religie sau de alta, ci trebuie să fie comună tuturor religiunilor: celce leagă libertatea de religie, n'are idee nici de libertate, nici de religie și merită compătimitere, ca un fanatic rătăcit, sau despreț, ca un om răutăcios. Deci eu zic, să nu încercăm nici o uniune religioasă, ca să nu turburăm uniunea aceasta frățescă națională, care se află acum între Români, fără de care nu se poate scoate la cale nici un lucru necesar spre restaurarea și înflorirea națiunii noastre; nu se poate turbura buna înțelegere a Românilor cu nimic mai ușor, decât cu proselitismul religioasă, care i-a sfâșiat pe Români până la episcopul Ioan Bob; numai decând a încetat acest proselitism sub ultimii doi episcopi uniți, de atunci au pace Români și numai de atunci înflorește între ei această frăție îngerească, care o vedem personificată în adunarea prezentă. Ce se ține de unire și neunire, acesta, ca un lucru al conștiinței, trebuie lăsat pe sufletul fiecărui Român, fiecărei comunități, să vadă și să-și aleagă cu voe liberă, dacă-i cere fericirea, cultura și pacea dinlăuntru, ca să fie unit sau neunit; ori-ce proselitism despre partea altora în acest obiect este crimă în contra păcii naționale. Cine poate asigura, că s'ar putea face o uniune ca aceasta religioasă într'o parte sau alta? Și cunoscând misterul lucrurilor religioase despre o parte, ear despre alta fanatismul și măiestria celorce își pescuiesc folosul în turbure la asemenea împrejurări, cine poate asigura, că va sta mâne și dacă s'ar face astăzi? Au nu se poate scula astăzi un Sofroniu, mâne un Atanasiu, ca să predice

unul în contra uniunii cu pălăria în bătă, celalalt pentru uniune cu icoana sinodului dela Florența în rudele prapoziilor neunite? Și atunci ce va fi de pacea, cauza și fericirea națională? Așadar Români să
1660 nu încerce nici o uniune religioasă, ci să întărească legătura uniunii naționale, jurându-și credința, că nici o împrejurare nu-i va abate dela cauza națională. Dacă vor rămânea Români în această uniune națională, atunci vor ridică cu puteri unite fonduri naționale, școale pentru comunități, gimnasil, academii, universități, institute de
1665 arte, societăți de economie, de știință, și prin acestea își vor câștiga respect și valoare în lume, îndată ce se vor apucă de aceste condițiuni necesare ale vieții naționale, vor vedea, că problema națiunii nu se desleagă certându-se pe pământ asupra unor lucruri, care nici în cer nu sunt definite, ci cum că la acelea se cer toate puterile națiunii, de ar mai fi încă împărțită în de douăori două confesiuni, pe care însă uniunea națională nu le supără; din contra uniunea religioasă se luptă în contra tuturor confesiunilor și surupă și uniunea națională.

LXXII. Din această uniune sărbătorească și obligare cătră cauza
1675 națională urmează, ca Români să nu-și mai încreadă cauza episcopilor singuri. De 150 de ani, de când cunoaștem mai deamănuntul întâmplările Românilor, cauza națiunii române o au purtat numai episcopii singuri; și iată că națiunea până acum n'a făcut încă nici un pas înainte: ea trage și astăzi tot în jugul constituțiunii ungurești, în
1680 care trăgea la 1744, când dede pentru prima dată Inocențiu petițiunea pentru naționalitate. Ce este cauza? Pe Inocențiu l-au încurcat în proces, de a fost constrâns a lua lumea în cap. Lui Aron i-au dat a înțelege, ca să nu iese din sfera sa cea preoțească la lucruri politice. Pe Rednic și pe Gregoriu Maior l-au abătut dela politică la predica
1685 carea uniunii. Pe Ioan Bob îl fac de se lapadă de cauza națională, care o așternuse însuși în numele națiunii la dieta din 1791; această rugămintă a Românilor din 1791 e cunoscută publicului, fiindcă o a tipărit încă atunci Eder Sasul cu note, însă proiectul dietei de atunci, așternut Maiestății la rugămintea Românilor, nu e cunoscut până acum;
1690 în acest proiect de lege zice dieta, că episcopul I. Bob a așternut două petițiuni, una pentru toată națiunea română, alta pentru clerul unit (Ce? doară clerul unit nu este parte a națiunii române, ca să fie necesară petițiune separată pentru el?); dieta se apucă în preambulul proiectului a demonstră, că Români de astăzi nu sunt strănepoții
1695 Românilor vechi, afară de cei din Hunedoara, iară în proiect zice: că petițiunea această nu cuprinde dorințele națiunii române, ci „*este foetus tantum quorundam inquietorum ingeniorum, id quod ipse Illustrissimus, Dominus Episcopus fogarasiensis Ioannes Babb in medio Statuum constitutus confessus est,*” adică: cum că petițiunea națiunii ar fi numai
1700 „născocitura unor capete nestâmpărate” — așa au făcut inimizii Românilor totdeauna și așa fac și în ziua de astăzi, că reduc dorințele și indigențele tuturor la unii pușini, ca să-i pedepsească pe aceștia și să-i asuprească pe toți, — cine ar fi crezut, că episcopul Bob va compromite cauza, viața și onoarea unei națiuni întregi cu o declara-

fiune ca aceasta! Insa aceasta așa fù; și e învățatură de ajuns, ca națiunea să nu-și lase cauza și viața nici pe sufletul unui om singur, fire-ar și episcop, nici pe inima acelora, pe cari îi pun în diregătorii străinii și îi plătesc anume, pentru-ca să le spună Românilor, că ei nu pot purtă diregătorii în stat ca Români, că națiunea română nu se poate recepe, ca să fie alătura cu celelalte națiuni, că în aceste împrejurări nici vorbă nu poate fi de naționalitate română, nici de guvernare în limba română, că institutele și școalele nu pot fi decât ungurești, și că Românii nici lipsă nu au de institute și școale naționale, nici împrejurările nu iartă, ca să lucre și Românii pentru existența, cultura și fericirea lor și altele asemenea; pe aceștia bine să-i cunoască Românii și să se ferească de ei ca de niște dușmani a-i culturii omenești, care o împedecă în partea națiunii române, când îi opresc pe Români dela cultura națională numai pentru folosul lor cel privat; un om înțelept, fie episcop sau secular, nici îmbiiat nu va luă singur asupra-și cauza națională, cu atât mai puțin se va duce la Viena fără plenipotență dela națiune, cum s'a dus I. Bob cu Sărbul Adamovici; ci, ca spiritul nevăzut, va învăță pe națiune, cum să urmeze exemplul altor națiuni luminate și fericite, folosindu-se de toate mijloacele, de însoțiri, adunări politice și bisericești, ridicând fonduri și institute naționale, de cari se servesc și alte națiuni pentru fericirea lor. Cum va merge economia casei, când va zice părintele cătră fiii și domesticii săi: Voi ședeți, fiilor, și dormiți, că le voi face eu toate; cum va merge economia statului, care va asculta de tabernarul ce le zice: „Oameni buni! nu mai arați, nu mai semănați, nu mai lucrați nimic, veniți la mine în tabernă de beți, jucați și țineți sărbătoare, că le voi face eu toate lucrurile voastre.“ Așa va merge toată economia politică a națiunii noastre, dacă se va lăsa națiunea numai pe episcopi și pe cei ce sunt puși ca să mință înaintea lumii și pe la guberne, că națiunea română n'are lipsele, care le au toate națiunile, și că ei nu-i folosește aceea ce folosește la toată lumea.

LXXIII. Care fiind așa, fraților, dați să mai aruncăm încă odată o căutătură preste zilele națiunii noastre, de când jelește sub domnirea ungurească; dați să reculegem cu mintea încă odată, deși este lucru trist și dureros, cum i-au asuprit și cum i-au batjocorit Ungurii pe Români cu legile, care sunt destinate dela natură spre apărarea oamenilor; cum s'au uñit cu toate gintele asupra lor; cum i-au privilegiat asupra națiunii noastre și pe Sași, și pe Sârbi, și pe toți, ca să-și poată vărsa veninul asupra Românilor și acolo, unde nu le ajung dinții cei răutăcioși; cum i-au oprit dela școale, ca să rămână orbi; dela diregătorii, ca să n'aibă apărători; pe cari nu i-au putut strică cu uniuni politice, i-au încălțit cu uniuni religioare; și acum, când se anunță libertatea la toată lumea, ei ne anunță stângerea de tot. Așa fraților, închipuiți-vă încă odată, că această mie de auri a tirăniei ungurești e numai o zi în viața cea durereasă a națiunii noastre; închipuiți-vă, că dimineața ne-au băgat în jug, toată ziua ne-au mănă, și acum când veni seara ca să reposăm, numai pentru aceea ne iau jugul de pe cerbici, casă ne omoare. Care națiune de pe pământ nu s'ar ridică dela mic

până la mare, cându-și vede numărate zilele vieții? Libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt; și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă: Ce preț mai are viața lui, după ce și-a pierdut tot, care îl face demn ca să mai fie pe pământ? În mâna acestei adunări e pusă viața și moartea, soarta prezentă și viitorul, nu al unui om, ci al unei națiuni întregi: Ce va răspunde adunarea înaintea națiunii, a lumii și a posterității, când ar subscrie sentința de moarte asupra națiunii sale? Deci, fraților, nu vă uitați la pretensiunile Ungurilor cele nedrepte, nici la acei puțini înșelați și înșelători dintre noi, cari, în speranța lefilor, ce așteaptă în împărăția ungurească, țin cu Ungurii și zic că apără onoarea și saluta națiunii noastre; considerați, că aceștia sunt datori a lătra pentru osul ce li-l aruncă străinii, ca să latre pe frații lor și să muste pe națiunea și mama lor însași; feriiți-vă de ei, căci nu sunt Români. Căutați la această mulțime de Români, cari strigă în numele a toată națiunea: Si nu ne ducem la masa libertății ungurești, căci bucatele ei toate sunt înveninate; să nu ne vindem țara și limba, căci perzându se odată, nu se mai poate câștiga; uniți-vă cu poporul toți, preoți, nobili, cetățeni, ostași, învățați, și vă consultați cu un cuget asupra mijloacelor reînvierii naționale, pentru că toți sunteți fii ai aceleiași mame și cauza este comună; vineți cu poporul toți, ca să nu rădăciți, pentru că poporul nu se abate dela natură, nici nu-l trag străinii așa ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase, cari urlă împreună cu lupii și sfășie pe popor dimpreună cu aceștia; nu vă abateți dela cauza națională de frica luptei; cugetați, că alte popoare s'au luptat cente de ani pentru libertate. Insa când vi se va părea lupta cu neputință, când se vor ridica greutatea asupra voastră, ca valurile mării turbate asupra unei năi, când va deslega principele întunecului pe toți necurații și-i va trimite, ca să rupă legăturile frăției voastre și să vă abată dela cauza și amoarea ginte noastre la idoli străini, aduceți-vă aminte atunci, cu câtă însuflețire și bărbăție s'au luptat străbunii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre, precum ni-a lăsat scris Bonfiniu cu aceste cuvinte: „*Coloniae Legionisque Romanae inter barbaros obrutae, Romanam tandem linguam redolere videntur, et ne omnino eam deserant ita reluctantur, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur. Quis enim assiduas Sarmatarum inundationes et Gothorum, item Hunorum, Vandalorum et Gepidarum eruptiones, Germanorum excursus et Longobardorum, si bene supputarit, non vehementer admiretur, servata adhuc inter Dacos et Getas Romanae linguae vestigia*“; adică: „Coloniile și legiunile romane, copleșite de barbari, țin încă limba romană; și ca să nu o peardă cu totul, atât se luptă de tare, încât se pare că nu s'au băjut atât pentru ținerea vieții, cât pentru incolumitatea limbii. Căci computând bine dese inundațiuni ale Sarmatilor și ale Goșilor, apoi erupțiunile Hunilor, Vandalilor și ale Gepizilor, incursiunile Germanilor și ale Longobardilor, cine nu se va mira foarte, că încă s'au ținut urmele limbii romane între Daci și Goși“. Așa fraților, aduceți-vă aminte atunci, că vă strigă din mormânt străbunii noștri: Fiilor, noi încă am fost nu

odată în împrejurări grele, cum sunteți voi astăzi, noi încă am fost încunjuțați de neamici în pământul nostru, cum sunteți voi astăzi, și de multe ori am suferit doară și mai mari rele decât voi; fost-am cu Goții, dar nu ne-am făcut Goți; fost-am cu Hunii, dară nu ne-am hunit; fost-am cu Avarii, și nu ne-am avarit; fost-am cu Bulgarii și nu ne-am bulgărit; cu Rușii, și nu ne-am rusit; cu Ungurii, și nu ne-am unгурit; cu Sașii și nu ne-am nemțit. Așa este, fillor, nu ne-am unгурit, nu ne-am rusit, nu ne-am nemțit, ci ne-am luptat ca Români pentru pământul și numele nostru, ca să vi-l lăsăm vouă dimpreună cu limba noastră cea dulce ca cerul sub care s'a născut; nu vă nemțiti, nu vă rusiti, nu vă unğuriti nici voi, rămâneți credincioși numelui și limbii voastre, apărați-vă ca frații cu puteri unite, în pace și în resbel; vedeți cum ne-am luptat noi pentru limba și romanitatea noastră: luptați-vă și voi și le apărați ca lumina ochilor voștri, până ce se va restaura Capitolul și va trimite la voi senatul și poporul roman pe Traian cu legiunile peste Dunăre, ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanța și bărbăția voastră! Dixi et salvavi animam meam.

NOTE*)

I. 4 și 1. Din noțiunile: „înălțimea omenească“ și „libertatea oamenilor“ reiese imediat *umanismul*, dela care B. trece, că la o noțiune subalternă, la — „Român“.

7. *adunările ungurești*: erau dietele din Pesta și Cluj; adunările comitatelor; feliuritele întruniri ocazionale, banchete etc., în care se cerea cu vîfor unirea Ardealului cu Ungaria.

II. 14. *un lucru în contra naturii*: Atrag de-acum atenția asupra întrebunțării foarte dese a cuvintelor: *natură și fire; natural și firesc*; B., aderentul dreptului natural, trebuia să revie mereu la idea fundamentală a filosofiei sale etice și juridice.

20. Despre *Gofi*, cari au bătuit Dacia în veacul III și IV după Hristos, vezi nota dela sfârșitul discursului. — *Hunii* (nu: Unul, precum ziceau Grecii) au fost un popor turcesc, cu cultură gotică. Și *Avarii* au fost un popor turcesc. Hunii și Avarii sunt înaintașii Ungurilor la ocuparea Ungariei. Centrul de greutate al stăpînirii Hunilor și Avarilor au fost pustele Dunărei și ale Tisei, pe unde ei trăiau ca nomazi; al lui Arpad a fost dreapta Dunărei, între Budapesta și Alba-regală. Hunii au fost risipiți curând după anul 453 după Hristos. *Turcii* au stăpânit Ungaria dela 1526 până la 1690.

21. *Unguri liberali*: Ministrul lor Szemere, cel dela 1848, era de aceeași părere cu B. numindu-i liberali, nu democrați; în *La Question hongroise (1848—1860), Paris 1860*, p. 17, unde scrie: Evenimentele a. 1848 dăruiură partidului *liberal* învingerea, deoarece eu nu-l pot numi *democratic*.

III. 27. B. dă aici o impresie sumară despre constituția austriacă dela 25 Aprilie, alcătuită de ministerul lui Pillersdorf, după modelul celei belgiene. Liberalii se declaraseră mulțămîți cu ea; democrații, însă, nu; aceștia cereau o constituantă și o singură cameră. Când democrații înarmați siliură guvernul austriac, să le admită programul lor, „preabunul nostru împărat“ fugi repede la Innsbruck!

37. *metropolei*: Vienei. Efectul revoluției vieneze la Români *Gazeta*

*) Cifra dela începutul notelor arată capitolul și rîndul comentat. Litera B. în note, însemnează totdeauna: Bărnuțiu.

de Transilvania (1848, p. 97) îl exprimase, în 22 Martie st. v., astfeliu: „Din toate minunile anului 1848, cea mai minunată se pare a fi că Viena, supușă, umilită, ascultătoare Vienă, încă revoltă și că revoluția ei produse într-o zi rezultate manine (sic), abia cuprinse de mintea omenească, în folosul și fericirea întregii monarhii“.

IV. 40. *două luni*: adevă din Martie, de când începuse revoluția Ungurilor.

41. *ministerul lor*: îl numise palatinul (representantul împăratului, cu reședința în Buda), împuternicit de împăratul prin rescriptul dela 17 Martie 1848. Legea pentru formarea ministerelor dieta a votat-o la 23 Martie; legea a fost sancționată în noaptea dela 30 spre 31 Martie. Pe lângă deplina independență a Ungariei, legile din Aprilie 1848 decretaseră reformele pe care B. le caracterizează în continuarea pasajului, vorbind despre: stârpirea censurei; ministerul independent și responsabil al Ungariei (Articolul de lege III); dieta anuală (Art. IV) și alegerea deputaților (Art. V); generalizarea birurilor (Art. VIII); suprimarea iobăgiei (Art. IX); uniunea Ungariei cu Ardealul (Art. VII). Deci nu despre idei vorbiă B. în acest pasaj, ci despre legi votate în dieta ungurească.

57—59 *urbi*, orașe. Orașele ungurești erau autonome, libere de prin a doua jumătate a veacului XIII; iar în dietă aveau loc numai liberii. *comiții* (*comes, comites*), căpeteniile comitatelor.

baronii, un fel de nobili; cuvântul apare din timpul lui Ladislau III; *veri barones regni*, în vechime, erau vre-o 18, slușbași și sfetnici mai deaproape ai regelui și ai reginei (printre ei și voevodul Ardealului, și comitele de Timiș); baronii cu titlul ereditar (magnați) încep din vremea regelui Mateiu Corvinul.

Prelații erau: arhiepiscopul, episcopii, o parte dintre canonici și abați (arhimandriți); clasele acestea alcătuiau, din secolul XVI, staturile (*status et ordines*), parlamentul vremii.

Staturile (*Status et ordines*) erau, așadar, clasele sociale-politice libere ale țării, în Ardeal cași în Ungaria; erau *patria*: prelații; baronii și magnați; nobilii; orașele libere.

66. *domnii*: cuvântul *domn* a fost explicat de istoricul Petru Maior, în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (1812), p. 118, așa: „Aici toți aceia, carii au în moșiile sale supuși slujitori, ce se cheamă mainainte *iobagi*, și le dau lor zile de lucru preste ani, se numesc *domni* supușilor acelora. De unde *atâta domni* sânt în țeară, *câți stăpâni* se numără, carii au oameni de aceia în moșiile sale, ce le lucră lor spre plățirea câștigului, cu carele se hrănesc din moșiile stăpânilor acelora“.

71—72. *ștergerea iobăgiei*: Marele efect produs de hotărârile dietei ungurești, dela 15 Martie, se simte în *Gazetă*; la p. 91, unde însăși G. Barițiu spune relativ la ștergerea iobăgiei: „Plânsul mă înneacă, pentrucă în vieța mea... nu mai cunoscuu altă bucurie“.

V. 86. *înainte cu vre-o nouă cente de ani*: dela 1848 în urmă ar da anul 948; adevă șapte ani înainte ca Otto cel Mare să-i înfrângă pe Unguri, la Augsburg, la anul 955, silindu-i să se potolească

în noua lor patrie europeană. Dela aşezarea lor, impusă de vecinii apuseni, începură, după B., necazurile Românilor.

97. 944 de ani: scoşi din 1848, dau a. 904, ca an al morţii lui Gelu. Un profesor dela Academia de drept din Sibiiu, la care studia B., aşeză pe Gelou şi Tuhutum la a. 894. (Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, ed. II, vol. I, p. 67). Datarea varia. Cei 1000 de ani (de mai jos) sunt deci o figură retorică, dar îndreptăţită.

P. Maior scriă: *Gelu*, dar din isvorul său, din notariul anonim al lui Bela, tot el cită: *Gelou*. B. a primit forma Gelou.

VI. 110. C. *Sallustius* Crispus, istoric vestit (a. 80—30, înainte de Hristos). *Jugurtha* sau *bellum jugurthinum* este a doua scriere a lui. Întâia a fost *Catilina*, a treia *Historiae*. În *memor esse solet* B. descoperiă pe *ține-minte* al Românilui!

114. *Mauritania*, partea vestică a ţărmului nordic al Africei (Azi: Fez, Marocco, Algeria vestică); regii mauretani erau federaţi ai Românilor. *Bocchus*, socrul lui Iugurtha, se aliă cu acesta contra Romanilor; pe amândoi îi bătù Marius.

116. *senatul dacoromân*: există de-ocamdată numai în închipuirea lui B; ori, poate, el numiă *senat* adunarea de cărturari cari tocmai îi ascultau cuvântarea şi erau chemaţi să hotărască acum şi apoi atitudinea poporului român?

120. Aici începe a se vedeà clar influenţa istorică a lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia, 1812*, care a întrebuintat chiar cuvântul *vulpe*; p. 89: „Deci tatăl lui Ognand, spionul lui Tuhutum, ca vulpea umblând inprejur şi văzând buna rodire“ etc Purtarea lui Tuhutum se potriveşte perfect cu ce se ştie despre Ungurii şireţi ai acelor timpuri. Anume: Impăratul Leo VI Înțeleptul (886—911) i-a descris pe Unguri (numiţi la el Turci) aşă: „Turcii sunt precauţi, reservaţi, dar şi lacomi de bani şi ţin puţin la tratate. Ei cercetează cu iscusinţă prilejul potrivit şi surpind pe duşman.“ (După P. Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, Budapest, 1877, p. 134),

127. *incursiune*, năvălire; deci, după B, Ungurii au năvălit odată, nu au pătruns încet, treptat, în Ardeal.

VII, 140. După Anonimus şi P. Maior, *Istoria pentru începutul Românilor* (1812), p. 118: „că atunci lăcuiorii ţării, văzând moartea Domnului său, a lui Gelu, din bună voea lor, cu dare de mână, şi-l aleseră loruşi Domn pe Tuhutum“.

144. *creştini după legea bisericii răsăritului*. Părerea aceasta, contestată de istorici unguri, istoricii noştri o susţin şi astăzi. Vezi de ex. Şt. Meteş, *Istoria bisericii*, Arad, 1918, capitolul III, 1. Inainte de B. părerea aceasta o susţinuse P. Maior, *Istoria besericei Românilor*, p. 15—18. Petru Maior susţinuse şi creştinismul oriental-grecesc al regelui Ştefan (*Istoria pentru începutul Românilor*, p. 132),

145. La 1291 regele Andrei al III-lea convocase la Alba Iulia *pro reformatione status*, pe toţi nobilii: Saşi, Săcui şi Români (*universi Nobiles, Saxones, Siculi et Olachi*). După Kovachich, *Sylloge decretorum comitialium*, 19 şi 28. Dar este de însemnat că pe atunci toţi nobilii mergeau la diete, nu numai deputaţii lor, ca mai târziu. După

Ákos Timon, *Ungarische Verfassungs-und Rechtsgeschichte* (1909) p. 730, convocarea dela 1291 este *întâia* urmă sau ştire despre o astfel de dietă ardelenască.

148. *districtele româneşti* le-au descris şi Români: N. Densusşianu, de pildă şi Ungurii: P. Hunfalvy, de pildă. N. Iorga (*Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, 1915, I. p. 30) le admite ca voievodate ori cneziate, existând pe când Ungurii treceau Tise, venind către noi.

152. Ştefan zisese că „ţara cu o singură limbă este slabă“. Textul este luat din sfaturile regelui Ştefan către fiul său Emeric (aşa zisa: *Institutio morum*, cap. 6) şi sună întreg: „*Nam unius linguae uniusque moris regnum imbecile et fragile est.*“ (Decretorum liber I. (caput VI, §. III).

157—159. *marilor*, traducerea latinescului *maiores natu*, care înseamnă clasa nobililor. Mai jos: *mai marii*.

156. Răsboiul ţărănesc dela 1437—1438 l-au provocat suprimarea migraţiunei libere a ţăranilor, dela o moşie la alta; şi sporirea serviciilor de tot felul. Episcopul transilvan Lépes fusese un asupritor tot atât de crud caşi nemeşii.

163. *Fraterna unio*, uniunea celor trei naţiuni (Unguri, Săcui, Saşi), încheiată la 16 Septemvrie 1437, a fost un tratat defensiv contra ţărănimii româneşti, care era *internus hostis*, duşmanul intern, dar şi contra duşmanului extern. (De ex. Ungurii au cerut ajutorul Saşilor contra lui Mihaiu Viteazu); şi contra principilor, la nevoie; pentru naţionalitate, libertate şi chiar şi pentru dreptul unei persoane private privilegiate. Uniunea s'a reînnoit adeseori; 1459 (Mediaş), 1506 (Sighişoara). *Approbatăe-le* au consfinţit-o (P. III. t. 1, art. 1). Pentru păstrarea privilegiilor, uniunea durează şi astăzi (*noch heute*) scriă I. Bedeus — la 1844! (*Die Verfassung des Grossfürstentums Siebenbürgen*, p. 14). — Din cauza importanţei sale transcriu (după Ákos Timon, *Ungarische Verfassungs-und Rechtsgeschichte*, ed. III. Berlin, 1909, p. 728) începutul textului latinesc de întemeiere: „Nos Lorandus Sepes de Varaskezi vicevaivoda Transilvanus... in oppido Capolna causas harum parcium tractantibus Inter predictos *nobiles, Saxones et Siculos* talem *fraternam* disposuimus *unionem*“.

VIII, 178. Protonotarul Ştefan *Werböczy* fusese însărcinat de regele Ungariei să codifice dreptul coşuetudinar. In a. 1574 el prezentă dietei lucrarea sa *Tripartitum, opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, care fu admisă. Întârziindu-se copierea lui pe seama şi pentru usul comitatelor, *Werböczy* tipări lucrarea în Viena. In Ardeal, — în curând despărţit de Ungaria — *Tripartitul* câştigă putere de lege; la inaugurări principii noi-aleşi ai ţării se obligau formal să-l susţină ca codice legal. Puterea aceasta i-o păstră şi diploma leopoldină (austriacă) dela 1691. Când B. afirmă în discurs că „nu se află nicio instituţiune rea în dreptul Romanilor, care să nu o fi luat Ungurii în constituţiunea lor“, el arată un ivzor al lui *Werböczy*; însuşi *Werböczy* îl mărturisise ca model. In *Prologus* *Werböczy* combate dreptul natural la care B. ţineă. Descripţia amănunţită a *Tripartitum*-ului dovedeşte că B. îi dase multă atenţiune îndurerată. După Timon (*op.*

cit., p. 645) importanța (tristă) a Tripartitului este că a „asigurat continuitatea dreptului național (maghiar) împotriva dreptului străin“, care poate ar mai fi... civilizat Ungaria!

181. *din iad*, este aici, cași la sfârșitul cuvântării: *toți necurații*, numai o figură retorică, pentru chin acolo, pentru îndârjire aici. B. nu credea în astfel de plâsmuiri.

IX, 190. *Decr. trip. p. III. t. 30, §. 7* este faimosul text: Per hoc tamen non est intelligendum, ut haereditas per rusticum cuiusdam legata, vel vendita, jure perpetuo a Domino terrestri alienari possit: Nam rusticus praeter laboris mercedem, et praemium, in terris Domini sui, quantum ad perpetuitatem, nihil juris habet: Sed totius terrae proprietas, ad Dominum terrestrem spectat, et pertinet. (După ediția dela 1779).

191. *rustici*, țărani, plugari; li se mai zicea: *jobbaciones, coloni, subditi*; ei formau plebea (*plebs*); liberii erau poporul (*populus*).

193. *nici o datorie* este o expresie exagerată; în lege se fixaseră și datoriile domnilor către iobagi; dar, în realitate, boerii nu-și respectau datoriile.

196. *D. T. p. III. t. 31* are un text cuprins într'un singur articol: Advertendum praeterea est; quod quia rustici Dominis eorum temporalibus in tantum subiecti sunt, ut per semetipsos cum Nobilibus, ratione quorumcunque negotiorum, lites protrahere non possint:

§ 1. Dum igitur rusticus, c) per Nobilem quempiam indebite verberatus, aut vulneratus, vel aliter laesus; sive etiam in rebus suis potentialiter damnificatus fuerit; et Dominus suus terrestris hujusmodi Nobilem in causam conveniendo, reum esse declaraverit, atque convicerit; D) Tunc idem Nobilis, adversus Dominum terrestrem in facto minoris potentiae, centum Florenos faciente; et insuper Homagio ipsius E) vulnerati aut verberati rustici, vel damnorum illatorum refusione, et restitutione, F) juxta videlicet negotiorum qualitatem; G) condemnari debet. (Ed. 1779).

203. *populus* (politic) erau liberii: nobilii, orașele etc.; poporul (în sensul de astăzi) era *plebs*.

209. *D. T. p. III. t. 25, § 2*: Et quamvis omnes istae nationes (demptis Philistaeis, Comanis, Ruthenis, et Bulgaris Regalibus) hac libertatis praerogativa hactenus gravis fuerint; ut dum, et quando-cunque voluissent, de loco residentiae ipsorum ad alia loca, quae maluissent, justo *terragio* deposito, debitisque eorum persolutis, liberam sese moraturos conferendi habuissent facultatem; hujusmodi tamen ipsorum libertatem superiore haec aestate, propter seditionem, et tumultuariam eorum adversus universam nobilitatem, *sub nomine Cruciatæ*, D) ductu cujusdam sceleratissimi latronis, *Georgii Székely* appellati insurrectionem, E) ex eoque notam perpetuae infidelitatis eorum incursionem, penitus amiserunt, Dominisque ipsorum terrestribus, *mera et perpetua jam rusticitate subiecti sunt*. (Ed. 1779). § 1. îi numise pe toți, pe latinește: Hungari, Saxones, Germani, Bohemi, Sclavi, *valachi*, Rutheni, Rasciani sive Serviani, Bulgari, Philistaei, Comani. La *glebae adscriptio*, care era temeiul material al vieții lor îmbelșugate, nemeșii țineau grozav; de aceea o repetară și în *Appro-*

batae (IV, 6; III, 31) și în *Compilatae* (IV, 1, 2). Și la a. 1791, în articolul XXVI. (Fr. Schuler-Libloy, *op. citat.*, vol. I., p. 480).

215. În textele latine-ungare se vorbește de *perpetua rusticitas*, cuvânt tradus aici de B. cu rusticitate absolută.

238. *Ambrosius Aurelius* (ca. 340—396), dela a. 374 episcop al Milanului. Cântăreț de imnuri religioase, predicator și scriitor dogmatic. *Chrysostomus*, adevărat loian de Antiochia (ca. 345—407), un preot nobil, predicator strălucit, dela 397 până la 403 patriarh al Constantinopolei.

245. *țin județe domnești*; ba, asupra supușilor lor, le țineau într-o vreme (1290) numai ei, prelații și regele.

240 și 220. Ca ilustrație, la afirmările lui B. despre legiferarea dietei ardelenesti, arăt cum fusese compusă dieta ardelenescă în 1841/1842 și în 1791. La 1841/42:

După *națiune*: Unguri 161, Săcui 114, Sași 35 = total 310.

După *religie*: Catolici 141, reformați 119, evanghelici 34, unitari 14 = 310.

După *clasă*: nobili 245; burghezi 65 = 310.

După *titlul chemării*: slujbași 62, poștie (naștere) 152, alegere 96 = 310.

După *felul chemării*: numire 193, alegerea țării 96, și una și alta 16 = 310.

Guvernul era reprezentat prin 29 inși; tabla regie judecătorească prin 16; funcționari superiori erau 17; regaliști 152; deputați 96 = 310.

(Fr. Schuler-Libloy, *op. cit.*, I, p. 387).

Dieta în care s'a înfățișat *Supplex libellus Valachorum*, convocată la 12 Decembrie 1790, în Cluj, constă din 419 membri, dintre cari 119 erau deputați aleși, iar 300 funcționari sau regaliști (deputați chemați în dietă de rege). Nobili erau 349, burghezi 70. Ungurii (nobili) și Săcuii erau 384, Sașii 35. În dietă se discută ungurește. Românii, firește, nu erau reprezentați. După Ziegler, *Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen*, 1881.

Ca o curiozitate a vremurilor care asupriau pe Români mai însemn câteva date din veacul XVII. La 1606—1608 erau membri ai dietei și două văduve de magnați; la 1687 șapte văduve de magnați! La 1733 (epoca lui I. Inocențiu Klein) apar în dietă, ca popi: episcopul romano-catolic, cel greco-catolic, deputați capitulului de Alba-Iulia și ai conventului de Cluj-Mănăstur.

XI, 250. *Schiai* sau, mai la vale, *limba scheiască*: Slavi, limbă slavonă. Cuvântul *Schiai* și poporul numit astfel îl discutase și P. Maior, *Istoria pentru începutul Românilor*, p. 220, 238.

XII, 262. Werböczy nefiind suficient pentru Ardeal, principele Rákóczy II. numi o comisiune trinațională (Unguri, Săcui și Sași), care culesse și extrase articolii dietelor ardelenesti dintre anii 1540—1653. În Martie 1653 prințul le întări ca *Approbatæ Constitutiones Regni Transsilvaniae et Partium Hungariae eidem adnexarum*. Și aceste Aprobate sunt legi naționale! Peste alți 16 ani a fost de nevoie să se adune

și hotărârile dietelor dintre anii 1654—1669 în *Compilatae Constitutiones Transsilvaniae* etc. (ca mai sus!). Pe acestea le-a aprobat principele Mihail Apafi I.

271. *recepte*, recunoscute prin lege, în contrast cu *tolerate*. B. citează mai la vale texte de legi crude. Citatele lui B. au fost citatele vecinice ale Ardelenilor în tot cursul luptelor lor. În *Supplex libellus Valachorum* dela 1791 fuseseră citate: A. C. I, 8, 1; A. C. I. 9. 1; A. C. III. 1. Amicul lui B. A. Papiu-Illarianu le-a repețit în *Istoria Românilor din Dacia superioare*, ed. II (1852), I, p. 49; G. Barițiu în *Memorial* (1882). Citatele aveau forță agitatorică.

284. Diploma împăratului Leopold, cu data 4 Decembrie 1691, declară, în punctul al treilea, că Aprobatele, Compilatele și Tripartitul își vor păstra puterea de lege neștirbită.

XIII, 297. Alusie la textul din App. Const. (I. 9. 1): *cum tamen ipsa (natio valachica) vitem suum statum non considerando*, pe care și *Supplex libellus Valachorum* îl citase. *Gazeta* din 1841, p. 162 îl traducea așa: „Nația românească, neluând aminte *apusa* ființă a stării sale” etc.

302. *ca cultura*: Este de ex. ca o lumină de fulger, despre cultura Sașilor chiar, faptul că sinodul săsesc dela 1649 a discutat serios dacă un hoț poate sau nu poate fi — predicator bisericesc; și că popa Sașilor din Sibiu a luat apărarea unei pruncuigașe! Un chestionar (săsesc) de vizitațiune canonică cercetă (1617) dacă „preotesele sunt cinstite ori bestii suspecte”. (Fr. Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche*, vol. I, p. 455 și 464.) B. avea, deci, dreptate!

307. Și Petru Maior, în capitolul despre *Bărbăția Românilor din Istoria pentru începutul Românilor*, cită (și discuta) tot pe Ștefan și Corvin (p. 105, 111); dar — nu și pe Mihaiu.

XIV, 318. *tolerate* (suferite) erau națiile: Românii, Bulgarii și Sârbii (românisați), Țigarii și Jidanii, Grecii și Armenii! Și religiile: ortodoxă și mozaică!

319. *greutățile* au fost descrise și de P. Maior (*Istoria bisericeii*, p. 79—81); B. are însă, față de Maior, câteva amănunte nouă.

325. *la fumul său*; cuvântul din documente: *fumarii* înseamnă o dare veche, plătită de gazde libere (ne-nobile) care aveau vatra lor, *fumul* lor (capitație).

329—330. *Turcii* sunt priviți cu oarecare simpatie de B. care știă bine ce eu aici vreau să dovedesc cu un singur exemplu privitor la sudul Ardealului, la teritoriul săsesc. Fr. Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, Sibiu. 1921, p. 323 scrise (despre secolul XVI): „Capitolul Orăștiei fusese totdeauna mic, războaiele cu Turcii chiar acolo produsese pustiirile cele mai grele, așa că din cele 10 comune ale capitolului, la începutul reformațiunii, nu mai erau decât 2 germane.” Astfel Turcii curățiau locul unde apoi se așezau Românii!

XV, 342. vezi un astfel de caz de ceartă, pentru locul de stat în biserică, la Dr. Al. Cziple, *Documente privitoare la episcopia din Maramureș*, 1916, pe 61.

343. *Diregătorii cardinale*. Erau ale demnitarilor țării Ardealului,

aleși de dieta țării: Cancelarul de curte ardelean, guvernatorul țării, tesaurariul (președinte al administrațiilor financiare), președintele dietei, comisarul suprem al țării, cancelarul provincial, președintele contabilității și ceilalți consilieri guberniali.

344. *Donatio regis*, a regelui, mai târziu a împăratului, eră donația ereditară și irevocabilă a moșiei de care el putea să dispună sau a drepturilor legate de o proprietate; în calitate de reprezentant suprem al puterii executive, regele dăruia răsplătind meritele publice. (Timon, *op. cit.* p. 366).

347—348. *Méhesi*, Român vrednic, a fost (în Viena) consilier de curte al camerei aulice generale. Sașii de ex. îl acuzau că din cauza românismului susține sofisticatele procese ale Românilor din Sadu cu Sașii din Cisnădioara (Heltau). Vezi Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg* I, p. 51. La 1791—1792 a spriginit acțiunea politică a Românilor cu al lor *Supplex libellus*.

354. *Alexe Nopcea*, de Silvașu de sus, un liber-gânditor ipocrit, a fost secretar la dieta din 1790, comite suprem al Hunedoarei, consilier gubernial, consilier la cancelaria Curței, apoi președinte la tabla regie-judecătorească, președinte al dietei din 1834—35 și 1837, în sfârșit cancelar al Ardealului. Friedenfels, I. p. 52, 63, 70; și necrologul *Gazetei Transilvaniei* din 1862, nr-ul 378; și notița biografică din anul 1844, p. 389. Eră omul Curței; lui, baronului Jósika și episcopului catolic i-a recomandat Curtea pe banul Vlăsici, trimis ca comisar în Ardeal! Se născuse la 1773 și muri în 1862, bătrîn de 89 de ani.

352. *la deregătorii*: se ajungea atât de greu, încât, în gazetele vremii, găsim notițe ca acestea. La 1841 muri Samoil Pop, care „fusese singur consiliar născut Român, la guvern“! (*Gazeta*; 1841, p. 197). La 1842 *Gazeta* spune (p. 51): „Câți Români vei afla în deregătorii publice la comitaturi? Nici patru! Români numai la acelea deregătorii publice s'au putut înălța până acuma, unde drepturile Măiestății Sale a monarhului eră și sânt mai precumpănitoare“. La Tesaurariat (administrația financiară) erau (tot *Gazeta*, 1842 p. 173) vreo treizeci inși, cu lefi, ca jurați practicanți sau ca trimiși pela fiscalități în afară: adecă „Români cari își mărturisesc a lor naționalitate“.

357. *Copăcianu* de Beșimbac; *Boer* de Scorei, Berivoi, nobili fi-rește.

357. *Cetatea de peatră* sau *Chioarul* (ungurește: Kővár) este pomenit ca un centru de energie românească. De pildă: *Chioarul* dusesse cu nemeșii săi români o luptă bună, în 1843, la alegerea de deregători. La Cluj se vorbea atunci „despre o alianță a Românilor în Chioar“. Intre cei aleși (deregători), după toate certele naționale, vedem o mulțime de nume de ale familiilor românești: Pop, Florian, Hosu, Bota, Buda, Cutian, Pop de Lemeni s. a. (*Gazeta* din 1843, p. 233—234). Din *Chioar*, ca deputați la 1847 se aleseseră Alecsandru Buda și Iosif Pop. Alegerea o „săvârșiră 1520 nemeși trențuroși și îmbătați cu vinars, carii nu știa ungurește“ (*Gazeta* p. 193, însă vezi și p. 213, unde se desminte (?) știrea că nemeșii ar fi fost beți! B., care i-a cunoscut bine le-a păstrat Ungurilor din *Chioar* o amintire

oțărîtă. Încă și în *Dreptul public al Românilor* (p. 324) B. vorbește despre „Chior, această adunătură de Cazari și Avari, cari s'au nutrit totdeauna din privilegie”—!

357. În *Maramureș*, tot așa: Vrajbă naționalistă eră, la 1843, de dată recentă. Vezi *Gazeta*, 1843, p. 141, despre alegerea lui Stoica și Mihali ca deputați, cu 1006 voturi nemeșești (românești și rusești)! Pentru a înțelege bine luptele care începuseră în *Maramureș* între Români și — calvini (unguri), citez descrierea trimisă de G. Iura, nobil român, *Gazetei* (1844, p. 62): „Cea dintâie (partidă) stă din nemeși maghiari și ruși, iar aceasta din nemeși (boieri) români. De n'ar mai fi alte semne caracteristice, singura numire ce-și dădură partidele arată invederat că duhul și tendința lor este un amestec de religie și naționalitate în amândoa; deosebirea este numai că partida calvină știe foarte bine ce vrea, iar Români, fără a ști lămurit, sint numai întunecat ceea ce ar trebui să urmeze. Cumcă Rușnegii, deși sânt de o relege cu Români, țin totuși cu calvinii (maghiari) în contra Românilor, este un lucru prea firesc în ochii acelora carii cunosc istoria Maramureșului, de unde au eșit prințul Dragoș în Moldavia. Destul atâta că în 26 Aprilie 1843 majoritatea comitetului carea stă din Români alease deputați la dietă pe baronul Emeric Stoica, bărbat vestit în țara toată, și pe Gavril Mihali, fostul deputat la dieta din 1839/40. Calvinii voiseră a alege pe Petru Morîș, tăblaș și pe Iosif Saplonțai, jude. Nobililor români, carii eră de două ori mai numeroși decât ceilalți, din porunca contelui provincial (feispan) li s'au fost luat și ciomegele cu care veniseră pe drum, încât ei, pe vremea alegerii, numai cu brațele și cu pumnii se apărară de sabiile altora; cu toate acestea alegerea căzû în partea lor. După alegele Români începuseră a se răspândi, pe când iată partida calvină armată vine, se repede asupra lor dealungul ulițelor Sighetului și, precum eră răspândiți, parte mare gata de drum, începe a-i tocă și a-i deculă pe moarte. Ulițele se încruntară de sânge. Un mare număr de Români eră adunat în curtea șpanului Ladislau Mân de Șaio, tot Român născut; calvinii însă mearseră și pe curtea acestuia și, spărgându-i poarta, pe 29 îi cruntară de moarte, iar pe trei îi omorâră, toți aceștia Români!”

361. *Zeicanii* (Zeyk) dela Streiu (Zeikfalva) lângă Poarta de fier; nobili din secolul XIV; *Goleștii* (d'n Gola?) din Silvașul de sus, *Păgâneștii* (Pogany) încă din sec. XIII. Nagy Iván, în *Magyarország családai*, (1857—1865) citează pe opozantul Zeyk dintre 1834—1848, un avocat Gola (insurat cu o Pogány) dela 1848; și spune că arhiva familiară a Păgâneștilor a ars la 1849, deodată cu Aiudul; B. cită, așadar, nume bine cunoscute Ardelenilor dela 1848. Despre deputatul Iosif Zeic, vezi și *Gazeta*, 1843, p. 1.

XVI, 365. *la adunările marcale*: Descripția lui B. este autentică. Vezi de ex. scrisul *Gazetei de Transilvania* din 8 Aprilie 1848 p. 113, despre adunarea *Solnocului din năuntru*: „Mulțimea nemeșilor români, care nu pricepea nimic din tot cursul desbaterilor maghiare, ci răzîmă păreții, mai vârtos pe afară, neștiind pentru ce s'au adunat, mai la

urmă fu informată pe scurt, prin o deputație despre cele vorbite și determinate. Ce folos de privilegiiuri nobilitare, dacă cei carii le au nu înțeleg consultările, încât ei totdeauna pot zice: „despre noi, fără noi“. Tot acolo se raportează din Dej: „Mai deunăzi, la adunare, un Român nemeș își rădică glasul și petinse în limba românească: Să li se spună și Românilor despre toate câte le vorbesc domnii colo, la masa cea verde. Domnii nu perdură timpul, ci eșiră la mulțime și explicară pe cât putură și pe cât vrură“.

XVII, 374—381. Aici B. admitea nobilimea, deși mai sus spusese că „după titluri numai secii vor mai umblă“.

XVIII, 385. *az oláh papok*: „popii români să nu afurisească“.

392. *Veza*, comună lângă Blaj; aparține domeniului episcopiei.

393. *spanii și județii domnești*: Vorba *ispán* (din slavul *zupan*, *zpan*) are multe însemnări, începând cu șpanul Curței (*comes palatinus*) și terminând cu actualul administrator de moșie (ungurește: *gazdasági ispán*), un fel de inspector economic, de vătav al moșiei. Acesta este înțelesul din B. (Compară P. Hunfalvy, *op. cit.*, p. 227).

Întâiul *județ* domnesc de curte, al unei doamne nobile, este pomenit la anul 1181, (Timon, *op. cit.*, p. 229, nota 5).

395. *alodiu*, lat. *allodium* = loc domnesc (traducea Petru Maior), moșie nobiliară. *Allodiatura* era liberă de contribuție feudală; era câmpul boeresc în opunere cu cel țărănesc,

397. *colon*, pros: (cum traducea Petru Maior!), țaran; colonul își plătiă arenda cu o parte a secerișului său.

403. Claca la popi era adeseori ca și la nemeșii ungrești. Iată o pildă scrisă din comitatul Turdei (*Gazeta*, 1847, p. 62): „Cunosc un protopop *n. u.* mai la munți, în altă varmeghie, care, ce e drept, silește foarte tare pe oameni să meargă la biserică, însă numai pentru aceea, ca îndată după sf. slujbă să-i poată scoate la clacă, adică fără plată, sau numai pe beătură bețivă. Oamenii i-au învățat năravul și de frica clăcei nu vreau a merge nici la biserică. Pentru aceea în anul trecut umblă să-i silească cu puterea varmeghiei“.

XIX, 419. *urbariu nou*: vezi nota următoare despre Dionis Kéményi. *Urbariu* = lege agrară.

420. Exact în acelaș timp, despre reforma prusiană vorbiă M. Kogălniceanu în broșura sa *Dorințele partidei naționale*; iar, mai târziu, în *Desrobirea Țiganilor, oborirea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă, emanciparea țăranilor*, memoriu citit la 1 Aprilie 1891 în Academia română. (*Anale*, ser. II, t. XIII, partea administrativă, p. 261),

423. *Iosif al II-lea* dase țăranilor dreptul de liberă migrare în țară și introdusese dreptul civil general, egalând în fața legii pe țărani și boeri. Decretele Curței, din 2 Martie 1786 și 6 Septembrie 1786; rescriptul din 15 Februarie 1787; ș. a.); libera migrațiune Iosif II o motivase în 22 August 1785 cu vorbele: *denn dieses fordern das Naturrecht und das Gemeinwohl*, căci aceasta o cer *dreptul natural* și binele comun. B. are exact aceleași motive.

424. *aviticitate*, a cărei lege a durat dela Ludovic cel Mare până la a. 1848, însemnă că proprietatea agrară era legată de neam, de

familie; stingându-se un ram al familiei, proprietatea trece într-o linie colaterală, cât trăiau bărbații; și numai după stingerea totală a familiei regele putea să dispună de moșia orfană de domn. Astfel proprietatea și ereditatea eră bine întemeiată.

426. *Dionisiu Kemény*. Fapta la care B. face aluzie a descris-o Friedenfels în *Joseph Bedeus von Scharberg*, I, 175 și A. Papiu, *Istoria*, I, p. 181—182. Eră vorba de despărțirea pământului *allodial* de cel *colonial*, și de commasare. Tendința majorității dietale eră ca țărani să capete cât mai puțin pământ sau chiar nimic. Ca măsură a pământului colonial (țărănesc) s'a luat conscripțiunea dela 1819—1820, când, de frica unui bir (cu care tot nemeșii îi speriaseră) țărani tănuiseră o parte mare din pământul lor, făcând depuneri false la anchetă. În unele locuri se conscrisese drept colonial abia $\frac{1}{2}$ ori $\frac{1}{3}$ din pământul țărănilor! Deși știau bine ce făcuseră la 1819—1820, nemeșii plănuiau acum o mare hoție, luând ca bază depunerile false și declarând *allodial* tot ce țărani tăcuseră atunci! Bedeus arată, în amintirile sale, și alte trucuri de escrocherie nemeșască. Papiu însemnează că Sașii și Ungurii liberali au fost contrarii conservatorilor conduși de Samuil losika; și că „Kemény Dénes, Ver Farkas și alți deputați părăsiră dieta“. Urbariul, care eră să se alcătuească într-o astfel de atmosferă, l-a făcut imposibil — revoluția a. 1848. Mai notez: Proectul urbariului dela 1847, în articolele III—XVI ale dietei, pe care revoluția l-a făcut imposibil (prin suprimarea iobăgiei) îl formulase Joseph Bedeus von Scharberg, care asistă, însă, neputincios la modificarea proiectului său. (Schuler-Libloy, *op. cit.*, I, p. 482, nota 4). Din discursurile lui Dionisiu Kemény *Gazeta* traduse pe cel despre răscumpărarea totală a țărănilor iobagi (Anul 1847, p. 21). Părerile lui Kemény erău, deci, bine cunoscute Românilor.

XX, 432. *Asculeu*, Esküllö, satul unde, după legendă, Români și Ungurii lui Tuhutum și-au jurat reciproc credință.

450. *unitarii* (antitrinitari), cari nu admiteau dumnezeirea lui Isus, au fost bine primiți în Ardeal, mai ales depela 1600 încoace.

XX, 450. În textul care umează, izvor principal i-a fost lui B. Petru Maior, *Istoria bisericei*, p. 71 capitolul: *Se spune statul credinței Românilor sub principiul calvini, în Ardeal înainte de a se face unirea cu biserica Romei*, după care firește urmează (p. 86), cași la B., capitolul despre unire.

453. Despre *iernarea câinilor* povestise P. Maior, *Istoria bisericei*, p. 81—82: „Ba cum îmi povestea bătrânii, pe preoții Românilor îi silea domnii locurilor ca sa le ierneze câinii, cei de vânat întru aceeași casă cu sine și cu fiii săi“. Bătrânii lui P. Maior vor fi fost depela anii 1720—1730.

445. Petru Maior (*Istoria bisericei*, p. 79) scrisese despre superintendent: „— ci încă patru protopopi din clirul Românilor eră siliți pe același rădicat în scaun să-l ducă pe umeri în sobor—“.

448 Exact ca la Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor*, p. 333, care vorbește tot despre „fericire“.

452. Despre *județele protopopești* și *sinoade* vorbise cald tot

Petru Maior. Cași lui B., idea *soborului mare*, la care fiecare proto-pop venea cu câte doi preoți, îi fusese foarte scumpă lui Petru Maior (*Istoria bisericeii*, p. 225—227).

XXI, 461. *La comitatele ungurești; scaunele* (sedes) săcuești (cu pușini români) și săsești; *magistratele* orașelor.

463 In Aprobate (I, 5, 6) se hotărâse: Iobagii cari se dedică studiului și preoției și dascălii nu pot fi opriți dela carte, supt pe-deapsă de 300 floreni. Dar nimeni nu se poate sustrage iobăgiei supt *pretext* că va studia (I, 5. 6) Cu alte vorbe: ori popă, ori iobag! Prin urmare, iobagul numai cu învoirea domnului se putea face popă.

467. *Bethlen* a scutit pe toți preoții români de sarcinile iobăgești, care erau foarte grele; la a. 1619.

470. *Teofil* dela 1792 (Decemvrie) pânăla 1697.

476. B. nu precizează: care Sava? Ceeace va fi mulțumit și pe Dr. Augustin Bunea (*Ierarchia Românilor*, Blaj, 1904, p. 269—271) care, voind a dovedi că Sava a suferit pentru viața-i sexuală, naiv, susține că un sinod dela 1697 nu mai știa ce se petrecuse cu un Sava (Brancovici) mort la 1683 și care cită (necomplet) *Approbatæ-le III*, 47, 21. din care reese că vorba despre toege (*veszszövel*) priviă pe ceice se pot *eventual* căsători, astfel scăpând de toegele *fornicatio*-nei, ceeace la episcop, care nu se căsătorîă, nu eră cazul. Deci faptul bă-tăii rămâne fapt, f.e cu un Sava, fie cu celălalt Sava, fie cu niciun Sava, dar cu alt episcop. După P. Maior, izvorul lui B., bătut a fost Sava al II-a (*Istoria bisericeii*, p. 79). Despre *căfel* compară, ca izvor al lui B., tot pe Maior, *Istoria bisericeii*, p. 81, din tradiția preotească ajunsă în generația a treia: Bunicul lui Ioan Ladoș din Săcalu de margini asistase ca „prunc diecuț” la înmormântarea episcopului care nu voise să boteze căfelul.

480. Așă o pățiau și Sașii cu Ungurii nobili. La 1679 un boer amenință pe un popă săsesc, care-și apăra o slugă nedreptățită, cu vorbele: „*Te ördökös papja, ugy meg verfek baltával, hogy csak le-dölsz*”. (Mă popă-al dracului, o să te trăznesc cu băta, să te prăvă-lești la pământ.) Fr. Teutsch, *op. cit.* I, p. 505.

XXII, 505. *Strigoniu* (Gran, Esztergom) este orașul de reședință al primatului Ungariei.

525. Mai bine informat decât B., Fr. Teutsch (*Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, II, p. 14) afirmă: „Atacul bisericeii catolice nu a pornit dela catolicii din patrie; el a fost o parte din marele lanț al politiceii papale-romane, care prin Viena se 'ntindeă în Ardeal și acum râvniă si aici ce obținuse în Ungaria prin împăratul Leopold cel deplin prins în lațurile Iezuiților”. Atacul a fost sprijinit bine și bine condus dela Alba-Iulia, unde se reînființă episcopia catolică

506. *Leopold*, împăratul, dela 1790—1792. Acest împărat eră un bun teolog.

510. In acest rând lucește, de departe, idea că tendința de subjugare strigoniană a bisericeii greco-catolice o va îndemna pe aceasta să părăsească unirea, poate un gând intim al lui B. Mai la vale B. vorbește ipotetic și despre cum binele unirei puteă să vie și fără de

unire, altă idee caracteristică pentru părerea intimă a lui B. despre unire. În cercul amicilor lui Bănuțiu predomină părerea că supremația primatului unguresc, care surpă libertatea bisericii române, dată mai ales dela 1821, când ep. Bob a adunat un sinod mare la porunca primatului. A. Papiu Ilarianu, *Ist. Rom. d. D. s.*, I, p. 91.

520—521. Alusie la bulla papală *Rationi congruit* (1721), care, întemeind episcopia de Făgăraș (unită) îi instalează ca „patron special” pe primatele maghiar din Strigoniu. Contrar teoriei lui Dr. A. Bunea (*Ierarchia* etc., p. 10 și aiurea), care, mai dincoace, susține că la Alba Iulia aveam o „simplă episcopie”, B. vorbește despre părăsita demnitate a „metropoliei” Românilor; și Petru Maior susținuse (*Istoria bisericeii*, p. 143—161), într’un lung capitol, că arhiereul român din Alba-Iulia fusese „arhiepiscop și mitropolit”; și că, după unire, scăzută episcop simplu (p. 193—199); de ce?, Petru Maior nu hotără, dar se întreba: „din reotătea și cu viclesugul lezuviților, au după rugarea episcopului latin G. Martonfi” — i-au lipsit pe Români anume de arhiepiscopie? De părerea că arhiepiscopia scăzuse la rang de episcopie fusese și ep. I. I. Klein (Petru Maior, *Istoria bisericeii*, p. 200).

525. Lupta (actuală la 1848) contra Strigoniului era o problemă mare a vremii. Și A. Papiu Ilarianu o trată în *Istoria* lui, I, p. 107, 117, 135. Acel Strigoniu întrebase odată: Cu ce drept se slujesc Valahii de limba lor în biserica lor?! — Agitația contra Strigoniului, de mult, o începuse tot Petru Maior, *Istoria bisericeii*, p. 253—254, unde el conchise că „nici o dovadă nu se poate trage din ea (din diploma lui Leopold) spre a supune scaunul Episcopiei Făgărașului scaunului arhiepiscopesc al Strigoniului”. Este bine să amintim și că intervenirile mai nouă ale Strigoniului le-a provocat nedreptatea făcută de ep. I. Bob vicariului Țopa dela Hațeg, despre care Petru Maior a vorbit în *Istoria bisericeii*, p. 257—265, și după care veniră, la rând, și cauzele cele de căsătorie”. (Tot acolo, p. 265).

XXIII, 527. Tradus: „obicinuește a-și aduce aminte de binefacere și de nedreptate”.

531. Dreptul sau privilegiul ca preotul să fie judecat de preoți se numea *privilegium fori*; avându-l (încă din secolul XIII) preoții catolici, l-au cerut și cei greco-catolici.

535. Numele lui G. Șincai și P. Maior B. (cu drept cuvânt) le presupune atât de cunoscute, încât nu le mai pomeneste.

539. *dela Inocențiu*; adevărat dela episcopul Ioan Inocențiu Klein, dela care și B. datează începutul luptei pentru „îndreptarea sorții noastre”.

XXIV, 544. „prē Pater Rector al Iezuviților” din Cluj P. Maior îl tratase rău (*Istoria bisericeii*, p. 92 și u.), când descrie sinodul uniților adunat la Cluș-Mănăștur (1728).

545. *iezuیت*-ul acela era teologul pe care și P. Maior (*Istoria bisericeii*, p. 98) îl descrie ca „cel în coastele vlădicului Românilor pus”, vorbă repețită și de B. Despre *teolog* se poate citi acum monografia dlui Z. Pâclișanu publicată de Academia română, *Memoriile secției istorice*: Seria III, t. I. memoriul 3. După lupte mari cu el, postul a

fost desființat la a. 1773. Gr. Maior „a fost astfel cel dintâiu vlădică român unit, care a păstorit fără tutor latin“.

547. *Tofeo* a fost Mihail Tótfő. (Tofaeus), predicatorul de curte al principelui Apafi. Doctor în teologie! Ajunse episcop la a. 1579. A murit în Alba-Iulia, în a. 1684. — *Barányi* Paul, iezuit. Născut în Iászberény, la 1657; mort la 1719. Predicator latin și maghiar. El este autorul Catehismului românesc dela 1702 (Alba-Iulia).

550. P. Maior (*Istoria besericei*, p. 197) tot așa zisese: Episcopul trecut la unire „cu totul atârnă dela voea și porunca episcopilor celor lătinești și numai *vicarii* eră acestora“.

549. Tradus: „de orice muștrare, dojenire și inspecțiune“.

557. *Mănăstirea din Blaj*. Intemeierea ei s'a hotărât din timpul ep. I. I. Micul (1738), pe când tutela teologică-catolică eră încă foarte îndrăzneată.

566. *Un* advocat; adecă acum, la 1848, advocații iezuitismului, în biserica unită, erau mai mulți, nu numai *un-ul!*

569. *injamia de desertoriu* este, cred, un termin care a voit să indice vina inovațiilor sau desbinărilor (*szakadozás* în *Approbatae*, I, 1, 3, din 1576); ele se pedepsiau cu *poena notae infidelitatis*. B. împrumută un cuvânt pentru idea sa, căci, altfel, în *Approbatae* se adăogea: „*Ide nem értvén az Oláh, vagy Görögök sectáján lévőket*“.
(Neînțelegând aici pe cei de secta valahă sau grecească).

570. *mai bine de 80 de ani*, adecă până pela 1780—1782; mai la vale B. este de părere că propaganda unită a încetat supt I. Bob (1782—1830).

581. *jugul sârbesc* al ortodoxilor din Ardeal începù la a. 1761 cu ep. Dionisie Novacovici, după care veni Ioan Georgievici, Sofronie Chirilovici, Ghedeon Nichitici, Gherasim Adamovici. Căderea înțeleasă *in dogmaticis et pure spiritualibus*, ca atâfare de metropolitul dela Carloviț și de sinodul episcopesc al Sârbilor, a ținut dela 9 Octombrie 1783 până la reîntemeierea mitropoliei prin Andrei Șaguna.

586. Nicolae Pop dela Biia. El a fost și notar al clerului unit. A fost și vicar general.

XXV, 611. *la Roma și ca neuniți* — n'ar fi mers; această idee arată că, în fond, B. regretă unirea care, după el, nici din acest punct de vedere — nu fusese necesară. Compară mai la vale și rândul: „*dacă cumvâ n'a păcătuit unindu-se*“, rând semnificativ.

613. *Sârbi venetici*; aliați ai Austriei înfrânte de Turci la a. 1690, ei trecură Dunărea în Ungaria (vreo 36000 de familii) și, după pacea dela Carloviț (26 Ianuarie 1699), rămaseră definitiv aici. Prin privilegiul dela 21 August 1690 Leopold I supusese patriarhului sârbesc pe toți ortodoxii din Ungaria! Privilegiul dela 1695 și organizările bisericesti din 1748 și 1769 au consolidat „domnirea“ sârbească.

XXVI, 622. *Inocențiu Micul* cereă să se recepte și națiunea română, conform punctului 3 al diplomei Leopoldine a IIa; în acte se zice că cererea: „*restoarnă din temelie drepturile și libertățile avute până acum în pace din partea națiunilor patriei*“; să fie consilier de Curte, Micul ceruse la 1735. Despre toate acestea, amănunțit și bine scrie Dr. A. Bunea, *I. I. Klein*, p. 39—45.

637. *Antoniou Iosika*, faimos și erudit director suprem al școalelor din Cluj. — Comedia, de care vorbește B a descris-o Dr. Ziegler în scrierea sa *Die Reformbewegung in Siebenbürgen*, p 540 și urm.

663. Alusia aceasta loviă în episcopul Leményi (Blaj) și în demnitarii săi bisericești, cari sprijiniau politica ungurească-revoluționară.

XXVIII, 670. *de 12 ani*; adecă dela dieta (ungurească, nu transilvană) din 1836, de când limba maghiară fusese decretată limbă *diplomatică*, a statului.

XXIX, 681. *Attila*, regele Hunilor, mort la a. 453. — *Arpad*, întemeietorul Ungariei (a. 895—907). — *Ștefan*, întâiul rege al Ungariei (mort la a. 1038) — *Mateiu Corvinul*, regele, mort la 1490.

683. *Panonia* eră odată provincia romană dintre Alpii iulici, Dunăre și Sava. Numirea a însemnat, mai apoi, Ungaria.

XXX, 694. Tot pasagiul dela „*Dieta Ungariei*” până la „*de nu perim*”, se reflectă deplin în A. Papiu-Illarianu, *op. cit.*, I, p. 100. Și continuarea pasajului revine, mai pe scurt, la Papiu, 101—102.

701. *Pesti Hirlop* a început să apară în anul 1841. Primul titlu de articol a fost *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Ardealul)! Se scriă *A testvér honból*, adică: din patria-soră! De-aici, din patria-soră, *Pesti Hirlop* aveă mulți corespondenți.

702. *Kossuth* (1802—1894), mare orator naționalist, provocatorul revoluției dela 1848, detronatorul Habsburgilor — un mare merit pentru dezvoltarea ulterioară a istoriei Europei centrale! — Activul expatriat a murit, tare în negațiunea sa demonică, în străinătate. Pioși, Ungurii i-au adus în patrie osămintele venerabile.

709. Tradus: în vecii vecilor.

710. *Széchenyi* (Ștefan), născut la 1791, mort în 1860. Dela 1828 el a dezvoltat în scrieri celebre și a practicat idei mari, care i-au asigurat numele bine meritat de întemeietor al Ungariei moderne.

711. Tradus: „să nu-i silim cu foc și cu sabie, ci să-i primim între meterezele constituției, pentruca și ei să ne primească între sine, adecă limba noastră”.

716. *Wesselényi* (Nicolae) din Jibău; n. 1796, m. 1850. El scrisese despre politica ungurească, de pela 1823; și rămase eric, toată vieța, în centrul tuturor mișcărilor naționale.

725. Cred că acest-altul este Fogarasi P. Iános, care în 1842 cerea ca episcopii să traducă cărțile sfinte într-o limbă ungurească populară (*népszerű*). Inșă traducerea cărților bisericești române și slave în limba maghiară a cerut-o și Kossuth în ședința dietei dela 7 și 8 Ianuarie 1848 (A. Papiu, *op. cit.*, II, p. LXXXI).

730. școale *apărătoare de prunci* sunt celebrele *Kisdedovó* (grădini *froebel-iane*), pe care Ungurii le cereau mai ales de pela 1836. În acel an școala condusă de Tereza Brunswick demonstră deputaților adunați în Pojon (Kossuth, Wesselényi, Pulszky etc.) ce minuni poate produce *Kisdedovás*-ul unguresc. Mișcarea eră, înșă, ceva mai veche. Întâia grădină-de-copii ardelenească s'a deschis (1830) în Cluj, în strada Mănăștur. *Hon és külföld*, 1845, p. 413), de sigur și în vederea Românilor. Inșuși Wesselényi plănuia, la 1843, un *Kisdedovó*, împreunat

cu școală primară cu dascăl unguresc, pentru — satul său romanizat Gălaș (Dobâca); dar din norocire popii reformați (capitulul) s'au opus, pentru ca să rămâie — bisericei banii ce s'ar cheltui cu dascălul! (*Gazeta Transilvaniei*, 1843, p. 333) Despre *Kisdedovó* vezi și articolul de protest al *Gazetei* din a. 1845, p. 197.

733. șase ani —, deci la 1842.

740. Consistoriul redactă atunci (15 Febr. 1842) un protest, pe care-l înaintă ep. Leményi, ca să-l presinte celor în drept și să obțină convocarea sinodului diecezan al bisericei gr.-cat. Protestul se află în A. Papiu Ilarianu, *Istoria* etc., I, p. 243.

XXXI, 741. *Scopul lor* se văzu în curând. După articolul I, pentru limbă, al dietei ardelenesti din 1847: legile s'ar fi dat în limba maghiară și (pentru Sași) în traducere nemțească; dieta ar fi corespondat cu orice autorități, și cu Maiestatea Sa, ungurește; tot astfel și guvernul, tabla regească și autoritățile civile (dar la Sași nemțește); matricolele bisericești s'ar fi maghiarizat, afară de teritoriul sășesc, unde s'ar fi păstrat vechiul obicei.

XXXIII, 765. *din două patrii mici, una mare* eră lozinca vremii; o citează și A. Papiu, *Istoria* I, p. 113 (*Két magyar haza*).

782. B. eră sigur că, reușind și acum, politica ungurească ar fi reușit pentru alte câteva sute de ani, dar nu pentru totdeauna.

XXXIV, 785. Câțiva ani după 1848, la 1856, statistica austriacă a numărat în Ardeal, Ungaria și granița militară 2,598,541 de *Români*. În Ardeal numai greco-catolicii erau 648,239, iar greco-orientalii 637,800. (Dela 1770—1850 Ungurii se sporiseră cu 112,15%, Români cu 123,12%) Un milion și jumătate al lui B. (la 1848) eră o exagerare.

791. adecă de pe la anul 148; B. vrea să zică, însă, dela cucerirea Daciei.

XXXV, 814. Pe *domnii* cei eminenti B. îi doriă în locul *Domini*-lor *praelati, barones, magnates nobilesque* și chiar a *domni*-lor *reges*, cari le donaseră acelora pământul; aici *domn* este termin juridic-popular, traducând pe latinescul *dominus* și *dominus terrestris*, din documente.

819. *donafiunea nouă*, termin din dreptul de proprietate al vechei Transilvanii; ea însemnă înnoirea documentului de danie, dacă donatariul nu fusese introdus în moșia sa în termen legal, ori dacă el mai cerea alte clause juridice, ori dacă perduse documentul anterior.

XXXVI, 822. Și Petru Maior, imitând pe notarul *Anonymus*, vorbise despre „aurul pământului“ și că „acolo se tae sare“, în Ardeal! Maior, *Istoria pentru începutul Românilor*, p. 89—90. „*Munții noștri aur poartă*“ este, așadar, laudă veche!

828. B. arată părerea sa despre importanța strategică-militară a Ardealului.

835. *pe încet* se vor stinge, speră B.; aceasta o vom vedea de-acum înainte: 1919—?

XXXIX, 890. Iosif al II-lea eră un reprezentant al ideilor raționaliste și umaniste și, deci, un dușman al constituției ungurești, la a cărei desființare a lucrat. Idealul lui eră un stat civilizat, centralizat

și germanisat. B. vorbește despre germanisarea iosefinistă. Împăratul zisese: „*Die deutsche Sprache ist die allgemeine Sprache meines Reichs*“ (1785); adică: limbă de stat și a autorităților (6 Mai 1784).

899. Fessler-Klein (*Geschichte von Ungarn*, V, p. 590) spune numai că portul unguresc, îmbrăcat la prilejuri deosebite, acum, după moartea lui Iosif, ajunsese iarăși la mare cinste (*Kam nun wieder in allgemeinen Gebrauch*).

909. Judecătorii comitatelor erau la *forum dominale* (pentru afacerile iobagilor), la *sedria partialis* sau *filialis* și la cea *generalis*. *Cancelaria de curte* (nemțește: *Hofkanzlei*) pentru Ardeal s'a întemeiat în a. 1695, ca un fel de agentură politică a țării pe lângă împărat; apoi ca o supremă Curte administrativă și juridică, care lucră și independent de monarh.

920. Alușie la decretul lui Iosif al II-lea, din 22 August 1785, prin care, în punctul 3, se da țăranilor deplină libertate de-a merge la școală, la orice studii, și la meserii.

XLI, 951. Să se observe cum B. nu face deosebire nici între albi și *Negri*, sau, cu alte vorbe, ce largă, ce încăpătoare eră la el noțiunea *egalității* civile!

956. Cu Ungurii, mai serios depela mijlocul veacului XI (Ladislau I); cu Sașii depela mijlocul veacului XII (din timpul regelui Geza II; între anii 1143—1150).

960. Fiecare din cele trei națiuni își aveau judecătorii săi naționali, aleși; aceștia făceau o „dreptate“, care-l durea amar pe Român.

963. Adecă: la așazisa Cancelarie transilvană, de lângă împărat, în Viena; apoi în guvernul provincial, care adeseori informă fals și lucră fraudulos (așezat dela 1790 în Cluj); în sfârșit la comitate.

970. Tradus: „Mai mult poate părtinirea judecătorului, decât o mie de legi ale codicelui“.

978. *să nu-l răstoarne*, aume, la proxima alegere de judecători, potrivit sistemului electiv, atunci în vigoare încă.

984. *al castei*; cuvântul însemnează că B. vedeă și lupta de *clasă*, care se ducea contra claselor poporului român. Mai la vale, la rândul 1075, el vorbește iarăși de „*clase privilegiate*“, care monopolisau cultura și, ca urmare, puterea.

990. Adecă tocmai la sfârșitul târziu al procesului, când „executorul“ legal va escută mandatul judeului străin (*végrehajtás*), fără puțință de *reportație* (*végrehajtás jobbitása*), cum se zicea în drept. Vorbele: *ereditate* (moștenire materială) și *furci* arată două feluri de procese: civil, pentru avere; și penal, pentru vină de moarte. (Fr. Schuler-Libloy, *op. cit.*, p. 98—106).

XLII, 996. *de cabinet*, comandată din birouri; nu dreptate populară-națională, cum meru cereă B.

XLIII, 996. adecă dela anul 944.

1000. A. Papiu (*op. cit.* I, p. 107) afirmă că pela 1841 însuși episcopul Lemény a cerut dela guvern voie să le traducă în limba maghiară!

1005. *Boian*, comună românească, cu puțini străini, în cercul Diciosânmărtinului (Târnava mică).

1006. *Abuş*, comună română-maghiară, în cercul Diciosânmartinului (Târnava mică).

1010. *Oarda*, în cercul Vinţul de jos (Alba de jos). Comună românească (Oarda de jos). M. Váradya îi zice Dr. Augustin Bunea, în *Episcopul Ioan Inocentiu Klein* (Blaj, 1900) p. 55 şi p. 124, unde se povesteşte cum domeniul, care fusese al mitropoliei ortodoxe dela Alba-Iulia, episcopia unită l-a pierdut definitiv în anul 1741 (Bunea, p. 125). (La B. 1714 este eroare de tipar !)

XLIV, 1017. Căzuse în Ungaria şi auzindu-se de aceasta în comitatele româneşti vecine (Hunedoara, Zarandul), ţăranii începuseră mişcarea lor pentru scuturarea iobăgiei, înainte de adunarea dela Blaj.

1040. Textul smintit al lui Wesselényi (*Balittéletekröl*, 1831, p. 233) l-a tradus Papiu în *Istoria* sa, v. II, p. XXV: „Ţăranii, în ţara noastră, numai supt acea condiţiune să se împărtăşască din drepturi naţionali şi reprezentative, dacă se vor face Unguri într'adevăr, ca să fie una cu naţiunea din ale cărei drepturi vreau să se împărtăşască“. Pe B. îl speriasse însă şi mai tare, la 1842, scrierea unui oarecare Fogarasi P. Iános, care plănuiind un urbariu (*Úrbéri tervézet*) şi publicându-l în *Erdélyi Hiradó* (1842, Martie în 4, p. 109 şi în 8, p. 116), cerea ca şi împroprietărirea să fie condiţionată de maghiarizare. Se pare că acest alt smintit este identic cu Fogarasi Iános, ales în 1838 membru corespondent ale societăţii ştiinţifice maghiare (*Magyar tudóstársaság*), cum se spune în acelaşi ziar (1838, Sept. 20). În proiectul lui se zicea (ungureşte): „7. § Almagu úrbéri tartózsait örökösön megvásárlott, 's ez által jobbágyi állományát örökösön magáévá tett jobbágy a' fekvő birtoktulajdonnal együtt járó polgári jogokban csak úgy részesitetők, 's csak ugy tagosulhot a' magyar, vagy székely nemzet közé, ha megmagyarosul, 's nemcsak szelleni, vonzalmára, hanem nyelvére is magyarrá leszén.“

1044. B. credea, aşadar, că Ungurii dărau iobăgia numai pentru ca să pescuească, în schimb, maghiarizarea Românilor. Aici greşiă; Ungurii voiau numai să profite de prilej. Ideea maghiarizării eră mai veche decât a desiobăgiei !

XLVI, 1060. 12 puncte de cereri ale revoluţiei maghiare publicate în 15 Martie, în Pesta: Minister independent, ştergerea censurii, dietă anuală, libertate religioasă şi egalitate înaintea legii, chemarea în patrie a miliţiei ungureşti şi depărtarea celei străine, jurarea ostaşilor pe constituţie, garda naţională, libertatea învăţământului, tribunale de juraţi, desfacerea cancelariei şi locotenenţei, uniunea cu Ardealul. Cetitorul poate alege uşor ce B. nu a voit să discute.

XLVIII, 1086. *unitatea naţională* este pomenită aici întâia şi ultima dată. Dar mai la vale B. precisează unitatea *culturală* dintre Tisa, Nistru şi muntele Em, adică Haemus, care este Balcanul. Din unitatea lui culturală trebuiau să facă parte si Macedoromânii.

1097. *liceul* din Cluj există (cu diferite prefaceri) dela a 1581; tradiţia latină eră puternică în acest liceu.

1103. *limba scolastică*, latinească.

1106. *peatra depe uşa mormântului* o ridicase îngerul „îmbrăcat

în veșmânt alb“, ca să se scoale Iisus Nazarineanul, în dimineața când Maria Magdalena și Maria lui Iacov veniră cu mirezme, să-l ungă. „Și ziceau una către alta: Cine va prăvăli nouă piatra de pe ușa mormântului?“ (Marcu, XVI, 3). În frumoasa-i comparație B. își spune convingerea că filosofia nu ar putea fi îngerul care să descopere mormântul unei religii prefăcute în fanatism.

XLIX, 1146. Se pare că discursurile citate, din Cicero, *pro Milone* etc. erau cele mai mult tratate în școlile Blajului.

L, 1179. *familii* romane, (nu române, cum s'a tipărit în text!) B. avea, deci, dela 1848, concepția unității culturale și a unei culturi panlatine, întemeiate pe spiritul firește înrudit al popoarelor neolatine, pe care el le numește *romane*, iar noi, astăzi, *romanice*.

LI, 1195. Tradus: „aceasta negru este; de acesta să te păzești, Române“.

LIV, 1230. B. vrășmășia principiul *L'état c'est moi* (Statul sânt eu), care fusese formulat astfel de regele francez Ludovic XIV.

LV, 1257. *uniformitatea de limbă*, sau limbă *diplomatică* (rândul 1426), adică limbă a legislațiunii, a statului, limba „patriei“, „cum au început a-i zice“ (*Gazeta*, 1841, p. 133), a „treburilor publice“ (*Gazeta*, 1842, p. 21). Dela 1841/1842 începuseră și Românii și Sașii lupta contra limbei diplomatice. Lămuriri contemporane se mai găsesc în *Gazeta*, locurile citate (dar și paginile 144, 157) și *Foata pentru minte* (1841), articolul *Românii și Maghiarismul* (de G. Barițiu). Vezi și Papiu, *op. cit.* II. p. XXVI și XLVI. Din partea Ungurilor ardeleni, cerându-se continuarea operei începute de articolul XXXI dela 1791 (care admisesese limba maghiară în dicasteriile ungurești și săcuesti); ridicarea la rangul de limbă diplomatică o susținuse în dietă (9 Decembrie 1841) chiar un deputat al unei regiuni românești (Zarandul): Kozma Dénes! (Vezi *Erdélyi Hiradó* din 14 Dec., p. 185). A. Papiu Ilarianu raportează în *op. cit.* I. p. 114.

1263. *flăcește* (lat. flaccesco), se înmoaie, veștejește.

1277. *Savigny* (Frideric Carol), mare jurist german (1779—1861). Textele citate de B. se găsesc în scrierea *Vom Beruſ unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* (1814) și adică: Despre chemarea timpului nostru pentru legiferare și știința dreptului.

LVI, 1295. *toate națiunile*. Statisticianul Fényes calculase la 1840 că din 12.880,406 de locuitori ai statului unguresc numai 4.812,759 erau Maghiari. La 1851 Austriicii găsiră că în *Ungaria* proprie erau 8.815,767 suflete, dintre care ungurești erau 4.333,997, iar în *Ardeal* 1.927,173 dintre care ungurești numai 517,577. Din totalul de 10.743,940 erau Unguri 4.851,574. (P. Hunfalvy, *Ethnographie*, p. 270).

LVII, 1326. Cred că cel mai bun comentariu la acest „gallimatias“ este — să-l las netradus!

1364. B. ceriă, pentru procese, o procedură publică, orală.

LVIII, 1387. *Barițiu* George, atunci (1848) redactorul *Gazetei de Transilvania* din Brașov, și, împreună cu alții, secretar al Adunării din „Câmpul libertății“.

1390. Alusie la Pravilă și la codicele din principate: moldovenesc și muntenesc.

LIX, 1393. Cu pasajul acesta despre coroană B. lovește în centrul misticismului cu care poporul maghiar învăluia „cercurile de metal cele dela papa Silvestru“. Este vorba de Silvestru II. Coroana își avea, la Unguri, capitolul său special în orice manual de drept constituțional; la Academia din Sibiiu B. a trebuit să mediteze și acest capitol; vezi de ex. Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte* (1855), vol. I (ed. II), p. 187. Dar eu citez numai pe I. Szekfű, *Der Staat Ungarn* (1918) p. 59: „Idea că, purtând coarana cea sfântă a lui Ștefan orice stăpânitor are drept la aceleași puteri cași sfântul rege, a întărit și a adâncit devotamentul fidel regelui și cugetul religios al poporului; și a avut o influență hotărâtoare asupra desvoltării noțiunii de *coroană sfântă*. În toate statele evului mediu european actul încoronării avea o consacrare religioasă; în Ungaria aceasta a luat o formă mai potențată tocmai din cauza sfințeniei și deosebitului respect cerut de autoritatea coroanei lui Ștefan. Dela Ludovic cel Mare încoace se întâmplă tot mai des ca regele să se provoace la drepturile sfintei sale coroane, dar la ale „sfintei coroane a imperiului“; și ca el să derive principiul legitimist și sporirea drepturilor sale de domn din actul încoronării sale cu coroana cea sfântă. După aceea coroana înaintează mereu, tot mai mult, în planul întâiu, devine simbol al purtătorului ei, și în curând lucrurile regelui trec drept lucrurile coroanei. Imperiul este numit, de rege, când imperiul său, când însă și imperiu al sfintei coroane, ca proprietate a ei. Expresia consolidată în epoca staturilor: *totum corpus sacrae coronae*, însemnează și suprafața nedivizibilă a statului, și factorii politici, pe cari se sprijinește statul, așadar în rândul întâiu, regele și staturile. De-aceea se vorbea de țările coroanei sfinte. Staturile se reliefară mai clar în sistemul lui Werbőczy, după care: națiunea politică, poporul nobil, este purtătorul propriu al puterii statului și dela națiune primește regele coroana, ca simbol și izvor al întregului drept, spre a exercită astfel puterea statului. De-aceea regele exercită drepturile sale ca reprezentant al coroanei sfinte, din însărcinarea națiunii, căreia are a-i mulțami coroana“. B. își da perfect seama de ce făcea înlocuind vechia noțiune de coroană a imperiului cu alta, nouă, democratică: coroană sunt, după B., „națiunile care locuiesc pe pământul Daciei și al Panoniei.“ Textul, la aparență modest, este așadar un text revoluționar în domeniul dreptului public unguresc. Consecvent, B. refuză deci (mai sus) ideea că „sub *coroana* ungurescă nu pot fi mai multe națiuni“; și eră de sigur măhnit, când contemporanii unguri, vorbind despre Serbia, Muntenia și Moldova, numiau aceste țări „trei mărgele ale sfintei coroane ungurești“! (Papiu, II, p. XXI). Contra pretinselor drepturi de stăpânire ale coroanei asupra altor nații *afară de cea ungurescă* sau asupra altor biserici afară de cele ungurești, B. a scris în 1853 un articol interesant: *Coroana S. Ștefan din Ungaria*, iscălit E. U., în *Foaea pentru minte* (1853, p. 311—313): semn că combaterea concepției mistice-ungurești despre coroană îl preocupase foarte mult în timpul studiilor juridice.

1402. *puținătatea lor*, constatată statistic, de mult îi speriasse pe Unguri atât de tare, încât toți cereau ca mijloc de sporire maghiarizarea. Astfel, la 1787, în Ungaria proprie, erau 11408 localități, dintre care numai 3668 (o treime) erau *ungurești*; 5789 erau slave, 921 nemști, 1024 românesti. Aproape de 1848, la 1840, după Fényes, 12.880,406 suflete ale statului maghiar, erau unguerești numai 4.812,759 iar din 13.677,868 suflete, unguerești erau 4.939,734. (în Ungaria proprie 4.333.997; în Ardeal 517,577 din 1.927,173 (Paul Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, 1877, p. 270).

1408. Alusie la primejdia slavă, despre care 31 Unguri vorbeau și scrieau mereu.

LXI, 1417. Adecă: Expresiunea umanității este dreptatea desăvârșită. Formula lui B. este clasică.

1442. *scitică*. *Schittia* se 'ntindea (după istoricul grec Herodot) dela Dunăre până la Don; dincolo de Don erau Sarmășii, cari (după acelaș istoric) vorbeau tot o limbă schitică. Numele rămase, fără margini bine hotărite, Europei estice (azi: rusești). Din acele părți (dintre Ural și Volga) se porniră încoace și Ungurii; deci aceștia sunt, după B., *schitici*, *scutici*. Despre schiticismul lor au vorbit încă și vechii cronicari unguerești (de ex. Simon de Kéza).

1463. *Se luptă genul român* etc. Este idea fundamentală a *Sentinelei române*, cântate în acelaș an, dar ceva mai înainte de V. Alecsandri, în munți, înainte de a trece în Transilvania; idee a vremii.

LXIII, 1484. *nu mai învie morții*: idea înlătură credința în minuni; și are importanță pentru cunoașterea filosofiei lui B.

1485 *părăsită de custozi* era, după B., cetatea culturală-românească a Blajului.

1491. Tradus: „și precum trupurile cresc încet și trec iute; așa este mai ușor a stinge decât a reînvia geniul și știința“. Tacitus, marile istoric roman, în scrierea despre *Agricola*.

1512. Acesta-i pasajul în care B. cere energic războiul revoluționar, glorios contra Ungurilor: „Să ne oștim pentru nemurire!“.

1515. După vechiul drept transilvan, dela pronunțarea sentinței până la execuție, codamnații la moarte așteptau *trei zile*, fără să știe în ce fel vor fi executați: vor fi spânzurați ori trași în țeapă, tăiați în paru ori cu roata, ori li se va tăia capul? Trei zile aveau la ce să cugete nenorocirii. (Fr. Schuler-Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, III, p. 244).

1517. Cuvântul *înțelepți* arată că B. apelă la cărturari; căci de popor era sigur, precum va arăta mai la vale, unde va zice: „Țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți!“.

LXV, 1557. *federațiune* (alianță) cu Ungurii, este cuvântul care arată ce trebuiă să urmeze după refuzul împăratului de-a sancționa unirea Ardealului cu Ungaria și după admiterea independenței națiunii române constituite și organizate.

1561. Adecă, în 1848, cu Sașii, Sîrbii, Croații.

LXVIII, 1576. *Scutură jugul* constituțiunei unguerești; de sigur: și al celei vechi, și al celei nouă.

1588. Tradus: „Dreptul totdeauna căutat este nepărtinitor; altfel nu ar fi drept.“ Bărnăuțiu a citat această sentință întâia oară la 1842, luînd-o, însă, din *Dikaelogia* filosofului german *Krug*, nu deadreptul din *Cicero*.

LXXI, 1629. *Și când nu vor mai fi aceste*; sunt vorbe caracteristice pentru viitorul confesiunilor românești, despre care B. scapă scurt vorbele acestea, fără să descrie amănunțit viitorul. Tot pasajul este caracteristic pentru părerile lui despre raportul între religie și stat. Compară mai la vale și vorba despre lucrurile „cari nici în cer nu sunt definite.“ B. respingea amestecul religiei în politică.

1643. Adecă sub I. Bob și I. Lemény, deci dela 1782 până la 1848; în cei din urmă 66 de ani.

1656. *Sofroniu*, asprul călugăr dela Cioara, care a resculat pe Români contra unirei, în anii 1759—1761. Numele de familie îi eră Stan Popoviciu. Amănunte despre el se află în Dr. A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902, p. 171 și urm.

1656. *Atanasie* Rednic, „om mai născut spre călugărie decât spre vlădicie,“ despre a cărui propagandă spre unire Petru Maior a scris (*Istoria bisericii Românilor*, p. 114): „Lângă aceste zogrăfise săborul dela Florenția,* pe o pânză lată, în chip de un arbore mare; într'un ram frânt de a arborului acestuia, cum îmi aduc aminte, se vedeă Fotie**, patriarhul Țarigradului, pe aceeași pânză se vedeă întră alți părinți și Petru Pavel Aron, carele cu puțin mai nainte fusease în Ardeal, cunoscut din față la mulți din cei ce vedeă chipul acela și auzia cuvântul vlădicului Atanasie. Întră auzitorii aceștia eră și preoți neuniți, carii știeă istoria săborului dela Florenția, ce fu înainte de jumătate suta a cincisprezece. De vremece dară nu e adevărat Petru Pavel Aron să fi fost în săborul dela Florenția, cum se vedeă pre pânza aceea, preoții pre de lături îl făcea de minciună pre propoveditorul vlădică și așa toată învățătura lui o lipsia de crezământ; și oamenii se îngreșoșia de pânza aceea, întru carea eră închipuit săborul dela Florenția și pre vlădica nici într'o samă nu-l băgă. Și așa vlădica Atanasie, ostendindu-se înzădar și pre cliricii sholastici, pre carii îi purtă cu sine pentru cântare, păgubindu-i întru învățăturile lor, fără de nici un rod se înturnă acasă“.

1669. *nici în cer nu sunt definite*; text remarcabil pentru cunoașterea ideilor religioase foarte liberale ale lui B., care, totuși, fusese preot!

LXXII, 1676. *De 150 de ani*, adecă depela 1698, adecă dela ocuparea austriacă a Transilvaniei.

1680. La 1744 nu s'a dat prima petiție; însă, grație străduințelor lui Ioan Inocenție Klein și ale împărătesei Maria Theresia, s'au votat două articole cu oarecare drepturi pentru nobilii români, dar nu cele cerute pentru popor de episcop și propuse de împărăteasă. Vezi

*) Anul 1439.

**) Patriarhul care a provocat desbinarea dintre biserica romano-catolică și cea ortodoxă orientală (867).

Dr. Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein* (Blaj, 1900), p. 100—102. Firește episcopul a protestat.

1681. *I-au încurcat* guvernul supărat de politica lui și iesuții și teologul său (ungur) Balogh. Vezi Dr. A. Bunea, *I. I. Klein*, p. 165—168. Eră în anul 1744.

1682. P. P. Aron, episcop între anii 1752—1764. Ceilalți sunt: Atanasie Rednic, 1764—1772; Grigorie Maior, 1772—1782; Ioan Bob, 1782—1830. Toți episcopi greco-catolici (Blaj).

1688. Publicația lui Eder, de care toți istoricii români s'au ocupat, are titlul *Supplex libellus Valachorum Transylvaniae cum notis historico-criticis I. C. E. civis transylvani*. „Proectul dietei”, așternut Maie-stății Sale, ca răspuns la petiție, „nu e cunoscut până acum”, afirmă B. Deci el îl avea în manuscris. Dela B. va fi trecut în *Istoria* lui A. Papiu Ilarianu, I, p. 87—90?

1705. Contra părerii lui Bărnuțiu face câteva observări d. Z. Pâclișanu (*Luptele politice ale Românilor ardeleni din anii 1790—1792*. Memoriile secției istorice a Academiei, S. III. t. I. mem. 2, p. 30—31), opinând, însă, și D-Sa că „atitudinea lui Bob a fost, cu toate acestea, necorectă și condamnabilă”.

1722. Gherasim Adamovici, episcopul ortodox, dela 1789 până la 1796. În text este vorba de petiția dela 1791. În Viena episcopii au fost în a. 1792.

1735. Neîncrederea în eficacitatea șefiei politice a episcopilor nu o propagă numai B., ci toți aderenții săi anticlericali. Vezi de ex. ce scrie A. Papiu Ilarianu în *Istoria* sa, I, p. 121, 125; și în scrisoarea dela 1850, publicată de *Unirea* din Blaj (1905, 24 iunie).

1759. Ideea aceasta de încheere a fost și începutul cuvântării.

1762. *În speranța leșilor și a osului de ros* lucrau mulți pe care B. îi lovește cu disprețul său. Un aspirant de felul acesta a fost Alexandru Bohățel, atunci avocat tânăr, care scria contra *Gazetei* și pentru primirea limbei maghiare ca limbă diplomatică. Vezi *Gazeta* din 1843, p. 66.

1784. *Bonfinius*, Marc Antoniu din Ascoli (Ancona); 1427—1503. A fost chemat la curtea regelui Mateiu, unde a fost cetitor al reginei Beatrice; a scris istoria Ungariei (*Rerum Ungaricarum libri XLV*). Textul citat de B. se află în Decada III, Cartea X, la sfârșit. (În ediția lui C. A. Bel, 1771, la pagina 530).

1799. Dintre neamurile amintite sunt Germani: Goții, Gepizii, Vandalii și Longobarzii; aceștia suebi-centrali; ceilalți est-germanici (după Rudolf Much). Cum aici nu putem scrie o istorie lungă, însemnăm scurt: *Goții* (despre cari vezi și r. 20) pornesc, pe la sfârșitul veacului al II-lea, dela Vistula și ajung la Marea Neagră, de unde încep luptele cu Romanii (la a. 214 d. Hristos) și-i silesc să părăsească Dacia. Apoi bat pe Gepizi (veniți tot dela Vistula) și, în Dacia nordvestică, pe Vandali (ca. a. 340). Puternicul rege ostrogot Ermanaric a fost, însă, bătut și supus de Huni. Vizigoții trecură în imperiul Roman. Căzând Hunii, Goții rămaseră câtvă timp în Panonia, trecură în Italia, unde fură bătuți la a. 550. Se zice că la Tomi, în Dobrogea, se predică

gotește încă între anii 800—900! *Gepizii*, stăpâniți de Huni, au moștenit dela ei Ardealul cu șesurile dintre el și Tisa, dintre el și Dunăre; dar ei fură bătuți la a. 566 de Avari și Longobarzi; o parte dintre ei trecură în Italia. Se crede că resturi gepidice au mai existat până în veacul IX. *Vandalii* s'au apropiat de Dacia nordică, dar, amenințați, trecură pe malul drept al Dunării, în Panonia, și (în veacul V, la început) trecură Rinul și Pireneii, în Spania, de unde merseră în Africa (a. 429). *Longobarzii*, bărboșii, au ajuns spre noi numai până în Al-földul unguresc unde, aliați cu Avarii, au zdrobit pe Gepizii din stânga Dunării și au trecut apoi, prin Panonia, în Italia (a. 568). *Sarmatia* eră țeară din Nordul Carpaților, dela Vistula până la Volga, plină de popoare, ca Bastarnii, Iazigii (așezați pe la a. 20 d. Hr., între Dunăre și Tisa) etc. etc.

1815. *Capitolul* eră, în Roma, pe colina capitolină, templul lui Jupiter, Junonei și Minervei. În piața din fața templului se țineau uneori adunări ale poporului; de-aceea în acea *Area Capitolina* se află și o tribună pentru oratori. Este probabil că poetic (dar și cam fantastic) B. și-a închipuit (cum și zice) „senatul și poporul roman“ refăcut, adunat și — trimițând la noi pe Traian, să ne binecuvinte!

1817. Tradus: „Zis-am și mi-am mântuit sufletul meu“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. B. Cetitorii, cari vor descoperi lipsuri în acest comentariu, sunt rugați a mi le comunica (Cluj, Str. Minerva, 7), pentruca la altă ediție să pot ține seamă de dorințele lor.

